

કર્મગ્રંથ

૧થી૪
પદાર્થ સંગ્રહ

કર્મગ્રંથ ૧થી૪ પદાર્થ સંગ્રહ પૂ.મુ.શ્રી ભવ્યસુંદરવિજયજી મ.સા.

JSBN code
SPAR10004

પૂ.મુ.શ્રી ભવ્યસુંદરવિજયજી મ.સા.

કર્મગ્રંથ ૧ થી ૪

પદાર્થ સંગ્રહ

❖ સંપાદક ❖

રાજપ્રતિબોધક પ. પૂ. આ. ભ.
શ્રીમદ્ વિજય રત્નસુંદરસૂરીશ્વરજી મ. સા. ના શિષ્ય
પૂ. મુ. શ્રી ભવ્યસુંદરવિજયજી મ. સા.

❖ સંશોધક ❖

વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પ. પૂ. આ. ભ.
શ્રી વિજય હેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના શિષ્ય
પ. પૂ. પં. શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મ. સા.

દીક્ષાદાનેશ્વરી પ. પૂ. આ. ભ.
શ્રી વિજય ગુણરત્નસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના પ્રશિષ્ય
પ. પૂ. મુ. શ્રી ત્રિભુવનરત્નવિજયજી મ.સા.

❖ પ્રકાશક ❖

શ્રમણોપાસક પરિવાર

ગ્રંથ : કર્મગ્રંથ ૧-૪ પદાર્થ સંગ્રહ

આધારગ્રંથ : નવ્ય કર્મગ્રંથ ૧ થી ૪

આધારગ્રંથકર્તા : પૂ. આ. શ્રી દેવેન્દ્રસૂરિજી મ.

વિષય : કર્મ

આશીર્વાદપ્રદાતા : સિદ્ધાન્ત દિવાકર ગચ્છાધિપતિ
પ.પૂ. આ. શ્રી વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ. સા.
રાજપ્રભાવક પ. પૂ. આ. ભ.
શ્રી વિજય રત્નસુંદરસૂરીશ્વરજી મ. સા.

સંપાદક : પૂ. મુ. શ્રી ભવ્યસુંદરવિ. મ. સા.

સંશોધક : પ. પૂ. પં. શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મ. સા.
પ. પૂ. મુ. શ્રી ત્રિભુવનરત્નવિ. મ.સા.

ભાષા : ગુજરાતી

પ્રકાશક : શ્રમણોપાસક પરિવાર

C/o ભદ્રેશ દોશી એન્ડ એસોસિયેટ્સ

૫૧૦, આર. સ્ક્વેર,

વીજ્ઞાનગરની સામે, લાલ બહાદુર શાસ્ત્રી માર્ગ,

મુલુંડ (વેસ્ટ), મુંબઈ - ૪૦૦૦૮૦.

JSBN
SPARI0004

shraman.parivar@gmail.com

પ્રાપ્તિસ્થાન

૧. મુંબઈ - પ્રકાશક

૨. અમદાવાદ : બાબુલાલ સરેમલજી, 'સિદ્ધાચલ,'
હીરા જૈન સૌસાયટી, સાબરમતી - ૩૮૦૦૦૫.
ફોન - ૦૭૯-૨૭૫૦૫૭૨૦ M. ૯૪૨૬૫ ૮૫૯૦૪

૩. અન્ય સ્થળોએ કુરિયરથી મંગાવવા માટે

ભાવેશભાઈ : મો. ૯૪૨૮૮ ૩૨૬૬૦

© શ્રમણપ્રધાન શ્વે. મૂ. પૂ. (તપા.) જૈનસંઘ

લાભાર્થી
શ્રી જૈન શ્વે. મૂ. પૂ. સંઘ, વાસણા (નવકાર ફ્લેટની બાજુમાં),
અમદાવાદ - જ્ઞાનનિધિમાંથી

આ પુસ્તકનું પ્રકાશન જ્ઞાનદ્રવ્યમાંથી થયું હોવાથી ગૃહસ્થોએ પોતાની
પાસે રાખવું હોય તો રૂ. ૫૦/- જ્ઞાનખાતે મૂકવા.

ઋણ સ્વીકાર

- ❖ સંયમપ્રદાતા, ગ્રહણ-આસેવન શિક્ષાદાતા, ભવોદધિત્રાતા અનંતોપકારી ગુરુદેવ રાજપ્રતિબોધક પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્વિજય રત્નસુંદરસૂરીશ્વરજી મ. સા.
- ❖ જેઓની પાસેથી કર્મસાહિત્યના રહસ્યો પ્રાપ્ત થયા, અનેક પ્રશ્નોના સમાધાનો મળ્યા તેવા
સિદ્ધાંત દિવાકર ગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મ.સા.
શ્રમણીગણનાયક પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્વિજય અભયશેખરસૂરીશ્વરજી મ.સા.
- ❖ પુસ્તકનું સાઘંત સંશોધન કરનારા વિદ્વદ્વર્ય
પ. પૂ. પં. શ્રી રત્નબોધિવિજયજી મ.સા.
પ. પૂ. મુ. શ્રી ત્રિભુવનરત્નવિજયજી મ.સા.
- ❖ જેઓને ભણાવતાં આ પદ્ધતિ આવિષ્કૃત થઈ, તેવા
પ. પૂ. શ્રી ધૈર્યસુંદરવિ. મ.સા., પ. પૂ. મુ. શ્રી ન્યાયરત્નવિ. મ.સા.
પ.પૂ. મુ. શ્રી હૃદયસુંદરવિ. મ.સા., પ. પૂ. મુ. શ્રી મૃદુસુંદરવિ. મ.સા.
પ. પૂ. મુ. શ્રી હેમરત્નવિ. મ.સા., પ. પૂ. મુ. શ્રી રાજર્ષિવિ. મ.સા.,
શ્રાવકો - નિરવ, મનન, દેવર્ષ, વૃષિત, જિનેશ, પ્રીત, તીર્થ.
- ❖ જેઓની પાસે કર્મગ્રંથનો અભ્યાસ થયો, તેવા
પં. શ્રી જીતુભાઈ જયંતિલાલ શાહ (મુલુંડ - મુંબઈ)
પં. શ્રી રસિકલાલ શાંતિલાલ મહેતા (સુરત)
- ❖ જેની સાથે આ કર્મગ્રંથનો અભ્યાસ થયો તે ગૃહસ્થાવસ્થાનો કલ્યાણમિત્ર તરૂણ હીરાલાલ સલોત (મુલુંડ-મુંબઈ)
આ સહુના ઉપકારો-પ્રોત્સાહન-સહાયતાના પ્રભાવે જ આ સંપાદન થઈ શક્યું છે, તે સહુના ઋણનો સ્વીકાર ગદ્ગદ હૃદયે કરું છું.

પ્રસ્તાવના

જિનશાસનમાં સૂત્ર કરતાં અર્થ મહાન છે.

૧. અરિહંત પરમાત્મા અર્થનો જ ઉપદેશ કરે છે. તેના પરથી ગણધર ભગવંતો સૂત્રની રચના કરે છે. (અત્યં ભાસઈ અરહા, સુત્તં ગંથંતિ ગણહરા ।)
૨. દ્વાદશાંગી સૂત્રથી દરેક તીર્થની સ્થાપના વખતે નવી રચાય છે, અર્થથી નિત્ય-સર્વ કાળે-સર્વ ક્ષેત્રમાં સમાન હોય છે.
૩. સૂત્રની રચના અર્થના સુખપૂર્વક આદાન-પ્રદાન અને ધારણ માટે જ થાય છે.
૪. પ્રમાણભૂત એવા અર્થના આધારે જ સૂત્રની પ્રમાણભૂતતા નિશ્ચિત થાય છે; સૂત્ર સ્વતંત્ર રીતે પ્રમાણભૂત નથી.
૫. હસ્તલિખિત પ્રતોમાં લહિયાઓની ભૂલોના કારણે થયેલી અશુદ્ધિનું પરિમાર્જન સંપાદકો અર્થના આધારે જ કરે છે.
૬. સૂત્રની આશાતના કરતા અર્થની આશાતનામાં વધુ પ્રાયશ્ચિત્ત છે.
૭. આચાર્યપદ કોને આપવું? તે માટે શાસ્ત્રકારો કહે છે - સૂત્ર અને અર્થ બંનેના જાણકારને. પણ બંનેના જાણકાર કોઈ ન હોય; એક સૂત્રના જ જાણકાર હોય, બીજા અર્થના જ જાણકાર હોય, તો અર્થના જાણકારને આપવું.

આ બધા પરથી એ નિશ્ચિત છે કે સૂત્ર કરતાં અર્થ મહાન છે.

એટલે, અભ્યાસમાં પણ સૂત્ર કરતાં અર્થને વધુ મહત્ત્વ આપવું જોઈએ. સમજણની ઉંમર થયા પછી, થયેલા સૂત્રોના અર્થ કરાવવા જ જોઈએ, નવા સૂત્રો અર્થ સાથે જ કરાવવા જોઈએ, અને અમુક વિષયોમાં સૂત્ર વિના પણ અર્થ કરાવવો યોગ્ય છે.

આવશ્યક ક્રિયાના સૂત્રોને બાદ કરતાં બાકીનાં સૂત્રો, અર્થ ન આવડતા હોય તો પરાવર્તનરૂપ સ્વાધ્યાય સિવાય કશા ઉપયોગમાં આવતા નથી.

જ્યારે સૂત્ર વિના પણ અર્થ (પદાર્થ) આવડતો હોય તો જીવનમાં ઉપયોગી બની શકે, મૂંઝવણનો ઉકેલ લાવી શકે, શાસનનું સંચાલન-રક્ષા થઈ શકે, માર્ગદર્શન આપી શકાય, અનુપ્રેક્ષા થઈ શકે, ઉપદેશ આપી શકાય, વિ. ઘણાં લાભ છે.

અલબત્ત, સૂત્ર ઉપેક્ષણીય નથી જ. આવશ્યક સૂત્રો તો ફરજિયાત જ છે. તે ઉપરાંત જે સૂત્રોના અર્થચિંતન સાથેના પરાવર્તનથી વૈરાગ્ય વધે; તેવા ઉપદેશમાળા, શાંત સુધારસ, અધ્યાત્મ કલ્પદ્રુમ વિગેરે અનેક સૂત્રો સામાન્ય અર્થસમજ સાથે ગોખવા લાભકારક છે જ.

પણ દ્રવ્યાનુયોગ (જીવવિચારાદિ પ્રકરણો, કર્મગ્રંથો વિ.) અને ચરણકરણાનુયોગ (ઓઘનિર્યુક્તિ વિ.)માં અર્થની (પદાર્થની) ઉપસ્થિતિ અને પરાવર્તન વધુ મહત્ત્વના છે. તીવ્ર ધારણાશક્તિવાળા જીવો સૂત્ર-અર્થ ઉભય કરે તે સરસ છે; પરંતુ બીજા જીવો સીધો જ અર્થ કરે તો તેમાં ઘણાં વધુ લાભ થાય.

તે આ પ્રમાણે ---

૧. સમય : ભણવાનો સમય ઘટે, દા.ત. ૧ થી ૪ કર્મગ્રંથની કુલ ગાથા બસો જેટલી છે. તેને ગોખવા તથા અર્થ કરવામાં મને ગૃહસ્થપણામાં પાઠશાળામાં ૨ વર્ષ લાગેલા. મહેસાણા પાઠશાળાના વિદ્યાર્થીઓ, જેઓ આખો દિવસ ધાર્મિક અભ્યાસ જ કરે છે, તેમને પણ સરેરાશ બે વર્ષ લાગે છે. જ્યારે આ લખવાના થોડા સમય પૂર્વે જ મેં ચાર વિદ્યાર્થીઓને રોજનો પોણો-એક કલાક પાઠ આપીને માત્ર પંદર દિવસ માં ૪ કર્મગ્રંથના પદાર્થ કરાવ્યા. પાઠ લીધા પછી સરેરાશ રોજની એક-દોઢ કલાકની મહેનત લખવા - ગોખવાની વિદ્યાર્થીઓ કરતા હતા અને રાતના અડધો-પોણો કલાક પુનરાવર્તન કરતા હતા. ભણવાનો સમય ૮૫% જેટલો ઘટ્યો!

૨. ઉપસ્થિતિ : ઉપસ્થિત રાખવું સરળ રહે. ગાથાઓના આધારે અર્થ કર્યો હોય, તે વ્યક્તિ ગાથા ભૂલે તો અર્થ ભૂલાઈ જાય. જ્યારે સીધો પદાર્થ કરનારને ગાથાના આલંબનની જરૂર નથી રહેતી; પદાર્થનું જ

પુનરાવર્તન સારી રીતે કર્યું હોય તો ઉપસ્થિત રહી જાય છે.

એવો અનુભવ છે કે ગમે તેટલી ગોખેલી - પરાવર્તિત કરેલી ગાથાઓ ૨-૩ વર્ષ સુધી પુનરાવર્તન ન થાય તો ભૂલાઈ જાય છે; જ્યારે પદાર્થ સારી રીતે કર્યો હોય તો સંસ્કાર વધુ લાંબો સમય ટકે છે. મને ગાથાઓ જરાપણ યાદ નથી. પણ પદાર્થ લગભગ મોઢે ભણાવી શકાય તેવો ઉપસ્થિત છે.

એટલે સીધો પદાર્થ કરનારને

૧. ઓછું યાદ રાખવું પડે.

૨. ઓછું પુનરાવર્તન કરવું પડે - ઓછા સમયમાં થાય.

૩. ઝડપથી યાદ આવે. (પહેલા ગાથા યાદ કરીને પછી અર્થ યાદ કરવામાં વધુ સમય લાગે.)

૩. આગળનો અભ્યાસ : અર્થ ઉપસ્થિત હોય તો આગળનો અભ્યાસ સરળ-ઝડપી બને. બીજા કર્મગ્રંથનો પદાર્થ ઉપસ્થિત હોય તે ૩-૪-૫-૬ કર્મગ્રંથ ઝડપથી ભણી શકે છે. ગાથાની જરૂર પડતી નથી; ગાથા કામ પણ લાગતી નથી.

આમ સીધો અર્થ ભણાવવો ઘણો લાભકારક છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં કર્મગ્રંથના પદાર્થો લીધા છે. કર્મગ્રંથ ઉપર પુષ્કળ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ છે. પણ મોટા ભાગનું ગાથાના આધારે ચાલે છે.

સીધો પદાર્થ જણાવતું સાહિત્ય પણ છે, તો પછી આ પુસ્તક શા માટે ? તેવો પ્રશ્ન થવો સહજ છે.

ઉત્તર એ છે કે

૧. અહીં નિરૂપણની શૈલી જુદી છે. અનેકવાર વિદ્યાર્થીઓને ભણાવ્યા પછી મને આ શૈલી સમજવા, ઉપસ્થિત રાખવામાં સરળ અને ઝડપી જણાઈ છે, તેથી એને ગ્રંથસ્થ કરી છે.

૨. કર્મસાહિત્યમાં ઘણું પુનરાવર્તન પણ થાય છે. આ પુસ્તકમાં એક પદાર્થ એક જ વાર ભણવાનો થાય, યાદ રાખવાનો થાય તે શૈલી

અપનાવી છે, જેથી અધ્યેતાનો સમય-પુરુષાર્થ બચે.

૩. મતાંતરોને અલગ કરીને પરિશિષ્ટમાં મૂક્યા છે.

૪. કર્મગ્રંથમાં નહીં આવતા, અન્ય ગ્રંથોમાં આવતા ઉપયોગી પદાર્થો પણ લીધા છે.

૫. ત્રીજા/ચોથા કર્મગ્રંથમાં જે થોડા નિયમોના આધારે જ આખા કોઠાઓ તૈયાર થાય છે, તે નિયમો તારવીને અલગ મૂક્યા છે, જે ગોખી લીધા પછી બાકીના કોઠા ગોખવા જરૂરી નથી રહેતા, નિયમોનો ઉપયોગ કરીને જ બનાવી શકાય છે.

આવી અનેક વિશેષતા છે, જેનો અનુભવ અધ્યાપક-અધ્યેતા બંનેને થશે.

અધ્યેતાઓ આ પુસ્તકના ઉપયોગ દ્વારા સરળતાથી કર્મસાહિત્યને આત્મસાત્ કરે, તેના દ્વારા સમ્યગ્દર્શન-સમ્યક્ ચારિત્રને નિર્મળ કરે, તે જ શુભાભિલાષા...

છન્નસ્થતાદિજન્ય ક્ષતિઓ જણાવવા જ્ઞાનીઓને વિનંતી. જિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ લખાયું હોય તો મિચ્છા મિ દુક્કડમ્.

દ.

ભવ્યસુંદરવિ.

વિ. સં. ૨૦૭૬, જ્ઞાનપાંચમ

વાસણા, અમદાવાદ

તા. ક. કર્મગ્રંથ કરતાં પૂર્વે અધ્યેતાએ જીવવિચાર-નવતત્ત્વના પદાર્થ કર્યા હોય તેવું અપેક્ષિત છે. તેથી આ પુસ્તકમાં ઘણી વ્યાખ્યાઓ સ્થૂળથી-સ્મૃતિમાત્ર માટે અપાઈ છે.

અનુક્રમણિકા

કર્મ	૧
કર્મગ્રંથ-૧	
કર્મપ્રકૃતિઓ	૫
○ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ	૫
○ દર્શનાવરણીય કર્મ	૬
દર્શન	૬
નિદ્રા	૬
○ અંતરાય કર્મ	૭
○ વેદનીય કર્મ	૮
○ ગોત્ર કર્મ	૮
○ આયુષ્ય કર્મ	૮
○ મોહનીય કર્મ	૮
દર્શન મોહનીય	૮
ચારિત્ર મોહનીય	૧૦
○ નામકર્મ	૧૨
પ્રત્યેક પ્રકૃતિ	૧૨
ત્રસ-સ્થાવર દશક	૧૩
પિંડ પ્રકૃતિ	૧૪
○ કર્મના કુલ પ્રકાર	૧૮
પરિશિષ્ટ-પાંચ જ્ઞાન	૨૦
કર્મગ્રંથ-૨	
ચૌદ ગુણસ્થાનક	૨૬
○ મિથ્યાત્વ	૨૬
○ સાસ્વાદન	૨૬
○ મિશ્ર	૨૭
○ અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ	૨૭
○ દેશવિરત	૨૭
○ પ્રમત્ત સર્વવિરત	૨૮
○ અપ્રમત્ત સર્વવિરત	૨૮
○ ઉપશમશ્રેણિ	૨૮
○ ક્ષપકશ્રેણિ	૨૮

○ અપૂર્વકરણ	૨૯
○ અનિવૃત્તિકરણ	૨૯
○ સૂક્ષ્મસંપરાય	૩૦
○ ઉપશાંત મોહ	૩૦
○ ક્ષીણ મોહ	૩૦
○ સયોગી કેવલી	૩૦
○ અયોગી કેવલી	૩૦
પરિશિષ્ટ - ગુણસ્થાનકે સંખ્યા-કાળ વગેરે	૩૨
સંજ્ઞાઓ	૩૩
ચૌદ ગુણસ્થાનકે બંધ	૩૫
○ નિયમો	૩૫
○ પ્રકૃતિ-બંધના ગુણસ્થાનકનો કોઠો	૩૮
○ ગુણસ્થાનકે-પ્રકૃતિબંધનો કોઠો	૪૧
ઉદય	૪૩
○ નિયમો	૪૩
○ ઉદય-ગુણસ્થાનકોનો કોઠો	૪૬
ઉદીરણ	૪૮
○ નિયમો	૪૮
○ ઉદીરણ-ગુણસ્થાનકનો કોઠો	૫૦
સત્તા	૫૨
○ નિયમો	૫૨
○ સત્તા-ગુણસ્થાનકનો કોઠો	૫૩
હમા ગુણસ્થાનકે થતી પ્રક્રિયા	૫૫
કર્મગ્રંથ-૩ બંધસ્વામિત્વ	
માર્ગણ	૫૭
○ ગતિમાર્ગણ	૬૦
નિયમો	૬૦
પ્રકૃતિબંધનો કોઠો	૬૧
○ ઇન્દ્રિયમાર્ગણ-કાયમાર્ગણ	૬૩
નિયમો	૬૩
પ્રકૃતિબંધનો કોઠો	૬૩
○ યોગમાર્ગણ	૬૪
નિયમો	૬૪
ઔદારિક કાયયોગ	૬૪

ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ	૬૪
વૈક્રિય કાયયોગ	૬૫
વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ	૬૫
આહારક કાયયોગ	૬૬
આહારકમિશ્ર કાયયોગ	૬૬
કાર્મણ કાયયોગ	૬૬
સત્ય-અસત્યામૃષા મન-વચન યોગ	૬૬
અસત્ય, મિશ્ર મન-વચન યોગ	૬૬
○ વેદ માર્ગણા	૬૬
○ કષાય માર્ગણા	૬૬
○ જ્ઞાન માર્ગણા	૬૬
○ સંયમ માર્ગણા	૬૭
○ દર્શન માર્ગણા	૬૭
○ ભવ્ય માર્ગણા	૬૭
○ સમ્યક્ત્વ માર્ગણા	૬૭
○ સંજ્ઞી માર્ગણા	૬૭
○ આહારી માર્ગણા	૬૭
○ લેશ્યા માર્ગણા	૬૮
નિયમો	૬૮
પ્રકૃતિબંધનો કોઠો	૬૮
કર્મગ્રંથ-૪	
ચૌદ ગુણસ્થાને યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા, બંધાદિ	૭૦
○ ચૌદ ગુણસ્થાને યોગ	૭૦
○ ચૌદ ગુણસ્થાને ઉપયોગ	૭૧
○ ચૌદ ગુણસ્થાને લેશ્યા	૭૧
○ ચૌદ ગુણસ્થાને બંધ-ઉદય-ઉદીરણા-સત્તા	૭૨
○ ચૌદ ગુણસ્થાને અલ્પબહુત્વ	૭૩
○ ચૌદ ગુણસ્થાને જીવસ્થાન અને ચૌદ જીવસ્થાનકે ગુણસ્થાન	૭૪
ચૌદ જીવસ્થાને ગુણસ્થાનક, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા, બંધાદિ	૭૪
○ ચૌદ જીવસ્થાનકે યોગ	૭૪
નિયમો	૭૪
કોઠો	૭૫
○ ચૌદ જીવસ્થાનકે ઉપયોગ	૭૬
નિયમો	૭૬

કોઠો	૭૬
○ ચૌદ જીવસ્થાનકે લેશ્યા	૭૬
નિયમો	૭૬
કોઠો	૭૭
○ ચૌદ જીવસ્થાનકે બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સત્તા	૭૭
૬૨ માર્ગણામાં ગુણસ્થાનક, જીવસ્થાન, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા વગેરે.	૭૭
○ ૬૨ માર્ગણામાં ગુણસ્થાન	૭૭
○ ૬૨ માર્ગણામાં જીવસ્થાન	૭૭
○ ૬૨ માર્ગણામાં યોગ	૮૧
○ ૬૨ માર્ગણામાં ઉપયોગ	૮૩
○ ૬૨ માર્ગણામાં લેશ્યા	૮૫
○ ૬૨ માર્ગણામાં અલ્પબહુત્વ	૮૬
બંધહેતુ	૯૦
○ કર્મબંધના ચાર હેતુ	૯૦
○ ચૌદ ગુણસ્થાનકે બંધહેતુ	૯૧
ભાવ	૯૨
○ પારિણામિક ભાવ	૯૨
○ ઔદયિક ભાવ	૯૨
○ ક્ષાયિક ભાવ	૯૨
○ ઔપશમિક ભાવ	૯૩
ઉપશમ સમ્યક્ત્વ	૯૩
પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ	૯૩
દ્વિતીય (શ્રેણિગત) ઉપશમ સમ્યક્ત્વ	૯૫
ઔપશમિક ચારિત્ર	૯૬
○ ક્ષાયોપશમિક ભાવ	૯૬
શુદ્ધ ક્ષયોપશમ	૯૬
ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ	૯૬
જ્ઞાનાવરણ-દર્શનાવરણ-અંતરાય	૯૭
મોહનીય	૯૮
ભાવના સ્વામી	૧૦૦
○ કોઠો	૧૦૧
સંખ્યાત-અસંખ્ય-અનંત	૧૦૨
મતાંતરો	૧૦૫

કર્મ

અનેક લોકોને થયેલા પોતાના પૂર્વજન્મના જ્ઞાન વગેરે અનેક સાબિતીઓથી આત્માની સિદ્ધિ થાય છે.

સરખી મહેનત છતાં જુદા જુદા જીવોને જુદું જુદું ફળ મળવું, જન્મથી જ શ્રીમંત-દરિદ્ર, બુદ્ધિશાળી-મૂર્ખ વિ. બનવું; આ બધાના કારણરૂપે કર્મની સિદ્ધિ થાય છે.

જિનશાસન કર્મને પદાર્થરૂપ માને છે.

છ દ્રવ્યમાં એક દ્રવ્ય પુદ્ગલ છે. તેના ૮ પ્રકારો(વર્ગણાઓ)માં એક કાર્મણ વર્ગણ છે, જે ચૌદે રાજલોકમાં ઠાંસીઠાંસીને ભરેલી છે.

જીવ(આત્મા)ને રાગ-દ્વેષના કારણે આ કાર્મણ વર્ગણ ચોંટે છે, ત્યારે તેને કર્મ કહેવાય છે.^૧

તેના વિશે કેટલીક જરૂરી વિગતો જાણી લઈએ.

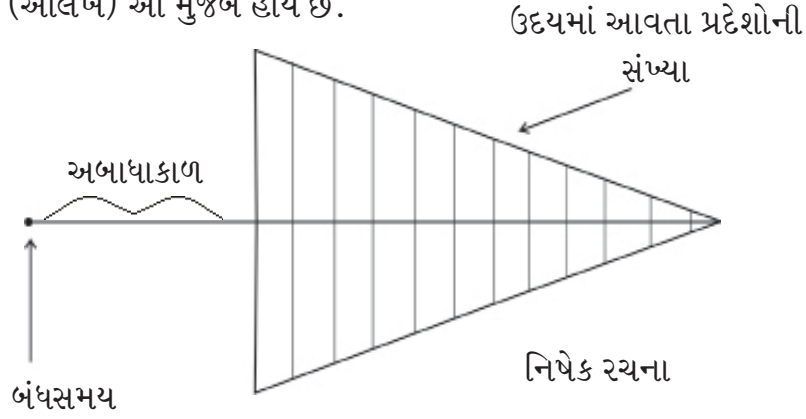
૧. કર્મ આખા આત્મામાં બંધાય છે, સાપની કાંચળીની જેમ માત્ર બહારની સપાટી પર કે કોઈ એક ભાગમાં બંધાતું નથી.
૨. દૂધ-પાણીનું મિશ્રણ કરતાં જેમ એકમેક થાય, તેમ આત્માના પ્રદેશો અને કર્મના પરમાણુઓ એકમેક થાય છે.
૩. આત્માના મધ્યમાં રહેલા ૮ રૂચક પ્રદેશો હંમેશા કર્મથી મુક્ત હોય છે.
૪. દરેક સમયે જે કર્મ બંધાય છે, તેમાં અનંતા પરમાણુઓ હોય છે, તે દરેકને પ્રદેશ કહેવાય છે.
૫. બંધાતી વખતે જ, આ કર્મ શું ફળ આપશે ? તે જીવના અધ્યવસાયના આધારે નક્કી થાય છે, તેને પ્રકૃતિ કહેવાય છે.
૬. જીવના અધ્યવસાયની તીવ્રતાના આધારે ફળની તીવ્રતા પણ ત્યારે જ નક્કી થાય છે, તેને રસ કહેવાય છે.
૭. કર્મ કેટલા સમય પછી ઉદયમાં આવશે ? તે પણ ત્યારે જ નક્કી થાય છે, તેને અબાધા કહેવાય છે.

૧. રાગ-દ્વેષ વિના ૧૩મા ગુણસ્થાનકે યોગના કારણે કર્મબંધ થાય છે, પણ તેમાં સ્થિતિ કે રસ ન હોવાથી ફળ આપવા અસમર્થ છે, તેથી તેની વિવક્ષા નથી કરાતી.

૮. કર્મ કુલ કેટલો સમય આત્મા પર રહેશે ? તે પણ ત્યારે જ નક્કી થાય છે, તેને સ્થિતિ કહેવાય છે. સ્થિતિમાં અબાધા પણ આવી જાય છે.

૯. એક સમયે અનેક કર્મપ્રકૃતિઓ બંધાય છે.

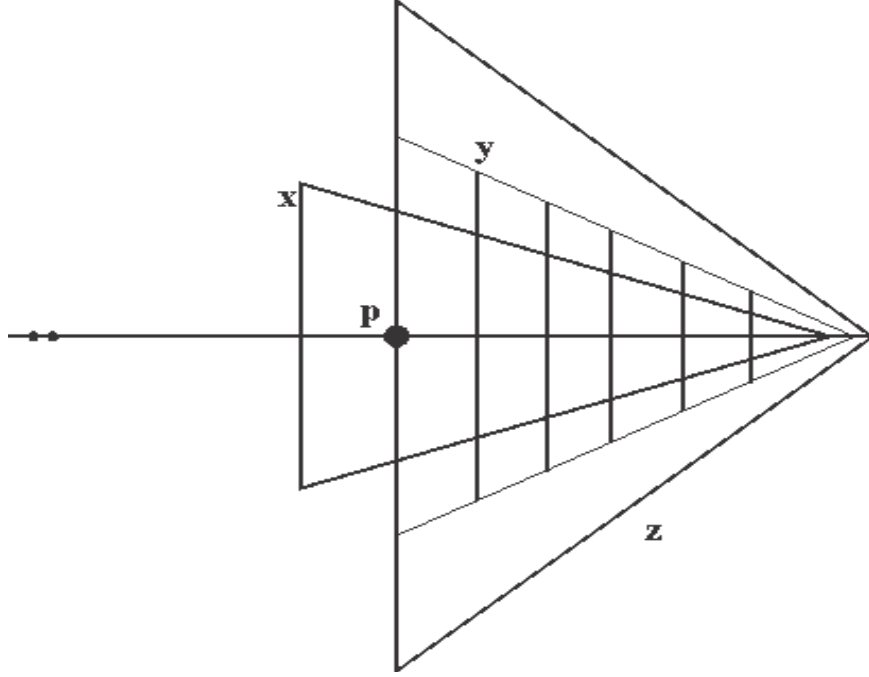
૧૦. એક સમયે બંધાયેલ એક પ્રકૃતિના બધા પ્રદેશો એક સાથે ઉદયમાં આવતા નથી. અબાધાકાળ પૂરો થયા પછી પહેલાં સમયે સૌથી વધુ, પછીના સમયોમાં તેથી ઓછા-ઓછા કરતાં સ્થિતિના છેલ્લા સમયે સૌથી ઓછા ઉદયમાં આવે છે. કયો પ્રદેશ કયા સમયે ઉદયમાં આવશે ? તે બંધ વખતે જ નક્કી થઈ જાય છે. તેને નિષેક રચના કહેવાય છે. તેનો ગ્રાફ (આલેખ) આ મુજબ હોય છે.

૧૧. એક સમયે ઉદયમાં આવતા કર્મપ્રદેશો, એ જુદા જુદા અસંખ્ય સમયે બંધાયેલા પ્રદેશોમાંથી થોડા થોડા પ્રદેશોનો સરવાળો હોય છે.

દા.ત.

કોઈ એક સમયે બંધાયેલા કર્મોની રચના x અને તેના પછીના સમયે બંધાયેલા કર્મોની રચના y નીચે બતાવી છે.

p સમયે **x** અને **y** એમ બંને નિષેકમાંથી કર્મો ઉદયમાં આવશે, જે **z** રૂપે બતાવ્યું છે.

હકીકતમાં દરેક સમયે અસંખ્ય સમયોમાં બંધાયેલા નિષેકોમાંથી કર્મ ઉદયમાં આવે છે.

૧૨. કર્મનો ઉદય બે પ્રકારે થાય છે. (અ) માત્ર પ્રદેશોદય - ફળ ન આપે.^૧ (બ)

વિપાકોદય - ફળ આપે. (વિપાકોદય હોય ત્યારે પ્રદેશોદય હોય જ.)

૧૩. જે કર્મપ્રદેશનો ઉદય થાય, તે પ્રદેશ તે જ સમયે આત્માથી છૂટો પડી

૧. પ્રશ્ન : ફળ આપ્યા વિના પણ કર્મ ઉદયમાં આવે ખરું ?

ઉત્તર : હા. દા.ત. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનક સુધી દરેક જીવ, શાતા વેદનીય અને અશાતા વેદનીય બંને વારાફરતી બાંધ્યા જ કરે છે; અને એટલે બંનેની નિષેકરચના એકબીજાની ઉપર (Overlapping) હોય જ છે. એટલે દરેક સમયે જીવને બંને કર્મના પ્રદેશો તો ઉદયમાં આવે છે જ. પણ વિપાકોદય તો બેમાંથી એકનો જ થાય છે. બીજા કર્મના પ્રદેશો ઉદયમાં આવવાના સમયે જ સ્તિબુક સંક્રમ દ્વારા વિપાકોદયવાળી પ્રકૃતિમાં ફેરવાઈ જાય છે. એટલે તેનું ફળ મળતું નથી. માત્ર પ્રદેશોદય હોય છે.

જાય છે, તેને નિર્જરા કહેવાય છે. પ્રદેશોદય વિના કોઈ કર્મની નિર્જરા ક્યારેય થતી નથી.

૧૪. આત્મા પર રહેલા કર્મપ્રદેશોને સત્તામાં રહેલા કહેવાય છે.

૧૫. કોઈ એક કર્મપ્રકૃતિના બધા જ પ્રદેશોની આત્મા પરથી નિર્જરા થઈ જાય, અને હવે તેનો બંધ કદી ન થવાનો હોય તો તેને ક્ષય કહેવાય છે.

૧૬. જીવ પોતાના પુરુષાર્થ દ્વારા નિષેકરચનાના કોઈક ભાગમાંથી કોઈ કર્મના બધા જ પ્રદેશોને (પહેલાંની કે પાછળની રચનામાં નાખવા દ્વારા) ખાલી કરે, તો તે નિષેકરચના ઉદયમાં આવે ત્યારે તે કર્મનો પ્રદેશોદય કે વિપાકોદય થતો નથી; તેને ઉપશમ કહેવાય છે. ઉપશમ માત્ર મોહનીય કર્મનો થાય છે.^૧

૧૭. જીવ પોતાના પુરુષાર્થ દ્વારા કોઈ કર્મનો વિપાકોદય થવા ન દે, ત્યારે પ્રદેશોદય હોય છે, પણ વિપાકોદય નથી થતો. તેને ક્ષયોપશમ કહેવાય છે.

ક્ષયોપશમ માત્ર ઘાતી કર્મોનો થાય છે.

૧૮. કર્મ બંધાયા પછી ઉદયમાં આવે ત્યાં સુધીમાં તેની પ્રકૃતિ, સ્થિતિ, રસ, નિષેકરચના - બધામાં ફેરફાર થઈ શકે છે - થતો રહે છે. તેની વિસ્તૃત માહિતી કર્મપ્રકૃતિ ગ્રંથમાં છે. જે આ ગ્રંથનો વિષય નથી.

પ્રકૃતિમાં થતા ફેરફારને સંક્રમ, સ્થિતિ-રસમાં થતા વધારાને ઉદ્વર્તના, ઘટાડાને અપવર્તના કહેવાય છે.

૧ . ઉપશમ-ક્ષયોપશમની વિસ્તૃત સમજણ માટે જુઓ ‘ભાવ’ - પાનુ ૯૨

કર્મપ્રકૃતિઓ

(કર્મગ્રંથ ૧)

કર્મ	કયા ગુણનો નાશ કરે ?	કોના જેવું ?
૧. જ્ઞાનાવરણ	જ્ઞાન(વિશેષ બોધ) ^૧	આંખે પાટા
૨. દર્શનાવરણ	દર્શન(સામાન્ય બોધ)	દ્વારપાળ (ચોકીદાર)
૩. વેદનીય	અવ્યાબાધ સુખ	મધ લેપેલી તલવારની ધાર
૪. મોહનીય	ચારિત્ર	દારૂ
૫. આયુષ્ય	અક્ષય સ્થિતિ	બેડી
૬. નામ	અરૂપીપણું	ચિત્રકાર
૭. ગોત્ર	અગુરુલઘુપણું ^૨	કુંભાર
૮. અંતરાય	દાનાદિ લબ્ધિ	ખજાનચી

આઠ કર્મના પેટાભેદો ૧૫૮ છે.

૮ કર્મનો ક્રમ ઉપર બતાવ્યો તે મુજબ શાસ્ત્રોમાં છે. પણ આ પુસ્તકમાં આપણે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાય, વેદનીય, ગોત્ર, આયુષ્ય, મોહનીય અને નામકર્મ એ ક્રમે વિચારણા કરીશું, કારણકે તેમાં યાદ રાખવામાં ઘણી સરળતા થાય છે.

૧. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ - જ્ઞાન પ્રાંચ પ્રકારે છે.^૩

અ. મતિજ્ઞાન - ઈન્દ્રિય અને મનથી, શ્રુતના અનુસરણ વિનાનો બોધ.

૧. દૂરથી દેખાતાં ‘કંઈક છે’ એવો બોધ થાય, તે સામાન્ય બોધ છે. પછી નજીક જતાં ‘થાંભલો છે’ અથવા ‘માણસ છે’ એવો બોધ થાય તે વિશેષ બોધ છે.

૨. શાસ્ત્રકારોએ નામ-ગોત્ર કર્મના ક્ષયથી અરૂપીપણું - અગુરુલઘુપણું બતાવ્યું છે. ગુરુતા-લઘુતા, પુદ્ગલના બનેલા શરીરને કારણે થાય છે, જે નામકર્મજનિત છે. એટલે અરૂપીપણું(અશરીરીપણું)ના પરિણામે જ અગુરુલઘુપણું આવે છે.

અથવા ઉચ્ચ-નીચ ગોત્રકર્મના ઉદયથી થતા ઊંચ-નીચના વ્યવહારના અભાવરૂપ અગુરુલઘુપણું ગોત્રકર્મના ક્ષયથી આવે છે.

૩. પ્રાંચ જ્ઞાનના વિસ્તૃત નિરૂપણ માટે પરિશિષ્ટ જુઓ.

- બ. શ્રુતજ્ઞાન - ઈન્દ્રિય અને મનથી, શ્રુતના અનુસરણ સાથેનો બોધ.
- ક. અવધિજ્ઞાન - ચોક્કસ ક્ષેત્ર-કાળના રૂપી પદાર્થો(પુદ્ગલો)નું ઈન્દ્રિયોની સહાય વિના સીધું આત્માને થતું જ્ઞાન.
- ડ. મનઃપર્યવજ્ઞાન - અઢી દ્વીપના સંજ્ઞી જીવોના ‘મન’ નો બોધ.
- ઈ. કેવળજ્ઞાન - ત્રણ લોકના ત્રણ કાળના સર્વ પદાર્થોનું જ્ઞાન.
- આ પાંચ જ્ઞાનના આવારક કર્મ એ પાંચ જ્ઞાનાવરણ કર્મ છે.
- સમકિતીને હોય તો મતિ-શ્રુત-અવધિજ્ઞાન કહેવાય છે.
 - મિથ્યાત્વીને હોય તો મતિ-શ્રુત-અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન કહેવાય છે.
- અહીં અજ્ઞાન = જ્ઞાનનો અભાવ નહીં, પણ અજ્ઞાન = ખોટું (મિથ્યા) જ્ઞાન એમ અર્થ છે.
- જ્ઞાનાવરણના ક્ષયોપશમથી જે જ્ઞાન થાય છે, તેને જ મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય હોય તો અજ્ઞાન કહેવાય છે.

૨. દર્શનાવરણીય કર્મ - નવ પ્રકારે છે.

અ. દર્શન (સામાન્ય બોધ) ૪ પ્રકારે છે.

૧. ચક્ષુદર્શન - આંખથી થતો સામાન્ય બોધ.
 ૨. અચક્ષુદર્શન - આંખ સિવાયની ૪ ઈન્દ્રિય અને મનથી થતો સામાન્ય બોધ.
 ૩. અવધિદર્શન - અવધિજ્ઞાન પૂર્વે થતો સામાન્ય બોધ.
 ૪. કેવળદર્શન - ત્રણ લોક-ત્રણ કાળના સર્વ પદાર્થનો સામાન્ય બોધ.
- આ ૪ દર્શનના આવારક કર્મ તે ૪ દર્શનાવરણ કર્મ.
- મનઃપર્યવજ્ઞાન પૂર્વે સામાન્ય બોધરૂપ દર્શન માનવામાં આવેલું નથી..
 - વિભંગજ્ઞાન પૂર્વે અવધિદર્શન થાય તો ખરું જ. પણ કેટલાક ગ્રંથોમાં તેની વિવક્ષા નથી કરાઈ. આ પુસ્તકમાં વિભંગજ્ઞાન પૂર્વે અવધિદર્શન છે, એમ વિવક્ષા કરાઈ છે.

બ. નિદ્રા - પાંચ પ્રકારે.

૧. નિદ્રા - સહેજ અવાજ કરવાથી જાગી જાય.

૨. નિદ્રા-નિદ્રા - ઢંઢોળવાથી જ જાગે.

૩. પ્રચલા - બેઠો કે ઊભો કર્યા પછી પણ ઊંઘે.

૪. પ્રચલા-પ્રચલા - ચલાવો તો પણ ઊંઘે.

૫. થીણદ્વિ - દિવસે વિચારેલું કામ રાત્રે ઊંઘમાં કરે.

● ઊંઘમાં ઈન્દ્રિય દ્વારા કોઈ પ્રકારનું જ્ઞાન ન થતું હોવાથી તે સામાન્ય બોધની પણ આવરક છે, તેથી તેને દર્શનાવરણ ગણ્યું છે.

● થીણદ્વિ નિદ્રાવાળો પ્રથમ સંઘયણી હોય તો અર્ધવાસુદેવ જેટલી શક્તિ હોય. બાકીના સંઘયણમાં તે કાળના શ્રેષ્ઠ બળવાન કરતાં અર્ધી શક્તિ હોય.

● નિદ્રાદ્વિક=નિદ્રા અને પ્રચલા. થીણદ્વિ ત્રિક=બાકીની ત્રણ.

— —

૩. અંતરાય કર્મ - પાંચ પ્રકારે છે. તેના ફળ આ મુજબ છે.

અ. દાનાંતરાય

૧. આપવા માટેની વસ્તુ હાજર હોય

૨. માંગનાર વ્યક્તિ યોગ્ય પાત્ર હોય, યોગ્ય રીતે માંગ્યું હોય

૩. પોતે દાનનું ફળ જાણતો હોય

છતાં પણ આપવાનો ઉલ્લાસ ન જાગવાથી કે સંયોગો નડવાથી આપી ન શકે.

બ. લાભાંતરાય

૧. જોઈતી વસ્તુ હાજર હોય

૨. જેની પાસે માંગ્યું હોય તે વ્યક્તિ ઉદાર દાતા હોય

૩. સારી રીતે માંગ્યું હોય.

છતાં પણ મેળવી ન શકે.

ક. ભોગાંતરાય - ભોગની સામગ્રી હોવા છતાં (પચ્ચક્ષ્ણાણ કે વૈરાગ્ય ન હોવા છતાં) પણ ભોગવી ન શકે.

ડ. ઉપભોગાંતરાય - ઉપભોગની સામગ્રી હોવા છતાં (પચ્ચક્ષ્ણાણ કે વૈરાગ્ય ન હોવા છતાં) પણ ઉપભોગ ન કરી શકે.

ઈ. વીર્યાંતરાય - કાર્યમાં ઉત્સાહ ન જાગે, શક્તિ ન મળે, સત્ત્વ ફોરવી ન શકે.

- એકવાર વપરાય તે ભોગસામગ્રી - આહાર, પાણી વિ.
- વારંવાર વપરાય તે ઉપભોગસામગ્રી - વસ્ત્ર, આભૂષણ વિ.
- દાતા પાસે
એક વ્યક્તિ માંગે ત્યારે આપવાની ઈચ્છા ન થાય / ન આપી શકે;
પણ બીજી વ્યક્તિ માંગે ત્યારે આપવાની ઈચ્છા થાય / આપી શકે;
તો પહેલી માંગનાર વ્યક્તિને લાભાંતરાયનો ઉદય સમજવો.
- માંગનાર
એક વ્યક્તિ પાસે માંગે ત્યારે તેને આપવાની ઈચ્છા ન થાય / આપી ન શકે;
પણ બીજી વ્યક્તિ પાસે માંગે ત્યારે તેને આપવાની ઈચ્છા થાય / આપી શકે;
તો જેની પાસે પહેલા માંગ્યું, તેને દાનાંતરાયનો ઉદય સમજવો.
- એક વ્યક્તિનું બળવાનું કર્મ, બીજી વ્યક્તિના કર્મને અસર કરે. ડૉક્ટરનું યશનામકર્મ, દર્દીના શાતા વેદનીયનો ઉદય લાવે. તેમ, માંગનારને લાભાંતરાયનો ઉદય હોય તો આપનારનું દાનાંતરાય ઉદયમાં આવી શકે.
- વીર્યાંતરાયનો ક્ષયોપશમ કોઈ પણ આરાધના માટે આવશ્યક છે. વીર્યાચાર બધા જ આચારોમાં વણાયેલો છે.

૪. વેદનીય કર્મ - બે પ્રકાર.

શાતા વેદનીય - શારીરિક સુખ આપે.

અશાતા વેદનીય - શારીરિક દુઃખ આપે.

૫. ગોત્રકર્મ - બે પ્રકાર.

ઉચ્ચગોત્ર - લોકમાં ઉચ્ચ ગણાતાં કુળમાં જન્મ આપે.

નીચગોત્ર - લોકમાં નીચ ગણાતાં કુળમાં જન્મ આપે.

- બ્રાહ્મણો હાલ ઉચ્ચ ગણાય છે. પૂર્વે ક્ષત્રિયોની અપેક્ષાએ નીચા ગણાતા હતા.
- ચંડાળ, હરિજન જેવા લોકમાં હલકાં ગણાતાં કુળમાં સાધુથી ગોચરી વહોરવા ન જવાય, કારણકે લોકો જૈન સાધુની નિંદા કરે.

૬. આયુષ્ય કર્મ - જીવને તે તે ગતિમાં પકડી રાખે. - ૪ પ્રકાર.

અ. નરક, બ. તિર્યંચ, ક. મનુષ્ય, ડ. દેવ

- તિર્યંચમાં જવું કોઈને ગમતું નથી, તેથી તિર્યંચમાં લઈ જનાર તિર્યંચગતિ પાપ-પ્રકૃતિ છે. પણ તિર્યંચ ગતિના જીવોને મરવું ગમતું નથી, જીવવું ગમે છે, તેથી તિર્યંચમાં જીવાડનાર તિર્યંચ આયુષ્ય પુણ્યપ્રકૃતિ છે.
- નરકનો જીવ જીવવા ઈચ્છતો નથી, હરપળે મરવા-છૂટવા જ ઈચ્છે છે. તેથી નરકાયુષ્ય પાપપ્રકૃતિ છે.

૭. મોહનીય કર્મ - મોહ પમાડે.

અ. દર્શન મોહનીય - શ્રદ્ધાનો નાશ કરે.

૧. મિથ્યાત્વ મોહનીય - હિતકરને હિતકર, અહિતકરને અહિતકર માનવા ન દે. સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મ પર શ્રદ્ધા ન થાય.

૨. મિશ્ર મોહનીય - સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મ પર શ્રદ્ધા પણ ન થાય, અશ્રદ્ધા પણ ન થાય.

૩. સમ્યક્ત્વ મોહનીય - હિતકરને હિતકર, અહિતકરને અહિતકર માનવા દે; સાચા દેવ-ગુરુ-ધર્મ પર શ્રદ્ધા થાય, પણ તેમાં શંકા વિ. કરાવે^૧.

- આ ત્રણમાંથી માત્ર મિથ્યાત્વ જ બંધાય છે. સમકિતી જીવ તેનો રસ ઘટાડીને તેમાંથી જ મિશ્ર/સમ્યક્ત્વ મોહનીય બનાવે.

- આ ત્રણેનો સંપૂર્ણ ક્ષય થાય તો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ આવે.

૧. જે જીવ કેવળજ્ઞાન પામી શકે તે જ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામી શકે.

૨. સામાન્યથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામનાર જીવ, અંતર્મુહૂર્તમાં જ ક્ષપકશ્રેણિ માંડીને કેવળજ્ઞાન પામે. પણ

૧. સમ્યક્ત્વ મોહનીયના ઉદયથી સમ્યક્ત્વ આવતું નથી. મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર મોહનીયના ક્ષય-ઉપશમ કે ક્ષયોપશમથી સમ્યક્ત્વ આવે છે. સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ઉદય, તેમાં અતિયાર લગાડે છે.

- a. દેવ કે નરકનું આયુષ્ય બાંધેલું હોય, તો દેવ/નરકમાં જઈ, મનુષ્ય થઈને (ત્રીજે ભવે) મોક્ષમાં જાય.
 - b. મનુષ્ય/તિર્યચનું આયુષ્ય બાંધેલું હોય તો યુગલિકનું (અસંખ્યાત વર્ષનું) જ હોય. યુગલિક થઈ, દેવલોકમાં જઈ, ત્યાંથી મનુષ્ય થઈને (ચોથે ભવે) મોક્ષમાં જાય.
 - c. તીર્થંકર નામકર્મ નિકાચિત્ કર્યું હોય, તો
 - i. પૂર્વે દેવ કે નરકાયુષ્ય બાંધ્યું હોય તે ગતિમાં જઈને
 - ii. પૂર્વે આયુષ્ય ન બાંધ્યું હોય, તો દેવાયુષ્ય બાંધીને દેવગતિમાં જઈને મનુષ્ય થઈને (ત્રીજે ભવે) તીર્થંકર થઈને મોક્ષે જાય.
૩. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામવાની પ્રક્રિયા દરમિયાન, મિથ્યાત્વ અને મિશ્ર મોહનીયનો ક્ષય કર્યા પછી સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ક્ષય ચાલુ હોય ત્યારે, પૂર્વે જ આયુષ્ય બાંધેલ હોય તેવો મનુષ્ય સ્વાયુ પૂર્ણ થાય, તો મૃત્યુ પામીને ઉપર ૨a અને b માં જણાવ્યા અનુસારની ગતિમાં જઈને સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ક્ષય પૂર્ણ કરીને ક્ષાયિક સમકિત પામે.
- ત્રણેનો ઉપશમ હોય અર્થાત્ સત્તા હોવા છતાં ઉદય ન હોય તો ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ આવે. તે ક્ષાયિક જેવું શુદ્ધ હોય, પણ એક અંતર્મુહૂર્ત કાળ જ રહે.
 - માત્ર સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ઉદય હોય, મિથ્યાત્વ-મિશ્રનો ક્ષયોપશમ હોય તો ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ આવે. તેમાં શંકા વિ. થી અતિચાર લાગે.
- બ. ચારિત્ર મોહનીય - સમજણ હોય તો પણ આચરણ ન કરવા દે.**
- ૧. કષાય - સંસાર વધારે. ચાર પ્રકાર - ક્રોધ-માન-માયા-લોભ. એ ચારેના ચાર-ચાર પ્રકાર.**
- i. અનંતાનુંબંધી - પાપનો પક્ષપાત કરાવે. સમ્યક્ત્વ ન પામવા દે.
 - ii. અપ્રત્યાખ્યાન - સ્હેજ પણ પચ્ચક્રખાણ ન કરવા દે. દેશવિરતિ ન પામવા દે.
 - iii. પ્રત્યાખ્યાનાવરણ - પૂર્ણ પચ્ચક્રખાણ ન કરવા દે. સર્વવિરતિ ન પામવા દે.
 - iv. સંજવલન - પૂર્ણ પચ્ચક્રખાણ (સર્વવિરતિ)નું શુદ્ધ પાલન ન થવા દે. અતિચાર લગાડે.

કષાય	ઉત્કૃષ્ટ કાળ	કયા ગુણનો નાશ	ક્રોધ (રેખા)	માન (અક્કડ)	માયા (વાંકી)	લોભ (રંગ)
અનંતાનુબંધી	યાવજજીવ	સમ્યક્ત્વ	પર્વત	પથ્થર	ધન વાંસનું મૂળ	કિરમજી
અપ્રત્યાખ્યાન	૧ વર્ષ	દેશવિરતિ	પૃથ્વી	હાડકા	ઘેટાનું શિંગડું	કાદવ
પ્રત્યાખ્યાનાવરણ	૪ મહિના	સર્વવિરતિ	રેતી	લાકડું	ગોમૂત્ર	અંજન
સંજવલન	પંદર દિવસ	યથાખ્યાત ચારિત્ર	પાણી	નેતર	વાંસની છાલ	હળદર

- અનંતાનુબંધી કષાય ચારિત્ર મોહનીયમાં આવતા હોવા છતાં, સમ્યક્ત્વના પ્રતિબંધક છે. તેના ઉદયમાં અવશ્ય મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય છે. તેથી ૩ દર્શન મોહનીય + ૪ અનંતાનુબંધીને દર્શન-૭ (સમ્પક) કહેવાય છે.
- કષાય અંદરથી અનંતાનુબંધી જેવો તીવ્ર હોવા છતાં બહારથી સંજવલન જેવો મંદ હોઈ શકે છે. તેમ અંદરથી સંજવલન જેવો મંદ હોવા છતાં બહાર અનંતાનુબંધી જેવો મજબૂત દેખાઈ શકે, ૧ વર્ષ પણ ટકે; જેમ કે બાહુબલીનો માનકષાય.

૨. નોકષાય - પોતે કષાય નથી, છતાં કષાયને ખેંચી લાવે, કષાય સાથે કષાયની જેવા થાય.

અ. ત્રણ વેદ

૧. પુરુષવેદ - સ્ત્રીને ભોગવવાની ઈચ્છા કરાવે.
૨. સ્ત્રીવેદ - પુરુષને ભોગવવાની ઈચ્છા કરાવે.
૩. નપુંસકવેદ - બંનેને ભોગવવાની ઈચ્છા કરાવે.

બ. હાસ્યાદિ - ૬

૧. હાસ્ય - હસાવે.
૨. રતિ - અનુકૂળતામાં આનંદ પમાડે.
૩. અરતિ - પ્રતિકૂળતામાં ઉદ્વેગ કરાવે.
૪. શોક - આઘાત લગાડે.
૫. ભય - ડર પમાડે.
૬. જુગુપ્સા - અણગમો ઊભો કરે.

- હાસ્ય સાથે રતિનો જ અને અરતિ સાથે શોકનો જ બંધ અને ઉદય થાય.

- • — • — • — • — • — • — • — •

૧. અગુરુલઘુ	-	શરીરને બહુ ભારે કે બહુ હલકું ન થવા દે.
૨. નિર્માણ	-	શરીરના પુદ્ગલોને યોગ્ય સ્થાને-યોગ્ય આકારમાં ગોઠવે.
૩. ઉપઘાત	-	શરીરમાં નડતરરૂપ વધારાના અંગો બનાવે. - જેમ કે વધારાનો દાંત, છઠ્ઠી આંગળી.
૪. પરાઘાત	-	તેના ઉદયવાળી વ્યક્તિની હાજરીમાં બીજા ક્ષોભ પામે-બોલી ન શકે.
૫. ઉચ્ચ્વાસ	-	તેના ઉદયથી શ્વાસોચ્ચ્વાસ લેવાય/છોડાય.
૬. આતપ	-	શરીર પ્રકાશમય બને. શરીર ઠંડું હોય પણ પ્રકાશ ગરમ હોય. માત્ર સૂર્યના વિમાનના પૃથ્વીકાયના જીવોને જ હોય.
૭. ઉદ્યોત	-	શરીર પ્રકાશમય બને. શરીર ઠંડું, પ્રકાશ પણ ઠંડો હોય. ચંદ્રના વિમાનના પૃથ્વીકાયના જીવો, આગિયો વિ. તિર્યંચો, કેટલાક ઉત્તરવૈકિય-આહારક શરીરમાં હોય.
૮. તીર્થંકર નામકર્મ	-	તેના ઉદયથી શાસનની સ્થાપના થાય; અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્ય દ્વારા પૂજા થાય.

બ. ત્રસદશક-સ્થાવરદશક

ગાથા : તસ-બાયર-પજ્જત્તં, પત્તેય-થિરં સુભં ચ સુભગં ચ ।

સુસ્સરાઙ્ગ-જસં, તસદસગં થાવરદસં તુ ઇમં ॥

થાવર-સુહુમ-અપજ્જં, સાહારણ-અથિર-અસુભ-દુભગાણિ ।

દુસ્સર-ઽણાઙ્ગજસં, ઇય નામે સેયરા વીસં ॥

ત્રસ - ઈચ્છા મુજબ હાલી ચાલી શકે.	સ્થાવર - ઈચ્છા મુજબ હાલી ચાલી ન શકે.
બાદર - શરીર ચક્ષુ વિ. ઈન્દ્રિયોથી	સૂક્ષ્મ - શરીર ચક્ષુ વિ. ઈન્દ્રિયોથી
ગ્રાહ્ય હોય. એક-બે શરીર નાના	ગ્રાહ્ય ન હોય. અસંખ્ય શરીર ભેગા
હોવાથી ન દેખાય તો પણ અસંખ્ય	થાય તો પણ ન જ દેખાય. સૂક્ષ્મ
શરીર ભેગા થાય તો દેખાય.	શરીરનું છેદન/ભેદન/દાહ વગેરે ન થઈ શકે.
પર્યાપ્ત ^૧ - પોતાની બધી પર્યાપ્તિ પૂર્ણ	અપર્યાપ્ત - પોતાની બધી પર્યાપ્તિ પૂર્ણ

૧. પર્યાપ્તિ = શક્તિ. તે ૬ પ્રકારની છે.

અ. આહાર	- આહારના પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાની અને તેમાંથી રસ બનાવવાની શક્તિ.
બ. શરીર	- રસમાંથી શરીર બનાવવાની શક્તિ.
ક. ઈન્દ્રિય	- શરીરમાંથી ઈન્દ્રિય બનાવવાની શક્તિ.
ડ. શ્વાસોચ્છવાસ	- શ્વાસોચ્છવાસ લેવા - મૂકવાની શક્તિ.
ઈ. ભાષા	- બોલવાની શક્તિ.
ફ. મન	- વિચારવાની શક્તિ.

- એકેન્દ્રિયને ૪, વિકલેન્દ્રિય અને અસંજી પંચેન્દ્રિયને ૫, સંજીને ૬ પર્યાપ્તિ હોય.
- પોતાને યોગ્ય બધી પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરીને મરવાનો હોય, તેને લબ્ધિ પર્યાપ્તિ કહેવાય. પર્યાપ્તિ નામકર્મથી લબ્ધિ પર્યાપ્તિ બને.
- પોતાને યોગ્ય બધી પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા વિના મરવાનો હોય તેને લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ કહેવાય. અપર્યાપ્તિ નામકર્મથી લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ બને.
- કોઈ પણ જીવ, ૩ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા વિના પરભવનું આયુ ન બાંધે, મરે નહીં.
- લબ્ધિ પર્યાપ્તિ જીવ પણ, પોતાને યોગ્ય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન કરી હોય ત્યાં સુધી કરણ અપર્યાપ્તિ કહેવાય. પૂરી થયા પછી કરણ પર્યાપ્તિ કહેવાય.
- દ્રવ્યલોકપ્રકાશના મત પ્રમાણે ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થાય એટલે કરણ પર્યાપ્તિ કહેવાય. (કરણ=ઈન્દ્રિય). આ પુસ્તકમાં સ્વયોગ્ય બધી પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરનારને જ કરણ પર્યાપ્તિ માનવામાં આવેલ છે.
- છ એ પર્યાપ્તિ સાથે શરૂ થાય. મનુષ્ય તિર્યચને આહાર પર્યાપ્તિ ૧ સમયમાં, બાકીની બધી પર્યાપ્તિ અંતર્મુહૂર્ત-અંતર્મુહૂર્તમાં પૂર્ણ થાય. દેવ-નરકને આહાર પર્યાપ્તિ ૧ સમયમાં, શરીર

કરીને જ મરે. (લબ્ધિ પર્યાપ્તિ)	કર્યા વિના મરે. (લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ)
પ્રત્યેક - ૧ શરીરમાં ૧ જીવ હોય.	સાધારણ- ૧ શરીરમાં અનંત જીવ હોય.
સ્થિર ^૧ - સ્થિર અંગો મળે.	અસ્થિર - અસ્થિર અંગો મળે.
શુભ - મસ્તક વિ. શુભ અંગો મળે.	અશુભ - પગ વિ. અશુભ અંગો મળે.
સુભગ - બધાને પ્રિય થાય.	દુર્ભગ - બધાનું કરી છૂટે તો ય અપ્રિય થાય.
સુસ્વર ^૨ - કર્ણપ્રિય અવાજ હોય.	દુઃસ્વર - અણગમતો અવાજ હોય.
આદેય - તેની વાત બધા સ્વીકારે.	અનાદેય - સાચી વાત પણ બીજા ન સ્વીકારે.
યશ ^૩ - બધે પ્રશંસા થાય.	અપયશ - સારા કામ કરવા છતાં અપયશ મળે, ટીકા થાય.

ક. પિંડ પ્રકૃતિ

ગાથા - ગઙ્ગ-જાઙ્ગ તણુ-ઝવંગા, બંધણ-સંઘાયણાણિ-સંઘયણા ।

સંઠાણ-વન્ન-ગંધ-રસ-ફાસઅણુપુલ્લી વિહગગઙ્ગ ॥

- ગતિ - તે ગતિમાં લઈ જાય. નરક-તિર્યંચ-મનુષ્ય-દેવ એ ૪ પ્રકાર.
તે-તે આયુષ્યની સાથે તેનો ઉદય થાય.
- જાતિ - એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય એ પાંચ પ્રકાર. કેટલી ઈન્દ્રિય મળશે ? તે નક્કી કરે.
(ઈન્દ્રિય ની પ્રાપ્તિ પર્યાપ્તિ નામકર્મથી થાય.)
- શરીર - ઔદારિક, વૈકિય, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ એ પાંચ પ્રકાર.

પર્યાપ્તિ અંતર્મુહૂર્તમાં, પછીની બધી પર્યાપ્તિ ૧-૧ સમયમાં પૂરી થાય.

૧. અસ્થિર નામકર્મથી જીભ વિ. અંગો મળે અને અશુભ નામકર્મથી પગ વિ. અંગો મળે તેમ ગ્રંથોમાં જણાવ્યું છે. વળી અસ્થિર - અશુભ નામકર્મને પાપ પ્રકૃતિ કહેવાઈ છે. જીભ કે પગ મળવા તે સામાન્યથી પુણ્યનો ઉદય સમજાય છે, પાપનો નહીં.

એટલે અસ્થિર - અશુભ એ પાપપ્રકૃતિ જ હોય, તો તેનું કાર્ય જુદું હોવું જોઈએ. તે કાર્ય આ પ્રમાણે સંભવે છે - અસ્થિર નામકર્મથી અંગો સ્થિર ન રહે. અશુભ નામકર્મથી (ત્રાંસી આંખ વિ.) અંગો અસુંદર મળે.

૨. દેવ, યુગલિકને સુસ્વરનો જ ઉદય હોય.

૩. સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્તિ, સાધારણ અને તેઉ-વાઉને અપયશનો જ ઉદય હોય.

તે-તે પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરીને શરીરરૂપે પરિણમાવે.

- વૈક્રિય શરીર - દેવ, નારક, લબ્ધિધારી મનુષ્ય/તિર્યચ અને લબ્ધિધારી વાઉકાયને હોય.

- આહારક શરીર - લબ્ધિધારી ચૌદ પૂર્વધરને હોય^૧. સ્ત્રીઓને પૂર્વ ભણવાનો અધિકાર ન હોવાથી સ્ત્રીઓને ન હોય. ચૌદ પૂર્વધર છઠ્ઠા અને ઉપરના ગુણસ્થાનકે જ હોય, તેથી ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનકે આહારક શરીર ન હોય.

d. અંગોપાંગ - હાથ, પગ વિ. મળે. ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક એ ૩ પ્રકાર.^૨

e. બંધન - નવા લીધેલા પુદ્ગલોને પહેલાના પુદ્ગલો સાથે જોડે.

ઔદારિક-ઔદારિક, ઔદારિક-તૈજસ, ઔદારિક-કાર્મણ, ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણ એમ ૪; તે જ રીતે વૈક્રિયના ૪ તથા આહારકના ૪, તૈજસ, કાર્મણ, અને તૈજસ-કાર્મણ એ ૩; એમ કુલ પંદર પ્રકાર.

f. સંઘાતન - ગ્રહણ કરેલા પુદ્ગલોને ભેગા કરે. ઔદારિક વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, કાર્મણ એ પાંચ પ્રકાર.

g. સંઘયણ - હાડકાંની રચના.

૧. વજ્રઋષભનારાય - મર્કટબંધ + પાટો + ખીલી

૨. ઋભષનારાય - મર્કટબંધ + પાટો

૩. નારાય - મર્કટબંધ

૪. અર્ધનારાય - એક બાજુ મર્કટબંધ + ખીલી

૫. કીલિકા - ખીલી

૧. તીર્થંકરની ઋદ્ધિ જોવા કે પોતાની શંકાનું સમાધાન મેળવવા માટે લબ્ધિધારી ચૌદ પૂર્વધરો આહારક શરીર બનાવીને તે શરીરથી તીર્થંકર પાસે જાય.

૨. તૈજસ-કાર્મણ શરીરમાં ઉપાંગ હોતા નથી. એકેન્દ્રિય જીવને ઉપાંગ હોતા નથી.

૬. સેવાર્ત / છેવટું - બે હાડકાં એકબીજાને માત્ર
અડેલા હોય.

- કેટલાકને મતે બીજું વજનારાય છે, તેમાં મર્કટબંધ + ખીલી હોય છે.
- મર્કટબંધ એટલે બે હાડકા એકબીજાને વીંટળાયેલા હોય. પાટો એટલે ઉપર ત્રીજું હાડકું ગોળ વીંટલું હોય. ખીલી એટલે ચોથું હાડકું ખીલીની જેમ આરપાર હોય.
- દેવ, નારક, એકેન્દ્રિયને હાડકા નથી, તેથી સંઘયણ નથી. વિકલેન્દ્રિયને ૬૬ અને યુગલિકને ૧૬ સંઘયણ જ હોય.
- મનના ભાવોની તીવ્રતા, સંઘયણને અનુસારે જ થઈ શકે.

સંઘયણ	ઉત્કૃષ્ટ ઉર્ધ્વગતિ	ઉત્કૃષ્ટ અધોગતિ
૧	મોક્ષ, અનુત્તર, ત્રૈવેયક	૭મી નરક
૨	ઉપશમશ્રેણિ, ૧૨મો દેવલોક	૬ઠ્ઠી નરક
૩	ઉપશમશ્રેણિ, ૧૦મો દેવલોક	૫મી નરક
૪	૮મો દેવલોક	૪થી નરક
૫	૬ઠ્ઠો દેવલોક	૩જી નરક
૬	૪થો દેવલોક	૨જી નરક

h. સંસ્થાન - શરીરનો આકાર

૧. સમયતુરસ્ત્ર - પદ્માસને બેસતાં નાભિથી નાસિકા, બે ઢીંચણ, જમણો ઢીંચણથી ડાબો ખભો અને ડાબા ઢીંચણથી જમણો ખભો - એ ચારેનું અંતર સમાન થાય. સર્વ અંગો લક્ષણયુક્ત હોય.
૨. ન્યગ્રોધ - નાભિની ઉપરનો આકાર સારો હોય.
૩. સાદિ - નાભિની નીચેનો આકાર સારો હોય.
૪. કુબ્જ - મસ્તક, ડોક, હાથ, પગ સારા હોય; બાકીના ખરાબ હોય.

પ. વામન - મસ્તક, ડોક, હાથ, પગ ખરાબ હોય;
બાકીના સારા હોય^૧.

દ. હુંડક - બધા અંગો ખરાબ હોય.

● નારક, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિયને છઠ્ઠું, દેવ-યુગલિકને ૧૬ સંસ્થાન જ હોય.

i. વર્ણ - શરીરનો રંગ-પાંચ પ્રકાર : કૃષ્ણ-નીલ-રક્ત-પીત-શ્વેત.

j. ગંધ - શરીરની ગંધ - બે પ્રકાર : સુરભિ - દુરભિ.

k. રસ - શરીરનો સ્વાદ - પાંચ પ્રકાર : તિક્ત (કડવો) - કટુ (તીખો)-
કષાય (તૂરો) - અમ્લ (ખાટો) - મધુર (મીઠો)^૨.

l. સ્પર્શ - ૮ પ્રકારે. શીત, ઉષ્ણ અને

લઘુ - હળવો રૂ જેવો - ઊંચકતાં હળવું લાગે.

ગુરુ - ભારે લોખંડ જેવો - ઊંચકતાં ભારે લાગે.

મૃદુ - કોમળ લીસો - રેશમ જેવો

કર્કશ - ખરબચડો - પથ્થર જેવો

સ્નિગ્ધ - ચીકણો - તેલ/ઘી જેવો

રૂક્ષ - લુકખો - રાખ જેવો^૩

m. આનુપૂર્વી - વિગ્રહગતિમાં જીવની ગતિ કરાવે. નરક, તિર્યંચ,
મનુષ્ય, દેવ એ ૪ પ્રકાર.

● જીવ કે પુદ્ગલની કોઈપણ ગતિ, સીધી લીટીમાં જ હોય છે, અને તે પણ ચૌદ રાજલોકના ચિત્રમાં દોરેલી ઊભી કે આડી લીટીમાં જ, ત્રાંસી લીટીમાં નહીં. એટલે જીવ ૪ દિશા અને ઉપર-નીચે એમ ૬ દિશામાં જ ગતિ કરે છે, વિદિશામાં નહીં. ત્રાંસુ જવું હોય તો એક ઊભી અને એક આડી, એમ બે ગતિ થાય.

● પરભવનું જન્મસ્થાન જો મૃત્યુસ્થાનની આડી કે ઊભી સીધી લાઈનમાં હોય તો એક જ સમયમાં ત્યાં પહોંચી જાય. તેને ઋજુગતિ કહેવાય.

૧. મતાંતરે કુબ્જ અને વામનનાં લક્ષણો આના કરતાં ઊંધા છે.

૨. ખારો રસ, મધુર વગેરેના સંયોગથી બનતો હોવાથી તેમાં સમાવિષ્ટ જાણવો.

૩. કૃષ્ણ-નીલવર્ણ, દુરભિગંધ, તિક્ત-કટુ રસ, શીત-ગુરુ-કર્કશ-રૂક્ષ સ્પર્શ એ અશુભ, બાકીના શુભ છે.

જો ખૂણામાં - ત્રાંસુ હોય તો ૨-૩-૪ કે ૫ સમય થાય. તેને વિગ્રહગતિ કહેવાય. તેમાં પહેલો - છેલ્લો સમય છોડીને વચ્ચેના સમયોમાં કાર્મણ કાયયોગ, અણાહારીપણું અને આનુપૂર્વી નામકર્મનો ઉદય હોય.

n. વિહાયોગતિ - જીવની ચાલવાની ઢબ. બે પ્રકાર : શુભ (હંસ, હાથી વિ.ની જેમ) અને અશુભ (ગધેડો, ઊંટ વિ.ની જેમ). આને ખગતિ પણ કહે છે.

- દેવ - યુગલિકને શુભ; નારક, વિકલેન્દ્રયને અશુભ વિહાયોગતિ હોય. એકેન્દ્રિયને વિહાયોગતિ ન હોય.

કર્મના કુલ પ્રકાર

જ્ઞાનાવરણીય	૫	દર્શનાવરણીય	૮	અંતરાય	૫
વેદનીય	૨	ગોત્ર	૨	આયુષ્ય	૪
મોહનીય	૨૮	(દર્શનમોહ-૩, કષાય-૧૬, હાસ્યાદિ-૬, વેદ-૩)			
નામકર્મ	૧૦૩	(પ્રત્યેક-૮, ત્રસ-૧૦, સ્થાવર-૧૦, ગતિ-૪, જાતિ-૫, શરીર-૫, ઉપાંગ-૩, બંધન-૧૫, સંઘાતન-૫, સંઘયણ-૬, સંસ્થાન-૬, વર્ણ-૫, ગંધ-૨, રસ-૫, સ્પર્શ-૮, આનુપૂર્વી-૪, વિહાયોગતિ-૨)			

કુલ ૧૫૮ ભેદ થયા.

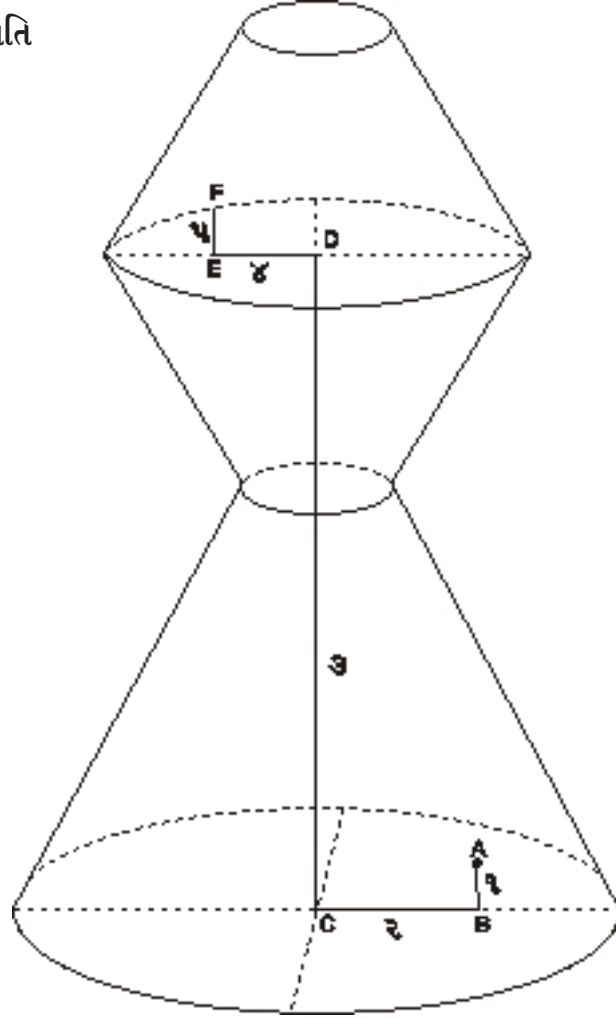
તેમાં ૧. મિશ્ર મોહનીય - સમ્યક્ત્વ મોહનીય બંધાતી નથી.

૨. પંદર બંધન અને પાંચ સંઘાતન; પાંચ શરીરની અંતર્ગત ગણાય છે.

૩. વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શ ૧-૧ જ ગણાય છે, પેટાભેદ મળીને ૨૦ નહીં.

આ રીતે $૨+૨૦+(૨૦-૪)=૧૬=૩૮$ પ્રકૃતિ ઘટાડતાં બંધમાં ૧૨૦ પ્રકૃતિ ગણાય છે. ઉદયમાં મિશ્ર મોહનીય - સમ્યક્ત્વ મોહનીય સાથે ૧૨૨ ગણાય છે.

વિગ્રહગતિ

- A થી B જવા માટે ૧ સમય
- A થી C જવા માટે ૨ સમય
- A થી D જવા માટે ૩ સમય
- A થી E જવા માટે ૪ સમય
- A થી F જવા માટે ૫ સમય જોઈએ.

પરિશિષ્ટ - પાંચ જ્ઞાન

૧. કેવળજ્ઞાન

- a. જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય થવાથી થતું , ત્રણ કાળ - ત્રણ લોકના સર્વ પદાર્થો - સર્વ ભાવોનું જ્ઞાન.
- b. તેનો ઉપયોગ મૂકવો ન પડે - સદા ઉપયોગ હોય.
- c. પહેલા સમયે કેવળજ્ઞાનનો ઉપયોગ, બીજા સમયે કેવળદર્શનનો ઉપયોગ, ફરી પાછો કેવળજ્ઞાનનો ઉપયોગ એમ પરંપરા ચાલ્યા કરે.
- d. કેવળજ્ઞાન થયા પછી બાકીના ૪ જ્ઞાન ન હોય. એટલે આંખ વિ. ઈન્દ્રિયથી કોઈ જ્ઞાન ન થાય, કારણકે તે મતિજ્ઞાન છે.
- e. ૧૦મે ગુણસ્થાનકે મોહનીયનો અને ૧૨મા ગુણસ્થાનકે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય કર્મનો ક્ષય કર્યા પછી ૧૩મા ગુણસ્થાને કેવળજ્ઞાન થાય.
- f. મહાવિદેહમાં કોઈપણ કાળે, અને ભરત-ઐરાવતમાં અવસર્પિણીમાં ચોથા - ઉત્સર્પિણીમાં ત્રીજા આરામાં જન્મેલા, પ્રથમ સંઘયણવાળા મનુષ્યને જ કેવળજ્ઞાન થઈ શકે.
- g. ૯ વર્ષની ઉંમરે કેવળજ્ઞાન થઈ શકે. ઉત્કૃષ્ટથી ૧ કોડ પૂર્વ (૧ પૂર્વ = ૭૦૫૬૦ અબજ વર્ષ) ના આયુષ્યવાળાને કેવળજ્ઞાન થઈ શકે.
- h. કેવળજ્ઞાન થાય એટલે દેવો આવે જ, સમવસરણ બને જ - તેવો નિયમ નથી. દેવોને ખબર પડે તો આવે. (અરિહંતને કેવળજ્ઞાન થાય ત્યારે દેવો અવશ્ય આવે.)
- i. કોઈને ખબર ન પડે કે કેવળજ્ઞાન થયું છે, તો કેવળી સામેથી કોઈને કહે નહીં. પહેલેથી બીજાની સેવા કરતા હોય તે ચાલુ રાખે.
- j. કેવલીને શાતા વેદનીય એ એક જ કર્મ બંધાય, બીજા સમયે ભોગવાઈને ખપી જાય. રસ કે સ્થિતિ ન હોય. તેને ઈર્યાપથિકી કર્મબંધ કહેવાય છે.
- k. આયુષ્ય કરતાં નામ-ગોત્ર-વેદનીય કર્મની સ્થિતિ વધુ હોય તો ૮ સમયના કેવલિ સમુદ્ઘાત દ્વારા તેને સમાન કરે.

- l. આયુષ્ય પૂરું થતાં નિર્વાણ પામે, ૧ સમયમાં મોક્ષે-સિદ્ધશિલાની ઉપર રહેલા સિદ્ધક્ષેત્રમાં જાય. તે ગતિને અસ્પૃશદ્ગતિ કહે છે.
- m. અઢી દ્વીપના દરેક ક્ષેત્રમાંથી અનંતા જીવો મોક્ષે ગયા છે.

૨. મનઃપર્યવજ્ઞાન

- a. ૭મા ગુણસ્થાનકે, અપ્રમત્ત સાધુને જ ઉત્પન્ન થાય. પછી દૃઢા ગુણસ્થાનકે જાય તો પણ ટકે; પણ તેનાથી નીચે જાય તો ચાલ્યું જાય.
- b. બે પ્રકાર - ઋજુમતિ અને વિપુલમતિ.
વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાન ઋજુમતિ કરતાં વધુ વિશુદ્ધ હોય અને તેના સ્વામીને તે જ ભવમાં અવશ્ય કેવળજ્ઞાન થાય.
- c. ઉત્કૃષ્ટથી અઢી દ્વીપમાં રહેલા સંજ્ઞી જીવોએ મનરૂપે પરિણમાવેલ પુદ્ગલો જાણી શકે, અને તેના દ્વારા તે શું વિચારે છે તેનું અનુમાન કરી શકે.

૩. અવધિજ્ઞાન

- a. દેવ-નરકને જન્મથી જ ભવપ્રત્યયિક હોય.
- b. મનુષ્ય-તિર્યચ ને વિરતિ-તપ વગેરે ગુણથી ઉત્પન્ન થાય.
- c. વધતું-ઘટતું વિ. અનેક પ્રકારે છે.
- d. જેટલા ક્ષેત્ર-કાળનું જ્ઞાન થયું હોય, તેટલા ક્ષેત્ર-કાળમાં રહેલ પુદ્ગલદ્રવ્યોને જાણી શકે.

અપ્રતિપાતી - જે આવ્યા પછી જાય નહીં - કેવળજ્ઞાન થાય જ.

અનનુગામી - બીજા ક્ષેત્રમાં જાય તો જ્ઞાન સાથે ન આવે.

અપ્રતિબદ્ધ - પોતે જ્યાં હોય તે ક્ષેત્ર ન દેખાય, દૂરનું દેખાય.

સાંતર - વચ્ચે વચ્ચેના ક્ષેત્રો ન દેખાય.

આના વિરુદ્ધ ભેદો સ્વયં સમજી લેવા.

- પરમાવધિજ્ઞાન - ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાન, જેના પછી અંતર્મુહૂર્તમાં કેવળજ્ઞાન થાય.^૧

૧. પરમાવધિજ્ઞાનમાં સંપૂર્ણ ૧૪ રાજલોક જુએ. અલોકમાં પણ લોકપ્રમાણ અસંખ્ય ખંડો સુધી જોવાની શક્તિ હોય, પણ ત્યાં રૂપી દ્રવ્યો ન હોવાથી કશું દેખાય નહીં.

૪. મતિજ્ઞાન

a. અવગ્રહ - બે પ્રકારે.

i. વ્યંજનાવગ્રહ - ઈન્દ્રિય અને વસ્તુનો સંબંધ. ૧ અંતર્મુહૂર્ત ચાલે.
મન/આંખને ન હોય.

ii. અર્થાવગ્રહ - ‘કંઈક થયું.’ એવો બોધ. ૧ સમય લાગે.
(વ્યંજનાવગ્રહ અને અર્થાવગ્રહનો સમાવેશ દર્શનમાં થાય છે.)

b. ઈહા - ‘શું થયું? આમ થયું હોવું જોઈએ.’ તેની વિચારણા.^૧

c. અપાય - ‘સંભળાયું.’ અથવા ‘કંઈક અડ્યું.’ એવો નિર્ણય.

પછી “શું સંભળાયું?” તેની ઈહા...

“શંખનો અવાજ સંભળાયો.” તેવો અપાય...

એમ ઈહા-અપાયની પરંપરા ચાલે.

d. ધારણા - ત્રણ પ્રકારે.

i. અવિચ્યુતિ - અપાયનું પુનઃ પુનઃ થવું.

ii. વાસના - સંસ્કાર. (જેના કારણે સ્મૃતિ થાય)

iii. સ્મૃતિ - યાદ આવવું.

● જાતિસ્મરણજ્ઞાન પણ મતિજ્ઞાનનો જ એક પ્રકાર છે-ધારણામાં સમાવેશ થાય.

ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાત ભવનું જ જાતિસ્મરણજ્ઞાન થઈ શકે છે.

વ્યંજનાવગ્રહના ૪ (આંખ સિવાયની ૪ ઈન્દ્રિય) અને અર્થાવગ્રહ, ઈહા, અપાય, ધારણાના ૬-૬ (પાંચ ઈન્દ્રિય અને મન) એમ મતિજ્ઞાનના કુલ ૪+૨૪=૨૮ ભેદ છે. આ શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન છે. પૂર્વે થયેલા શ્રુતજ્ઞાનના સંસ્કારથી જ ઉત્પન્ન થાય છે.

જે તેવા સંસ્કાર વિના જ થાય છે, તે અશ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન - ૪ પ્રકારની બુદ્ધિ છે.

૧. ઈહા એ સંશયરૂપ નથી, પણ જે થયું છે, તેના નિર્ણય તરફ લઈ જનાર વિચારણા છે. માત્ર ‘શું થયું?’ એ સંશય તો અજ્ઞાન છે.

ભાષ્યકારના મતે ઈહાનો સમવોશ દર્શનમાં થાય છે.

- i. ઔત્પાતિકી - કોઠાસૂઝ. જેમ અભયકુમારે છાણના પ્રયોગથી કૂવામાંથી વીંટી કાઢી.
- ii. વૈનયિકી - ગુરુના વિનયથી ક્ષયોપશમ થવાથી થાય.
- iii. કાર્મિકી - અભ્યાસ (પ્રેક્ટીસ) થી થાય. સુથાર વિ. ની જેમ.
- vi. પારિણામિકી - અનુભવથી થાય - વૃદ્ધ પુરૂષોની.
- મતિજ્ઞાનથી સર્વ દ્રવ્યો જાણી શકાય, પણ તેના બધા પર્યાયો જાણી ન શકાય.

પ. શ્રુતજ્ઞાન

- a. ભગવાન ગણધર ભગવંતોને ત્રિપદી આપે
 - i. ઉપન્નેઈ વા - ઉત્પન્ન થાય છે.
 - ii. વિગમેઈ વા - નાશ પામે છે.
 - iii. ધુવેઈ વા - સ્થિર રહે છે.

દરેક ઘટનામાં ત્રણે વસ્તુ થાય છે. જેમ કે સોનાની વીંટીમાંથી ચેઈન બનાવો તો વીંટી નાશ પામે, ચેઈન ઉત્પન્ન થાય, સોનું સ્થિર રહે.
- b. ગણધરો દ્વાદશાંગી (૧૨ અંગ) રચે - તેમાં પહેલા બારમું અંગ (દષ્ટિવાદ) રચે. તેમાં ચૌદ પૂર્વ હોય, જે સંસ્કૃતમાં છે. પહેલું પૂર્વ ૧ હાથી પ્રમાણ શાહીથી લખાય. બીજું પૂર્વ ૨ હાથી પ્રમાણ શાહીથી, ત્રીજું પૂર્વ ૪ હાથી પ્રમાણ શાહીથી લખાય. યાવત્ ચૌદ પૂર્વ ૧૬૩૮૩ હાથી પ્રમાણ શાહીથી લખાય.
- પછી અગિયાર અંગ રચે, જે પ્રાકૃતમાં હોય.
- c. પછીના આચાર્ય ભગવંતો તે સૂત્રો પર વિવેચન રચે. જે ક્રમશઃ નિર્યુક્તિ-ભાષ્ય-ચૂર્ણ-ટીકા કહેવાય. નવા ગ્રંથો પણ રચે, જે પ્રકરણ ગ્રંથો કહેવાય.
- d. બધા ગ્રંથો ૪ વિભાગમાં આવી જાય.
 - i. ચરણકરણાનુયોગ - શું કરવું; શું ન કરવું; તે જણાવનારા ગ્રંથો.
 - ii. દ્રવ્યાનુયોગ - લોકનું સ્વરૂપ બતાવનારા ગ્રંથો.

iii. ધર્મકથાનુયોગ - ચરિત્રો-કથા-વાર્તા દ્વારા ધર્મ બતાવનારા ગ્રંથો.

vi. ગણિતાનુયોગ - સૂર્ય, ચંદ્ર વિ.ના ભ્રમણ વિ.ના ગણિત બતાવનારા ગ્રંથો.

e. સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર

વાચના - પાઠ લેવો/આપવો. (સૂત્રનો).

પૃચ્છના - પૂછવું.

પરાવર્તના - પુનરાવર્તન કરવું.

અનુપ્રેક્ષા - ચિંતન કરવું.

ધર્મકથા - ઉપદેશ આપવો.

f. શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય અભિલાષ્ય (શબ્દો દ્વારા કહી શકાય તેવા) ભાવો છે.

મતિજ્ઞાનનો વિષય અભિલાષ્ય - અનભિલાષ્ય બંને ભાવો છે.

જે અનુભવી શકાય, પણ શબ્દથી કહી ન શકાય; તે અનભિલાષ્ય^૧ ભાવો કહેવાય.

પ્રશ્ન - શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન વચ્ચે તફાવત શું ?

ઉત્તર : જે પૂર્વે શબ્દ સાંભળવા વગેરે દ્વારા પડેલા સંસ્કારથી થાય, પણ તે સંસ્કાર જેનાથી પડ્યા, તે સંકેતનું^૨ વર્તમાનમાં સ્મરણ ન હોય, તે શ્રુતનિશ્ચિત મતિજ્ઞાન છે. જેમાં તેવું સંકેતનું સ્મરણ હોય તે શ્રુતજ્ઞાન છે.

દા. ત. એક વ્યક્તિની ઓળખાણ કનુભાઈએ કરાવી- “આ મનુભાઈ છે.” વારંવાર જોયા પછી, તેમને જોતાં જ “મનુભાઈ” નામ યાદ આવી જાય; તે મતિજ્ઞાન છે. પણ, પહેલી-બીજી વાર જોતાં એવું યાદ આવે કે “કનુભાઈએ આમની ઓળખાણ કરાવેલી - ‘આ મનુભાઈ છે.’ - તે શ્રુતજ્ઞાન છે.

૧. જેમ કે ગોળ-સાકરની મીઠાશનો તફાવત અનુભવી શકાય છે, પણ વર્ણવી શકાતો નથી.

૨. ઘડો બતાવીને કોઈ કહે કે “આને ઘડો કહેવાય.” - આ રીતે વસ્તુની ઓળખાણ કરાવનાર શબ્દોને સંકેત કહેવાય છે.

વિશેષથી આ પદાર્થો જાણવા હોય તો ‘જીવનનું અમૃત’ પુસ્તક જોવું.

લેખક : ભવ્યસુંદરવિ. પ્રકાશક : જૈનમ્ પરિવાર

books.jinshasan.com પરથી download કરી શકાશે.

‘ઘટ’ લખ્યું હોય ત્યાં આંખથી ‘ઘ’ ‘ટ’ અક્ષરો વાંચવા, કોઈ ‘ઘટ’ બોલે ત્યારે કાનથી ‘ઘ’ ‘ટ’ અક્ષરો સાંભળવા તે મતિજ્ઞાન છે. તે અક્ષરોના આધારે મગજમાં ‘ઘડા’ નો આકાર યાદ આવે, તે શ્રુતજ્ઞાન છે. શ્રુતજ્ઞાનની પૂર્વે હંમેશા મતિજ્ઞાન હોય જ.

૬. મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન ઈન્દ્રિયો/મન દ્વારા થતા હોવાથી પરોક્ષ કહેવાય છે.

અવધિ-મન:પર્યવ-કેવલજ્ઞાન ઈન્દ્રિયોની સહાય વિના સીધા આત્માને થતા હોવાથી પ્રત્યક્ષ કહેવાય છે.

ચૌદ ગુણસ્થાનક

(કર્મગ્રંથ - ૨)

૧. મિથ્યાત્વ - મિથ્યા = ખોટું...

a. ગાઢ મિથ્યાત્વ

- i. સંસારના સુખોની તીવ્ર આસક્તિ હોય. મોક્ષ પર શ્રદ્ધા જ ન હોય.
- ii. કદાગ્રહ હોય. - બીજાની વાત પોતાના ગળે ઉતરે, તો જ સાચી માને. પોતાને ન સમજાતી કોઈની પણ વાત ન જ સ્વીકારે.
- iii. ધર્મ પર શ્રદ્ધા જ ન હોય. બધા જ પ્રકારના પાપ કરે. - દેખીતી રીતે ધર્મ કરે/દીક્ષા લે, તો પણ મોક્ષનો અંતરથી સ્વીકાર કે ઈચ્છા ન જ હોય.
- iv. ભવ્ય હોય તો પણ દૂરભવ્ય, ભારેકર્મી, અચરમાવર્તી, કૃષ્ણપાક્ષિક કહેવાય.

b. મંદ મિથ્યાત્વ

- i. સંસારના સુખ ગમે; સાથે મોક્ષને પણ માને, ધર્મને માને.
 - ii. સાચી વાત સમજાય તો સ્વીકારે - તીવ્ર કદાગ્રહ ન હોય.
 - iii. સજ્જન, સદાચારી, ભદ્રિક હોય.
 - vi. જૈન ધર્મ-સુદેવ-સુગુરુ-સુધર્મની ઓળખાણ કે શ્રદ્ધા ન હોય, પણ તદ્દન નાસ્તિક ન હોય. બાહ્યથી જૈન ધર્મ સ્વીકારે તો પણ અનેકાંતની શ્રદ્ધા/સમજણ ન હોય.
 - v. આસન્નસિદ્ધિક, હળુકર્મી, ચરમાવર્તી, શુક્લપાક્ષિક, આદિધાર્મિક, માર્ગાનુસારી, યથાભદ્રક કહેવાય.
- આ ભૂમિકાની અપેક્ષાએ જ મિથ્યાત્વને પણ ગુણસ્થાનક કહ્યું છે.

૨. સાસ્વાદન

- a. મિથ્યાત્વનો ઉદય ન હોય, પણ અનંતાનુબંધી-૪ નો ઉદય હોય. તેથી શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ નથી, પણ તે જઈ રહ્યું છે, તેનો અંશ છે, કંઈક સ્વાદ

છે; તેથી આ ગુણસ્થાનકનું નામ સાસ્વાદન છે.

b. ચડતાં ન આવે, પડતાં જ આવે. તે પણ ઉપશમ સમ્યક્ત્વથી પડતાં જ આવે. ચોથે-પાંચમે-છઠ્ઠે ગુણસ્થાનકેથી પડતાં બીજે આવે, પછી ૧લે ગુણસ્થાનકે જ જાય.

c. જઘન્ય કાળ - ૧ સમય; ઉત્કૃષ્ટ કાળ - ૬ આવલિકા. (લગભગ ૦.૦૦૧૫ સેકન્ડ)

૩. મિશ્ર

a. સમ્યક્ત્વ - મિથ્યાત્વ બંનેમાંથી એકે ન હોય. નાળિયેર દ્વીપમાં રહેનારાને જેમ કદી ન જોયેલા ધાન્ય પર રુચિ/અરુચિ કંઈ ન હોય; તેમ આ ગુણસ્થાનકે તત્ત્વ પર રુચિ/અરુચિ કંઈ ન હોય.

b. અંતર્મુહૂર્ત જ ટકે. પછી ૧લે અથવા ૪થે ગુણસ્થાનકે જાય.

c. જન્મ, મરણ, આયુષ્યનો બંધ ન થાય^૧.

૪. અવિરત સમ્યગ્દૃષ્ટિ

a. સમ્યગ્દર્શન હોય^૨.

b. દેવ-ગુરૂની ભક્તિ વિ. કરે

c. આંશિક પણ વિરતિ ન હોય. બાર વ્રતમાંથી એકે ન સ્વીકારે.

૫. દેશવિરત

બાર વ્રતમાંથી ભાવના/શક્તિ મુજબ વ્રતો લે.

૧. ૧, ૨, ૪ થી ૧૧ ગુણસ્થાનકે મરણ થઈ શકે. દેશવિરતિ/સર્વવિરતિ ૮ વર્ષની ઉંમર પછી જ આવતી હોવાથી, ૫ થી ૧૧ ગુણસ્થાનકે મૃત્યુ પામનારને જન્મ સમયે ૪થું ગુણસ્થાનક આવી જાય - આમ જન્મ સમયે ૧લું, ૨જું કે ૪થું ગુણસ્થાનક જ હોય.

નરકમાં ૨જે ગુણસ્થાનકે જન્મ ન થતો હોવાથી ૧લું-૪થું જ હોય.

(૨જે ગુણસ્થાનકે અધોલોકમાં જન્મ થતો નથી.)

૨. એકવાર સમ્યગ્દર્શન પામેલો જીવ, અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં અવશ્ય મોક્ષે જાય.

૧ પુદ્ગલ પરાવર્ત = અનંત કાળચક્ર

૧ કાળચક્ર = ૨૦ કોડાકોડી સાગરોપમ

૧ સાગરોપમ = ૧૦ કોડાકોડી પલ્યોપમ

૧ પલ્યોપમ = અસંખ્ય વર્ષ

૬. પ્રમત્ત સર્વવિરત

- a. દીક્ષા લે, સર્વવિરતિ હોય.
- b. પ્રમાદ હોય - ભૂલો થાય - અતિચાર લાગે.

૭. અપ્રમત્ત સર્વવિરત

પ્રમાદ પણ ન હોય.

- દક્ષા અને ૭મા ગુણસ્થાનકનો કાળ અંતર્મુહૂર્ત જ છે. દૈત્યેથી ૭મે અને ૭મેથી દૈત્યે એમ પરાવર્તન ચાલ્યા કરે. પ્રમાદ અંતર્મુહૂર્તથી વધુ રહે તો દૈત્યેથી નીચે જાય અથવા ૧લે ગુણસ્થાનકે જાય. અપ્રમાદ અંતર્મુહૂર્તથી વધુ રહે તો શ્રેણિ ચડે - ૮મે ગુણસ્થાનકે જાય.
- ૭થી ઉપરના ગુણસ્થાનકો શ્રેણિમાં જ આવે છે.

i. ઉપશમશ્રેણિ :

- a. દર્શન-૭ નો ક્ષય કે ઉપશમ કરેલો મનુષ્ય અથવા અનંતાનુબંધીની વિસંયોજના^૧ અને દર્શન-૩ નો ઉપશમ કરેલો મનુષ્ય ચડે.
- b. ૧-૨-૩ સંઘયણવાળો મનુષ્ય જ ચડે. આયુષ્ય ન બાંધ્યું હોય અથવા દેવલોકનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તેવો જ મનુષ્ય ચડે.
- c. ક્રમશઃ ૮ થી ૧૧ ગુણસ્થાનક ચડીને પાછો ઉતરે.
- d. પૂર્વે આયુષ્ય બાંધેલું હોય અને આ ભવનું આયુષ્ય પૂરું થાય તો વચ્ચે ગમે ત્યારે મૃત્યુ પામી શકે. મૃત્યુ પામે તો વૈમાનિક દેવલોકમાં જ ઉત્પન્ન થાય.
- e. ચારિત્ર મોહનો ઉપશમ કરે. ઔપશમિક ચારિત્ર પામે.
- g. પડ્યા પછી અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત કાળ પણ સંસારમાં રખડી શકે.

ii. ક્ષપકશ્રેણિ :

- a. દર્શન-૭ નો ક્ષય કરેલો મનુષ્ય ચડે.
- b. ૧લા સંઘયણવાળો મનુષ્ય જ ચડે. પરભવનું આયુષ્ય બાંધ્યું ન હોય તેવો જ મનુષ્ય ચડે.

૧. વિસંયોજના = સત્તા પણ ન રહે. છતાં પછી મિથ્યાત્વે જાય તો ફરી બંધાય અને સત્તા આવે તેથી તેને સંપૂર્ણ ક્ષય ન કહેતા વિસંયોજના કહી છે.

c. ૮-૯-૧૦-૧૨ મા ગુણસ્થાનકે થઈને ૧૩મે ગુણસ્થાનકે કેવળજ્ઞાન પામે.

d. ચાર ઘાતી કર્મનો ક્ષય કરે.

૮. અપૂર્વકરણ

a. ઉપશમ કે ક્ષપક શ્રેણિમાં જ આવે.

b. અપૂર્વ (પહેલા ન કરેલાં) કાર્યો કરે. (સ્થિતિઘાત, રસઘાત, ગુણશ્રેણિ, ગુણસંક્રમ અને અલ્પ સ્થિતિબંધ). કર્મના સ્થિતિ-રસ ઘટાડે, ક્ષય કરે; પુણ્ય બાંધે.^૧

૯. અનિવૃત્તિકરણ

a. આ ગુણસ્થાનકે બધા જીવોના અધ્યવસાયો પ્રત્યેક સમયે સરખા હોય. એટલે કે કોઈપણ કાળે ૮મે આવ્યા પછી પહેલા સમયવાળા બધાના સરખા, બીજા સમયવાળા બધાના સરખા (પણ પહેલા કરતા જુદા)...એમ છેલ્લા સમય સુધી સમજવું.

એટલે, ૮મા ગુણસ્થાનકના કુલ અધ્યાવસાયો;

૮મા ગુણસ્થાનકના કુલ સમયો જેટલા જ હોય છે.

પ્રત્યેક સમયે એક એક જ અધ્યવસાય હોય છે.

જ્યારે ૮મા ગુણસ્થાનકના પ્રત્યેક સમયે અનેક જીવોને આશ્રયીને અસંખ્ય અધ્યવસાયો હોય છે.

b. ઉપશમ શ્રેણિમાં દર્શન-૭ અને સં.લોભ સિવાયની મોહનીયની ૨૦ પ્રકૃતિનો ઉપશમ કરે. ક્ષપક શ્રેણિમાં એ જ ૨૦ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે.

૧. સ્થિતિઘાત - સત્તામાં રહેલ કર્મોની સ્થિતિ ઘટાડવી.

રસઘાત - સત્તામાં રહેલ કર્મોનો રસ ઘટાડવો.

ગુણશ્રેણિ - નિષેકરચનામાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી ક્રમશઃ અસંખ્યગુણ પ્રદેશો ગોઠવવા. (જેનો અંતર્મુહૂર્તમાં ક્ષય થઈ જાય.) આ રચના ગોપુચ્છથી વિરુદ્ધ આકારની હોય.

ગુણસંક્રમ - સત્તામાં રહેલા અશુભ કર્મોને શુભ કર્મમાં ફેરવવા.

અલ્પ સ્થિતિબંધ - ૭મા ગુણસ્થાનક સુધી કદી ન થયો હોય તેટલી ઓછી સ્થિતિનો બંધ કરવો.

૧૦. સૂક્ષ્મ સંપરાય

સૂક્ષ્મ સંજવલન લોભનો ઉદય હોય, તેનો ઉપશમ/ક્ષય કરે.

૧૧. ઉપશાંત મોહ

- ઉપશમ શ્રેણિમાં જ આવે.
- મોહનીયનો સંપૂર્ણ ઉપશમ હોય, ઉદય ન હોય; તેથી વીતરાગ હોય.
- મોહનીયની સત્તા છે, તેથી અંતર્મુહૂર્ત પછી ઉદય થાય. નીચે પડે.
- કાળ ૫૧૨ આવલિકા છે.

૧૨. ક્ષીણ મોહ

- ક્ષપકશ્રેણિમાં દશમે થી બારમે ગુણસ્થાને જ આવે. અગિયારમે ન જાય.
- મોહનીયનો ક્ષય થઈ ગયો હોય, વીતરાગ હોય.
- અંતર્મુહૂર્તમાં જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીયકર્મ અને અંતરાયકર્મનો ક્ષય કરે.

૧૩. સયોગી કેવલી

- ૪ ઘાતી કર્મનો ક્ષય - કેવળજ્ઞાન હોય.
- મન-વચન-કાયાના યોગો હોય. દેશના પણ આપે. વિહાર પણ કરે.
- માત્ર શાતા વેદનીય કર્મ બંધાય. તે પણ બીજા સમયે ભોગવાઈને ખપી જાય.
- છેલ્લે આયુષ્ય કરતાં વેદનીય, નામ, ગોત્ર કર્મની સ્થિતિ વધારે હોય તો કેવલિ સમુદ્ઘાત કરે. પછી યોગનિરોધ કરે. તેમાં ક્રમશઃ મનોયોગ, વચનયોગ અને બાદર-સૂક્ષ્મ કાયયોગનો નિરોધ કરે.

૧૪. અયોગી કેવલી

- એક પણ યોગ ન હોય - શૈલેશીકરણ કહેવાય.
- એક પણ કર્મ ન બંધાય - સર્વસંવર કહેવાય.
- અ-ઈ-ઉ-ઋ-ૠ આ પાંચ દ્વસ્વ સ્વર મધ્યમ ગતિથી બોલવામાં જેટલો

સમય લાગે તેટલો કાળ રહે.

d. પછી સર્વ કર્મનો ક્ષય થાય એટલે મોક્ષે જાય.

વિશેષ :

- ઉપશમશ્રેણિ ચડનાર, ૭મા ગુણસ્થાનક સુધીમાં જ દર્શન-૩ અને અનંતાનુબંધી-૪ નો ક્ષય અથવા ઉપશમ કરે. (અથવા દર્શન-૩નો ઉપશમ અને અનંતાનુબંધી-૪ ની વિસંયોજના પણ હોય.)
- ક્ષપકશ્રેણિ ચડનાર ૭મા ગુણસ્થાનક સુધીમાં જ દર્શન-૭નો ક્ષય કરી લે.
- ૨, ૩, ૫ અને ૧૧મા ગુણસ્થાનકને એક પણ વાર પામ્યા વિના પણ જીવ મોક્ષે જઈ શકે છે. જેમકે મરૂદેવી માતા.

પરિશિષ્ટ - ગુણસ્થાનકે સંખ્યા-કાળ-અંતર

ગુણ-સ્થાન	સંખ્યા	કાળ		અંતર	
		જઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ	જઘન્ય	ઉત્કૃષ્ટ
૧	૮મે અનંતે	અંતર્મુહૂર્ત	અનંત ^૧	અંતર્મુહૂર્ત	સાધિક ૧૩૨ સાગરોપમ ^૨
૨	ક્ષેત્ર પલ્યોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ ^૩	૧ સમય	૬ આવલિકા		૬ શો
૩		અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત		ન
૪			સાધિક ૩૩ સાગરોપમ ^૪		અર્ધ
૫			દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ		પુદ્ગલ
૬	૨૦૦૦ કરોડ થી	૧ સમય	અંતર્મુહૂર્ત	અંતર્મુહૂર્ત	૬ લ
૭	૮૦૦૦ કરોડ				૫
૮	૨૦૦ થી ૮૦૦				૨૦
૯					૧૦
૧૦					૧૧
૧૧					૧૨
૧૨	૨ થી ૮ કરોડ	અંતર્મુહૂર્ત	દેશોન પૂર્વકોડ વર્ષ ^૬	અંતર્મુહૂર્ત	૧૩
૧૩			૨૦૦ થી ૮૦૦ (સંસારમાં રહેલા)		
સિદ્ધો	પાંચમે અનંતે	સાદિ અનંત		૧૫	

૧. અભવ્ય - અનાદિ અનંત, અભિન્ન ગ્રંથિક ભવ્ય - અનાદિ સાંત, પતિત સમકિતી - સાદિ સાંત (દેશોન અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત)

૨. સમ્યક્ત્વના ૬૬ સાગરોપમ + મિશ્ર ગુણસ્થાનકનું અંતર્મુહૂર્ત + સમ્યક્ત્વના ૬૬ સાગરોપમ.

૩. આયુષ્યનું માપ અદ્વા પલ્યોપમમાં ગણાય છે. ૧ ક્ષેત્ર પલ્યોપમ = અસંખ્ય અદ્વા પલ્યોપમ.

૪. વિરતિ સહિત સમ્યક્ત્વનો (જથા-પમા-દકા-૭મા ગુણસ્થાનકનો સમુદિત) ઉત્કૃષ્ટ કાળ સાધિક ૬૬ સાગરોપમ છે. પણ ચોથા ગુણસ્થાનકનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ સાધિક ૩૩ સાગરોપમ છે.

સંજ્ઞાઓ

જ્ઞાનાવરણ - ૫	=	પાંચ જ્ઞાનાવરણીય
જ્ઞાનાવરણ - ૧૪	=	જ્ઞાનાવરણ - ૫, દર્શનાવરણ - ૪, અંતરાય - ૫
દર્શનાવરણ - ૪	=	દર્શનાવરણ-૮ માંથી પાંચ નિદ્રા સિવાયની
દર્શન - ૩	=	મિથ્યાત્વ, મિશ્ર, સમ્યક્ત્વ મોહનીય
દર્શન - ૭	=	દર્શન-૩, અનંત-૪
અનંત - ૪	=	અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ. એ રીતે અપ્રત્યાખ્યાન-૪, પ્રત્યાખ્યાન-૪, સં. ૪ (સંજવલન-૪)
હાસ્ય - ૬	=	હાસ્ય, રતિ, અરતિ, શોક, ભય, જુગુપ્સા
વેદ - ૩	=	પુરુષ, સ્ત્રી, નપુંસક વેદ.
અગુરુલઘુ - ૫	=	અગુરુલઘુ, નિર્માણ, ઉપઘાત, પરાઘાત, ઉચ્છ્વાસ.
ત્રસ - ૧૦	=	સ્પષ્ટ છે.
સ્થાવર - ૧૦	=	સ્પષ્ટ છે.
નરક - ૨	=	નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી.
નરક - ૩	=	નરકગતિ, નરકાનુપૂર્વી, નરકાયુ. એ રીતે તિર્થંચ, મનુષ્ય અને દેવ ની દ્વિક - ત્રિક સમજી લેવી.
જાતિ - ૪	=	એકેન્દ્રિય થી ચતુરિન્દ્રિય.
ઔદારિક - ૨	=	ઔદારિક શરીર - ઉપાંગ. એ રીતે વૈક્રિય-૨, આહારક - ૨.

૫. ૧ કોડ પૂર્વ વર્ષથી વધારે આયુષ્યવાળા મનુષ્ય/તિર્થંચ, યુગલિકો જ હોય છે, જેમને દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિ હોતી નથી. ૮ વર્ષની ઉંમર પૂર્વે ૪થા થી ઉપરના ગુણસ્થાનક આવતા નથી. એટલે પાંચમા ગુણસ્થાનકનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ અને દઢા-૭મા ગુણસ્થાનકનો સમુદિત ઉત્કૃષ્ટ કાળ (૮ વર્ષ ન્યૂન ૧ કોડ પૂર્વ) હોય છે.

૬. ૮ વર્ષની ઉંમર પૂર્વે કેવળજ્ઞાન થતું નથી. એટલે ૧૩મા ગુણસ્થાનકનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ (૮ વર્ષ ન્યૂન ૧ કોડ પૂર્વ) છે.

ઔદારિક - ૭	=	ઔદારિક શરીર - ઉપાંગ, ઔદારિક સંઘાતન અને ઔદારિક-ઔદારિક, ઔદારિક-તૈજસ, ઔદારિક-કાર્મણ, તૈજસ-કાર્મણ એ ૪ બંધન. એ રીતે વૈક્રિય-૭, આહારક-૭.
તૈજસ - ૨	=	તૈજસ, કાર્મણ.
વર્ણ - ૪	=	વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ.
ત્રસ - ૪	=	ત્રસ, બાદર, પચામિ, પ્રત્યેક.
સ્થાવર - ૪	=	સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, અપચામિ, સાધારણ.
અરતિ - ૨	=	અરતિ - શોક.
અસ્થિર - ૨	=	અસ્થિર, અશુભ.
નિદ્રા - ૨	=	નિદ્રા, પ્રચલા.
થીણદ્વિ - ૩	=	નિદ્રાનિદ્રા, પ્રચલાપ્રચલા, થીણદ્વિ.
સૂક્ષ્મ - ૩	=	સૂક્ષ્મ, અપચામિ, સાધારણ.
મનુષ્ય - ૬	=	મનુષ્ય-૩, ઔદારિક - ૨, પહેલું સંઘયણ.

ચૌદ ગુણસ્થાનકે બંધ

ગ્રુપ - ૧ પૂર્વે આવી ગયેલા નિયમો.

૧. ત્રીજા ગુણસ્થાનકે આયુષ્યનો બંધ ન થાય.
૨. ૧૧ થી ૧૩મા ગુણસ્થાનકે માત્ર શાતા વેદનીય બંધાય.
૩. ૧૪મા ગુણસ્થાનકે એક પણ કર્મ ન બંધાય.

ગ્રુપ - ૨ મોહનીય કર્મ.

૪. મિથ્યાત્વના ઉદયમાં (૧લે ગુણસ્થાનકે) જ મિથ્યાત્વનો બંધ થાય.
૫. ૮મા ગુણસ્થાનક સુધી અનંતાનુબંધી વગેરે ૪ કષાયમાંથી જેનો ઉદય હોય તેનો બંધ થાય. એટલે
અનંત-૪નો ૧લે-૨જે ગુણસ્થાનકે બંધ થાય.
અપ્રત્યાખ્યાન-૪નો ૧ થી ૪ ગુણસ્થાનકે બંધ થાય.
પ્રત્યાખ્યાન-૪નો ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનકે બંધ થાય.
સંજવલન-૪નો ૧ થી ૮ ગુણસ્થાનકે બંધ થાય.
(૧૦મા ગુણસ્થાનકે સંજવલન લોભનો ઉદય હોવા છતાં બંધ નથી હોતો.)
૬. ૮મા ગુણસ્થાનકે ક્રમશઃ પુરુષવેદ, સં.કોષ, સં.માન, સં.માયા, સં.લોભનો બંધ વિચ્છેદ થાય છે.
૭. હાસ્ય - રતિ - ભય - જુગુપ્સાનો બંધ ૮મા ગુણસ્થાનક સુધી થાય.

ગ્રુપ - ૩

જે જીવ મરીને જે ગતિમાં જઈ શકે, તે ગતિ પ્રાયોગ્ય બંધ જ કરી શકે.

	કઈ પ્રકૃતિ	કોના પ્રાયોગ્ય
૮	વૈક્રિય - ૨	નરક, દેવ
૮	ઔદારિક-૨, સંઘયણ - ૬	મનુષ્ય, તિર્યચ
૧૦	ઉદ્યોત	તિર્યચ
૧૧	નીચગોત્ર	તિર્યચ ^૧ (બંધમાં)

૧. શુક્લલેશ્યામાં તિર્યચનો બંધ ન હોવા છતાં નીચગોત્રનો બંધ થાય છે. તે સિવાય તિર્યચનો બંધ ન કરનાર જીવ નીચગોત્રનો બંધ કરતો નથી.

૧૨	આતપ, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ	એકેન્દ્રિય
----	------------------------------	------------

ગ્રુપ - ૪ કોના પ્રાયોગ્ય બંધ કયા ગુણસ્થાનક સુધી થાય.

	કોના પ્રાયોગ્ય બંધ	કયા ગુણસ્થાનક સુધી
૧૩	નરક, જાતિ - ૪, અપર્યાપ્ત	૧
૧૪	તિર્યચ	૨
૧૫	મનુષ્ય	૪ (દેવ - નરકને)
૧૬	મનુષ્ય	૨ (મનુષ્ય - તિર્યચને)
૧૭	દેવ	૮/૬ ^૧
૧૮	શરીર	૮/૬

ગ્રુપ - ૫

૧૯. અશુભ ખગતિ, સ્ત્રીવેદ, થીણદ્વિ-૩,
દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય; ૨ થી ૫ સંઘયણ અને સંસ્થાન.
આટલી પ્રકૃતિઓનો બંધ બીજા ગુણસ્થાનક સુધી જ થાય. (આને
આ રીતે યાદ રાખો - ૧ ખગતિ, ૨ 'થી', ૩ 'દ', ૪ 'સ-સ')
૨૦. અશુભ પ્રકૃતિઓનો બંધવિચ્છેદ પોતાની જાતિની શુભ પ્રકૃતિના
બંધવિચ્છેદ પહેલા થાય. એટલે સ્ત્રીવેદનો બીજા ગુણસ્થાનકે થતો
હોવાથી નપુંસકવેદનો પહેલા ગુણસ્થાનકે થાય. ૨ થી ૫ સંઘયણ
- સંસ્થાનનો બીજા ગુણસ્થાનકે થતો હોવાથી ૬૬૬ સંઘયણ -
સંસ્થાનનો પહેલા ગુણસ્થાનકે થાય.
૨૧. અરતિ-૨ અસ્થિર-૨, અપયશ અને અશાતા (૪ 'અ') નો બંધ
૬૬૬ ગુણસ્થાનક સુધી થાય. (જ્યાં સુધી પ્રમાદ છે, ત્યાં સુધી
બીજાને અશાતા આપે છે, એટલે અશાતા બાંધે છે.)
૨૨. નિદ્રા-૨ નો બંધ ૮મા ગુણસ્થાનકના ૧લા ભાગ સુધી થાય.

ગ્રુપ - ૬

૨૩. દેવ આયુષ્યનો બંધ ૭મા ગુણસ્થાનક સુધી જ થાય. પણ નવો

૧. ૮/૬ - ૮મા ગુણસ્થાનકના ૬૬૬ ભાગ સુધી - આમ બધે સમજવું.

બંધ ૭મા ગુણસ્થાનકે શરૂ ન થાય; દૃઢા ગુણસ્થાનકે શરૂ કરેલ બંધ ૭મા ગુણસ્થાનકે ચાલુ રહે. ^૧ (બાકીનું એકે આયુષ્ય તો ૪થા ગુણસ્થાનક પછી બંધાતું જ નથી.)

૨૪. આહારક-૨ નો બંધ ૭મા ગુણસ્થાનકથી શરૂ થાય. (અપ્રમાદ જોઈએ.) શરીર પ્રાયોગ્ય હોવાથી ૮/૬ સુધી જ થાય.
૨૫. જિનનામનો બંધ સમ્યક્ત્વ વિના ન થાય, એટલે ૪થા ગુણસ્થાનકથી શરૂ થાય. જિનનામનો બંધ શરૂ કરનાર પ્રથમ સંઘયણી મનુષ્ય જ (પૂર્વના ત્રીજા ભવે) હોય. પછી બંધ ચાલુ જ રહે.
- a. તે (પૂર્વના ત્રીજા) ભવમાં ઉપશમ શ્રેણિ ચડે તો ૮/૬ પછી બંધ અટકે અને પડતાં ૮/૬થી શરૂ થાય.
- b. નરકાયુ બાંધ્યુ હોય અને ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ હોય તો મૃત્યુના અંતર્મુહૂર્ત પૂર્વે ૧લા ગુણસ્થાનકે જાય તેથી બંધ અટકે. નરકમાં જન્મ પછી અંતર્મુહૂર્તમાં જ ૪થા ગુણસ્થાનકે જાય, એટલે ફરી શરૂ થાય.
- c. છેલ્લા ભવમાં ક્ષપકશ્રેણિમાં ૮/૬ પછી અટકે.
૨૬. ૧૦મા ગુણસ્થાનકે જ્ઞાનાવરણ - ૧૪, શાતા વેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર અને યશ નામકર્મ એ ૧૭ પ્રકૃતિનો બંધ હોય.

પહેલાં આ ૨૬ નિયમો યાદ કરી લો. સરળતા માટે ૬ ગ્રુપ પાડ્યા છે. પછી એક કોલમમાં પ્રકૃતિઓ લખીને, તેની સામે બીજી કોલમમાં તે પ્રકૃતિ કયા ગુણસ્થાનકથી કયા ગુણસ્થાનક સુધી બંધાય; તે આ નિયમોના આધારે લખો. એટલે બંધનો કોઠો તૈયાર થઈ જશે.

૧. સાતમા ગુણસ્થાનકના શરૂઆતના સંખ્યાતમા ભાગ સુધી જ દેવાયુનો બંધ હોય.

પ્રકૃતિ - બંધના ગુણસ્થાનકનો કોઠો

પ્રકૃતિ	ગુણસ્થાનક	નિયમ
જ્ઞાનાવરણ - ૧૪	૧ થી ૧૦	૨૬
થીણદ્વિ - ૩	૧-૨	૧૯
નિદ્રા - ૨	૧ થી ૮/૧	૨૨
શાતા વેદનીય	૧ થી ૧૩	૨
અશાતા વેદનીય	૧ થી ૬	૨૧
નીચ ગોત્ર	૧-૨	૧૧, ૧૪
ઉચ્ચ ગોત્ર	૧ થી ૧૦	૨૬
નરકાયુ	૧	૧૩
તિર્યચાયુ	૧-૨	૧૪
મનુષ્યાયુ	૧-૨-૪	૧૫, ૧
દેવાયુ	૧, ૨, ૪ થી ૭	૨૩, ૧
મિથ્યાત્વ	૧	૪
અનંત - ૪	૧-૨	૫
અપ્રત્યાખ્યાન - ૪	૧ થી ૪	૫
પ્રત્યાખ્યાન - ૪	૧ થી ૫	૫
સં. ક્રોધ	૧ થી ૮/૨ ^૧	૬
સં. માન	૧ થી ૮/૩	૬
સં. માયા	૧ થી ૮/૪	૬
સં. લોભ	૧ થી ૮	૬
નપુંસકવેદ	૧	૨૦
સ્ત્રીવેદ	૧-૨	૧૯

૧. ૮મા ગુણસ્થાનકના ભાગ કાળથી નથી પડતા. માત્ર ક્રમશઃ બંધવિચ્છેદ થતો હોવાથી ૮/૧... વગેરે જણાવ્યું છે.

પ્રકૃતિ	ગુણસ્થાનક	નિયમ
પુરુષવેદ	૧ થી ૮/૧	૬
હાસ્ય - રતિ	૧ થી ૮	૭
અરતિ - શોક	૧ થી ૬	૨૧
ભય-જુગુપ્સા	૧ થી ૮	૭
અગુરુલઘુ - ૫	૧ થી ૮/૬	૧૮
આતપ	૧	૧૨, ૧૩
ઉદ્યોત	૧-૨	૧૦, ૧૪
જિનનામ	૪ થી ૮/૬	૨૫
ત્રસ - ૮	૧ થી ૮/૬	શરીર પ્રાયોગ્ય, ૧૮
યશ	૧ થી ૧૦	૨૬
સ્થાવર - ૪	૧	૧૨, ૧૩
અસ્થિર-અશુભ-અપયશ	૧ થી ૬	૨૧
દુર્ભગ-દુઃસ્વર-અનાદેય	૧-૨	૧૮
નરક - ૨	૧	૧૩
તિર્યચ - ૨	૧-૨	૧૪
મનુષ્ય - ૨	૧ થી ૪	૧૫
દેવ - ૨	૧ થી ૮/૬	૧૭
જાતિ - ૪	૧	૧૩
પંચેન્દ્રિય	૧ થી ૮/૬	શરીર પ્રાયોગ્ય ^૧ , ૧૮
ઔદારિક-૨	૧ થી ૪	૮, ૧૫
વૈક્રિય-૨	૧ થી ૮/૬	૮, ૧૭
આહારક-૨	૭ થી ૮/૬	શરીર પ્રાયોગ્ય, ૧૮, ૨૪

૧. વાસ્તવમાં ત્રસ-બાદર-પર્યાપ્તિ, સુભગ-આદેય અને પંચેન્દ્રિય જાતિ, જીવવિપાકી હોવાથી શરીર પ્રાયોગ્ય નથી. પણ ત્રસ-બાદર-પર્યાપ્તિ અને પંચેન્દ્રિય જાતિ નામકર્મનું ફળ શરીરમાં પણ દેખાય છે. તેથી સરળતા માટે શરીર પ્રાયોગ્ય કહી છે.

પ્રકૃતિ	ગુણસ્થાનક	નિયમ
તૈજસ-૨	૧ થી ૮/૬	૧૮
દ્વંડુ સંઘયણ-સંસ્થાન	૧	૨૦
૨ થી ૫ સંઘયણ-સંસ્થાન	૧-૨	૧૮
૧લું સંઘયણ	૧ થી ૪	૮, ૧૫
૧લું સંસ્થાન	૧ થી ૮/૬	શરીર પ્રાયોગ્ય, ૧૮
વર્ણ - ૪	૧ થી ૮/૬	શરીર પ્રાયોગ્ય, ૧૮
શુભ ખગતિ	૧ થી ૮/૬	શરીર પ્રાયોગ્ય, ૧૮
અશુભ ખગતિ	૧-૨	૧૮

તમે જોશો કે ૨૬ નિયમોના આધાર પર આ આખો કોઠો તૈયાર થઈ ગયો. તમારે આ ૨૬ નિયમો જ યાદ રાખવાના છે. અને તેમાં પણ સરળતા માટે છ જુદા જુદા ‘ગ્રુપ’ બનાવ્યા છે.

હવે આ કોઠા પરથી, ૧ થી ૧૪ ગુણસ્થાનકે કેટકેટલી પ્રકૃતિ બંધાય, તેનો કોઠો બનાવવો બહુ સરળ છે. ચાલો બનાવીએ.

- પહેલી કોલમમાં ગુણસ્થાનક લખશું.
- બીજી કોલમમાં અબંધ પ્રકૃતિ એટલે કે તે ગુણસ્થાનકે ન બંધાતી, પણ ઉપર જઈને બંધાઈ શકતી પ્રકૃતિ લખશું.
- ત્રીજી કોલમમાં તે ગુણસ્થાનકે બંધાતી પ્રકૃતિઓની સંખ્યા લખશું.
- ચોથી કોલમમાં તે ગુણસ્થાનકે બંધ પૂરો (વિચ્છેદ) થતો હોય, તેવી પ્રકૃતિ હમણાં બનાવેલા કોઠામાંથી લખશું.
- પાંચમી કોલમમાં ‘D’ ની સંખ્યા લખશું.
- છઠ્ઠી કોલમમાં તે ગુણસ્થાનક સુધીમાં બંધવિચ્છેદ થયેલી કુલ પ્રકૃતિઓ લખશું.

તમે સમજી શકશો કે કોઈપણ ગુણસ્થાનકે બંધાતી પ્રકૃતિની સંખ્યા = ૧૨૦ પ્રકૃતિમાંથી

- પૂર્વના ગુણસ્થાનક સુધીમાં બંધવિચ્છેદ થયેલી પ્રકૃતિ (F) અને
- તે ગુણસ્થાનકે અબંધ પ્રકૃતિ (B) બાદ કરવાથી મળી જશે.

ગુણસ્થાનક - પ્રકૃતિબંધનો કોઠો

ગુણ સ્થાન	અબંધ પ્રકૃતિ	પ્રકૃતિ બંધ	બંધવિચ્છેદ પ્રકૃતિ	બંધ વિચ્છેદ સંખ્યા	કુલ બંધ વિચ્છેદ
૧	જિનનામ, આહારક-૨ કુલ ૩ (નિયમ ૨૪, ૨૫)	૧૧૭	મિથ્યાત્વ, નપુંસકવેદ, આતપ, સ્થાવર-૪, નરક-૩, જાતિ-૪, દહું સંઘયણ, સંસ્થાન	૧૬	૧૬
૨	જિનનામ, આહારક-૨ કુલ ૩	૧૦૧	થીણદ્વિ-૩, નીચગોત્ર, અનંત-૪, સ્ત્રીવેદ ઉદ્યોત, દુર્ભગ, દુઃસ્વર, અનાદેય, તિર્યચ-૩, ૨ થી ૫ સંઘયણ- સંસ્થાન, અશુભ ખગતિ	૨૫	૪૧
૩	ઉપરની ૩ + મનુષ્ય આયુ, દેવાયુ = ૫ (નિયમ ૧)	૭૪		-	૪૧
૪	આહારક-૨	૭૭ ^૧	અપ્રત્યાખ્યાન-૪, મનુષ્ય-૩, ઔદારિક-૨, ૧લું સંઘયણ	૧૦	૫૧
૫	આહારક-૨	૬૭	પ્રત્યાખ્યાન-૪	૪	૫૫
૬	આહારક-૨	૬૩	અશાતા, અરતિ-૨, અસ્થિર-૨, અપયશ	૬	૬૧
૭	-	૫૮	દેવાયુ	૧	૬૨
૮/૧	-	૫૮	નિદ્રા-૨	૨	૬૪

૧. ત્રીજે ગુણસ્થાનકે જિનનામ અને મનુષ્યાયુ-દેવાયુનો અબંધ હતો, ચોથે તેનો બંધ હોવાથી ૩ પ્રકૃતિનો બંધ વધે.

૮ / ૨ - ૮/૬	-	૫૬	અગુરુલઘુ-૫, જિનનામ, ત્રસ-૮, દેવ- ૨, પંચેન્દ્રિય, વૈક્રિય-૨ આહારક-૨, તૈજસ-૨, ૧લું સંસ્થાન, વર્ણ-૪, શુભ ખગતિ	૩૦	૮૪
૮/૭	-	૨૬	હાસ્ય-રતિ-ભય-જુગુપ્સા	૪	૮૮
૮/૧	-	૨૨	પુરુષવેદ	૧	૮૯
૮/૨	-	૨૧	સં. ક્રોધ	૧	૧૦૦
૮/૩	-	૨૦	સં. માન	૧	૧૦૧
૮/૪	-	૧૯	સં. માયા	૧	૧૦૨
૮	-	૧૮	સં. લોભ	૧	૧૦૩
૧૦	-	૧૭	જ્ઞાનાવરણ-૧૪, ઉચ્ચગોત્ર, યશ	૧૬	૧૧૯
૧૧-૧૨	-	૧	માત્ર શાતાવેદનીયનો બંધ થાય		
૧૩	-	૧	શાતા વેદનીય	૧	૧૨૦
૧૪	-	-	-		

અલબત્ત, સંખ્યાઓ યાદ રાખવાની કોઈ જરૂર નથી. કઈ પ્રકૃતિ કયા ગુણસ્થાનકે બંધાય? તે જ યાદ રાખવું જરૂરી છે, તેના આધારે જ આગળના પદાર્થો ભણી શકાશે. માત્ર આવો કોઈ શી રીતે બને ? તે સમજાવવા જ આ કોઈ બનાવીને બતાવ્યો છે.

ઉદય

પહેલાં પૂર્વે આવી ગયેલા પદાર્થો યાદ કરીએ.

ગ્રુપ - ૧ ઘાતી કર્મો

૧. મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ૧લા ગુણસ્થાનકે
મિશ્ર મોહનીયનો ૩જા ગુણસ્થાનકે
સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ૪ થી ૭ ગુણસ્થાનકે - ઉદય હોય છે^૧.
૨. અનંતાનુબંધી કષાયનો ૧લા-૨જા ગુણસ્થાનકે
અપ્રત્યાખ્યાન કષાયનો ૧ થી ૪ ગુણસ્થાનકે
પ્રત્યાખ્યાન કષાયનો ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનકે
સંજવલન-૩ નો ૧ થી ૮ ગુણસ્થાનકે
સંજવલન લોભનો ૧ થી ૧૦ ગુણસ્થાનકે - ઉદય હોય છે.
૩. દર્શન-૭ અને સંજવલન લોભ સિવાયની મોહનીયની ૨૦ પ્રકૃતિનો ઉપશમ/ક્ષય ૮મા ગુણસ્થાનકે થાય.
૪. ઘાતીકર્મના ક્ષયથી ૧૩મા ગુણસ્થાનકે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે જ્ઞાનાવરણ- દર્શનાવરણ-અંતરાયનો ઉદય ૧ થી ૧૨ ગુણસ્થાનકે હોય.

ગ્રુપ - ૨ નામકર્મ

૫. આત્મપનો ઉદય પૃથ્વીકાયને જ હોય.
૬. આહારક શરીર ચૌદ પૂર્વધર સંયમી જ બનાવે. એટલે આહારક-૨નો ઉદય દૃઢા-૭મા ગુણસ્થાનકે હોય.
૭. ક્ષપકશ્રેણિ પહેલા સંઘયણવાળાને જ, ઉપશમશ્રેણિ ૧ થી ૩ સંઘયણવાળાને જ હોય.
એટલે ૧લા સંઘયણનો ૧થી ૧૩ ગુણસ્થાનકે
૨જા-૩જા સંઘયણનો ૧ થી ૧૧ ગુણસ્થાનકે
૪ થી ૬ સંઘયણનો ૧ થી ૭ ગુણસ્થાનકે ઉદય હોય.
૮. જિનનામનો ઉદય કેવળજ્ઞાન થયા પછી જ થાય, એટલે ૧૩મા-૧૪મા ગુણસ્થાનકે ઉદય હોય.

૧. કેટલાક ઉદય નિયમા હોય, જેમ કે ૧લા ગુણસ્થાનકે મિથ્યાત્વનો. કેટલાક ઉદય સંભવિત છે, પણ નિયમ નહીં; જેમ કે ૪થી ૭ ગુણસ્થાનકે સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો.

હવે નવા નિયમો જોઈએ.

ગ્રુપ - ૩

૯. ૧લા, ૨જા અને ૪ થી ૧૧મા ગુણસ્થાનકે મરણ થઈ શકે. પણ જન્મ ૧લા, ૨જા અને ૪થા ગુણસ્થાનકે જ થાય. ૪થાથી ઉપરના ગુણસ્થાનકે મૃત્યુ પામનારને જન્મ સમયે ૪થું ગુણસ્થાનક હોય. એટલે આનુપૂર્વીનો ઉદય ૧લા, ૨જા અને ચોથા ગુણસ્થાનકે જ હોય.
૧૦. નરકગતિમાં(અધોલોકમાં) ૨જા ગુણસ્થાનકે જન્મ થતો નથી. એટલે નરકાનુપૂર્વીનો ઉદય ૧લા, ૪થા ગુણસ્થાનકે અને બાકીની ૩ આનુપૂર્વીનો ઉદય ૧લા, ૨જા, ૪થા ગુણસ્થાનકે હોય.
૧૧. તેઉકાય, વાયુકાય, સૂક્ષ્મ, અપર્યાપ્ત અને સાધારણ જીવોને ૧લું ગુણસ્થાનક જ હોય. બાકીના બધા અસંજી જીવોને ૧લું - ૨જું^૧; દેવ - નરકને ૧ થી ૪, તિર્યચને ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનક હોય. એટલે એકેન્દ્રિયમાં બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયમાં જ બીજું ગુણસ્થાનક હોય.
૧૨. ઉત્તરવૈક્રિય શરીર બનાવનાર (વાયુકાય, મનુષ્ય, તિર્યચ)ને વૈક્રિય-૨ અને ઉદ્યોતનો ઉદય હોય છે. આહારક શરીરમાં પણ ઉદ્યોતનો ઉદય હોય છે. પણ કર્મગ્રંથમાં વૈક્રિય-૨ અને ઉદ્યોતનો ઉદય મૂળ શરીરને આશ્રયીને જ વિચારવામાં આવ્યો છે. એટલે વૈક્રિય-૨ નો ઉદય દેવ-નરકને ૧થી ૪ ગુણસ્થાનકે; ઉદ્યોત નો ઉદય તિર્યચને ૪, ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનકે હોય.

ગ્રુપ - ૪

૧૩. દેવને ઉચ્ચગોત્રનો જ ઉદય હોય.
નરક-તિર્યચને નીચગોત્રનો જ ઉદય હોય.
મનુષ્યને પાંચમા ગુણસ્થાનકથી ઉચ્ચગોત્રનો જ ઉદય હોય.
એટલે પાંચમા ગુણસ્થાનકે તિર્યચને નીચગોત્રનો, મનુષ્યને ઉચ્ચગોત્રનો ઉદય હોય.

૧. અસંજી જીવોને બીજું ગુણસ્થાનક પૂર્વભવથી સાથે આવ્યું હોય તો જ, અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં ન્યૂન ૬ આવલિકા સુધી જ હોઈ શકે.

૧૪. આંશિક પણ વિરતિ(પાંચમું ગુણસ્થાનક) આવે એટલે પૂજ્યતા આવવાથી દુભાગ્ય-અનાદેય-અપયશનો ઉદય ન રહે. પણ સ્વર બદલાય નહીં, એટલે દુઃસ્વરનો ઉદય હોય.

૧૫. થીણદ્વિ-૩ નો ઉદય દ્વિ ગુણસ્થાનક સુધી હોય.

૧૬. હાસ્ય-૬ નો ઉદય ૮મા ગુણસ્થાનક સુધી હોય; વેદનો ઉદય ૯મા ગુણસ્થાનક સુધી હોય.

ગ્રુપ - ૫ શ્રેણિ અને કેવલિ

૧૭. શ્રેણિમાં લબ્ધિનો ઉપયોગ ન કરે. એટલે આહારક-૨ નો ઉદય ૭મા ગુણસ્થાનક સુધી જ હોય.

૧૮. નિદ્રા-૨ નો ઉદય ઉપશમશ્રેણિમાં હોય, ક્ષપકશ્રેણિમાં ન હોય^૧. એટલે ઉપશામકને ૧૧મા ગુણસ્થાનક સુધી, ક્ષપકને ૭મા ગુણસ્થાનક સુધી જ ઉદય હોય.

૧૯. ૧૪મા ગુણસ્થાનકે યોગ નથી. શરીર હોવા છતાં તેનો વ્યાપાર નથી, નવા પુદ્ગલોનું ગ્રહણ નથી. એટલે શરીર પ્રાયોગ્ય પ્રકૃતિઓનો ઉદય ૧૩મા ગુણસ્થાનક સુધી જ હોય.

૨૦. ૧૪મા ગુણસ્થાનકે ૧૩ પ્રકૃતિનો ઉદય હોય.

શાતા-અશાતા વેદનીય, ઉચ્ચગોત્ર, મનુષ્ય આયુષ્ય;

ત્રસ-બાદર-પર્યામિ, સૌભાગ્ય-આદેય-યશ,

મનુષ્ય ગતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, જિનનામ - એ નામકર્મની ૯.

(નામકર્મની બાકીની બધી પ્રકૃતિ શરીર સંબંધી હોવાથી ૧૪મા ગુણસ્થાનકે ઉદય નથી.)

એક જીવને શાતા/અશાતા માંથી એકનો જ ઉદય હોય.

જિનનામનો ઉદય તીર્થકરને હોય, બીજાને નહીં.

પાંચ જૂથમાં આ ૨૦ નિયમો સમજીને યાદ કરી લેવાથી ઉદયનો કોદો સરળતાથી બનાવી શકાશે.

૧. બીજા કર્મગ્રંથના મતે ક્ષપકશ્રેણિમાં પણ નિદ્રા-૨ નો ઉદય હોય છે. પણ સમ્પત્તિકાચૂર્ણિ વગેરેમાં તેનો નિષેધ કરેલો છે અને બીજા કર્મગ્રંથમાં પણ સત્તા ૧૨મા ગુણસ્થાનકના દ્વિચરમ સમય સુધી જ બતાવી હોવાથી, ક્ષપકને ઉદય ન હોવો વધુ તર્કસંગત છે.

પ્રકૃતિ	ઉદય	નિયમ	
જ્ઞાનાવરણ - ૧૪	૧ થી ૧૨	૪	ઘાતી છે.
નિદ્રા-૨	૧ થી ૧૧	૧૮	
થીણદ્વિ - ૩	૧ થી ૬	૧૫	
શાતા - અશાતા	૧ થી ૧૪	૨૦	
ઉચ્ચગોત્ર	૧ થી ૧૪	૨૦	
નીચગોત્ર	૧ થી ૫	૧૩	
મનુષ્ય આયુષ્ય	૧ થી ૧૪	૨૦	
તિર્યક આયુષ્ય	૧ થી ૫	૧૧	
દેવ-નરક આયુષ્ય	૧ થી ૪	૧૧	
મિથ્યાત્વ મોહનીય	૧	૧	
મિશ્ર મોહનીય	૩	૧	
સમ્યક્ત્વ મોહનીય	૪ થી ૭	૧	
અનંત - ૪	૧-૨	૨	
અપ્રત્યાખ્યાન - ૪	૧ થી ૪	૨	
પ્રત્યાખ્યાન - ૪	૧ થી ૫	૨	
સંજવલન - ૩	૧ થી ૮	૨	
સંજવલન લોભ	૧ થી ૧૦	૨	
હાસ્ય - ૬	૧ થી ૮	૧૬	
વેદ - ૩	૧ થી ૮	૧૬	
અગુરુલઘુ-૫ ^૧	૧ થી ૧૩	૧૮	શરીર સંબંધી
આતપ	૧ ^૨	૫	

૧. ઉચ્ચવાસ નામકર્મનો ઉદય ૧૩મા ગુણસ્થાનકે યોગનિરોધમાં શ્વાસોચ્ચવાસનો નિરોધ કરે ત્યાં સુધી જ હોય છે.

૨. પૃથ્વીકાયને બીજું ગુણસ્થાનક પૂર્વભવથી સાથે લાવેલું, જન્મના પહેલા અંતર્મુહૂર્તમાં, ન્યૂન ૬ આવલિકા સુધી હોઈ શકે, પછી નહીં. આતપ નામકર્મનો ઉદય શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી જ થાય, ત્યારે ૧૬ જ ગુણસ્થાનક હોય.

પ્રકૃતિ	ઉદય	નિયમ	
ઉદ્યોત	૧ થી ૫	૧૨	
જિનનામ	૧૩-૧૪	૮	
ત્રસ-ભાદર-પર્યામિ, સુભગ-આદેય-યશ	૧ થી ૧૪	૨૦	
પ્રત્યેક-સ્થિર - શુભ-સુસ્વર ^૧	૧ થી ૧૩	૧૮	શરીર સંબંધી
સ્થાવર	૧-૨	૧૧	
સૂક્ષ્મ-અપર્યામિ-સાધારણ	૧	૧૧	
અસ્થિર-અશુભ-દુઃસ્વર	૧ થી ૧૩	૧૮	શરીર સંબંધી
દુર્ભગ-અનાદેય-અપયશ	૧ થી ૪	૧૪	
મનુષ્ય ગતિ	૧ થી ૧૪	૨૦	
તિર્યંચ ગતિ	૧ થી ૫	૧૧	
દેવ-નરક ગતિ	૧ થી ૪	૧૧	
જાતિ - ૪	૧-૨	૧૧	
પંચેન્દ્રિય જાતિ	૧-૧૪	૨૦	
ઔદારિક - ૨	૧ થી ૧૩	૧૮	શરીર સંબંધી
વૈક્રિય - ૨	૧ થી ૪	૧૨	
આહારક - ૨	૬-૭	૧૭	
તૈજસ - કાર્મણ	૧ થી ૧૩	૧૮	શરીર સંબંધી
૧ લું સંઘયણ	૧ થી ૧૩	૭, ૧૮	શરીર સંબંધી
૨ જું - ૩ જું સંઘયણ	૧ થી ૧૧	૭	
૪ થી ૬ સંઘયણ	૧ થી ૭	૭	
સંસ્થાન - ૬	૧ થી ૧૩	૧૮	શરીર સંબંધી
વર્ણ - ૪	૧ થી ૧૩	૧૮	શરીર સંબંધી
નરકાનુપૂર્વી	૧, ૪	૮	

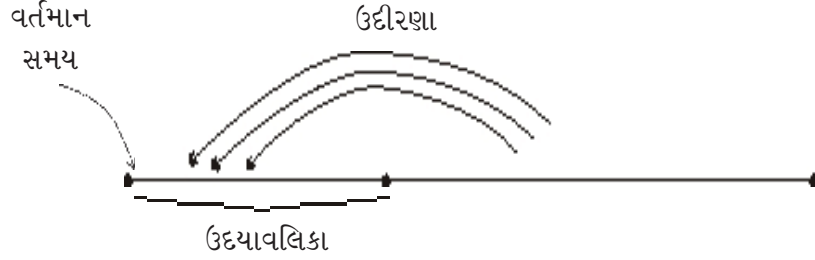
૧. સુસ્વર - દુઃસ્વર નામકર્મનો ઉદય ૧૩માં ગુણસ્થાનકે યોગનિરોધમાં વચનયોગનો નિરોધ કરે ત્યાં સુધી જ હોય છે.

બાકીની ૩ આનુપૂર્વી	૧, ૨, ૪	૯	
ખગતિ - ૨	૧ થી ૧૩	૧૯	શરીર સંબંધી

આ કોઠા પરથી કયા ગુણસ્થાનકે કેટલી પ્રકૃતિનો ઉદય હોય, તેનો કોઠો સરળતાથી બનાવી શકાય, પણ તે જરૂરી ન હોવાથી બનાવ્યો નથી.

ઉદીરણા

નિષેકરચનામાં પાછળની સ્થિતિમાં રહેલા (મોડેથી ઉદયમાં આવનારા) કર્મપ્રદેશોને ઉદયાવલિકામાં લાવવા, (એટલે કે તે પ્રદેશોને એક આવલિકામાં જ ઉદયમાં લાવીને ભોગવવા) તે ઉદીરણા છે.

પાછળની સ્થિતિમાં દરેક સમયમાં રહેલા પ્રદેશોના અસંખ્યાતમા ભાગના પ્રદેશોની જ ઉદીરણા થાય.

જે કર્મનો વિપાકોદય હોય, તેની જ ઉદીરણા થાય.

એટલે સામાન્યથી ઉદીરણા ઉદયની જેમ હોય. અર્થાત્ જે કર્મનો ઉદય જે ગુણસ્થાનકે હોય, તે જ ગુણસ્થાનકે તેની ઉદીરણા હોય. પણ તેમાં ૩ અપવાદ છે.

૧. ૧૪મા ગુણસ્થાનકે એક પણ કર્મની ઉદીરણા ન થાય.

૨. આયુષ્ય અને વેદનીય કર્મની ઉદીરણા દૃઢા ગુણસ્થાનક સુધી જ થાય.

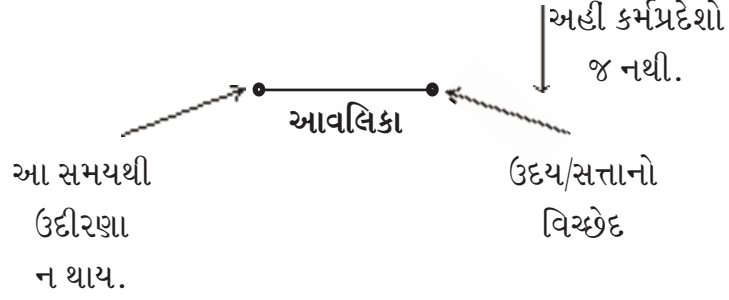
૩. કર્મોના બે રીતે ક્ષય થાય છે.

a. ક્ષય થવાના અંતિમ સમય સુધી કર્મનો ઉદય હોય.

b. પહેલાં ઉદયનો વિચ્છેદ થાય, થોડા સમય પછી ક્ષય થાય.

બીજી રીતે થતા ક્ષયમાં, ઉદયના અંતિમ સમય સુધી ઉદીરણા હોય છે.

પહેલી રીતે થતા ક્ષયમાં ઉદય(અને સત્તા)ની ચરમ આવલિકામાં ઉદીરણા હોતી નથી, કારણકે ત્યારે ૧ આવલિકા જેટલી જ સ્થિતિ હોય છે, એટલે ઉદયાવલિકા પછી કર્મપ્રદેશો જ હોતા નથી કે જેની ઉદીરણા થઈ શકે.

એવા કર્મો આ પ્રકારે છે.

પ્રકૃતિ	ઉદય/સત્તા	ઉદીરણા
૧. જ્ઞાનાવરણ - ૧૪	૧૨માના અંતિમ સમય સુધી	ચરમ આવલિકા છોડીને
૨. શાતા - અશાતા	૧૪માના અંતિમ સમય સુધી	૬ ^૧
૩. અંતિમ ભવનું મનુષ્યાયુ	૧૪માના અંતિમ સમય સુધી	૬ ^૧
૪. ચારે આયુષ્ય	તે-તે ભવના ચરમ સમય સુધી	તે-તે ભવની ચરમ આવલિકા સિવાય
૫. ઉચ્ચ ગોત્ર , ત્રસ-બાદર-પર્યાપ્તિ, સુભગ-આદેય-યશ, મનુષ્યગતિ, પંચેન્દ્રિય જાતિ, જિનનામ	૧૪	૧૩ ^૨
૬. સમ્યક્ત્વ મોહનીય	ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામતાં-સત્તાના અંતિમ સમય સુધી	ચરમ આવલિકા છોડીને
૭. ત્રણ વેદ (તે-તે વેદના ઉદયવાળાને)	૮મા ગુણસ્થાનકે પોતાની સત્તાના અંતિમ સમય સુધી	ચરમ આવલિકા છોડીને
૮. સં. લોભ	૧૦માના અંતિમ સમય સુધી	ચરમ આવલિકા છોડીને

૧. આયુષ્ય અને વેદનીયની ઉદીરણા દ્વંદ્વા ગુણસ્થાનક પછી નથી હોતી.

૨. ૧૪મા ગુણસ્થાનકે ઉદીરણા નથી હોતી.

નોંધ :

૧. પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિમાં અનિવૃત્તિકરણમાં મિથ્યાત્વનો ઉદય હોય છે. તેમાં મિથ્યાત્વની પ્રથમ સ્થિતિની છેલ્લી ૧ આવલિકામાં મિથ્યાત્વની ઉદીરણા ન હોય^૧.
૨. દર્શન-૩ ની ઉપશમના કરે ત્યારે અનિવૃત્તિકરણમાં સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ઉદય હોય છે. તેમાં સમ્યક્ત્વની પ્રથમ સ્થિતિની છેલ્લી આવલિકામાં સમ્યક્ત્વની ઉદીરણા નથી હોતી.
આ બે ઉપશમને આશ્રયી ઉદીરણા વિનાના ઉદય જાણવા.
૩. જે મતે નિદ્રા-૨ નો ઉદય ક્ષપકશ્રેણિમાં પણ હોય છે, તેમના મતે ૧૨મા ગુણસ્થાનકે નિદ્રા-૨ના ઉદયની છેલ્લી આવલિકામાં ઉદીરણા ન હોય.
૪. બધા જીવોને શરીર પર્યાપ્તિથી ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ સુધી નિદ્રા-૫ નો ઉદય સંભવે છે, છતાં ઉદીરણા હોતી નથી.
- બાકી બધા કર્મોની ઉદીરણા ઉદયની જેમ જાણવી.

૧. પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિના ક્રમ માટે જુઓ પાનુ ૮૨

ચૌદ ગુણસ્થાનકે સત્તા

૧. સત્તાનો ક્ષય કુલ ૭ સ્થાને થાય છે.

	ગુણસ્થાનક	પ્રકૃતિ
a	૪-૭	દર્શન - ૭
b	૯	થીણદ્વિ , નરક-૨, તિર્યચ-૨, જાતિ-૪, આતપ, ઉદ્યોત, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ ^૧ એ ૧૬. અપ્રત્યાખ્યાન-૪, પ્રત્યાખ્યાન-૪, સંજવલન-૩, હાસ્ય-૬, વેદ-૩ ^૨
c	૧૦	સંજવલન લોભ
d	૧૨	જ્ઞાનાવરણ - ૧૪
e	૧૨માનો દ્વિચરમ સમય	નિદ્રા - ૨
f	૧૪	૧૪મે ગુણસ્થાનકે ઉદયમાં બતાવેલી ૧૩ પ્રકૃતિ
g	૧૪માનો દ્વિચરમ સમય	બાકીની બધી પ્રકૃતિઓ

૨. જે પ્રકૃતિ જ્યારે ક્ષય પામે, ત્યારે તેનો ઉદય ન હોય તો ક્ષયના પૂર્વના (દ્વિચરમ) સમય સુધી જ સત્તા હોય, કારણકે છેલ્લા સમયે બીજી પ્રકૃતિમાં ફેરવાઈને પ્રદેશોદય થાય.

૩. ઉપશમશ્રેણિમાં ૧૧મા ગુણસ્થાનક સુધી મોહનીયની બધી ૨૮ પ્રકૃતિની સત્તા હોઈ શકે. તેમાં

દર્શન - ૭ નો ઉપશમ હોય તો ૨૮

અનંત - ૪ ની વિસંયોજના હોય તો ૨૪

દર્શન - ૭ નો ક્ષય હોય તો ૨૧ની સત્તા (ક્ષાયિક સમકિતીને) હોય.

૪. a. પરભવાયુ બાંધ્યુ હોય તે ક્ષપકશ્રેણિ માંડી ન શકે; એટલે ક્ષપકને ૮ થી ૧૪ ગુણસ્થાનકે વર્તમાન ભવના મનુષ્યાયુષ્યની સત્તા હોય, બાકીના

૧. તિર્યચ - ૨ વિ. ૧૧ પ્રકૃતિઓ, તિર્યચગતિમાં જ ઉદયમાં આવનારી છે.

૨. ૯માના જુદા જુદા સમયે ક્ષય થાય છે. જુઓ પાનું ૫૫.

૩ આયુષ્યની ન હોય.

b. દેવાયુષ્ય બાંધેલ જીવ ઉપશમશ્રેણિ માંડી શકે, એટલે ઉપશામકને ૮ થી ૧૧ ગુણસ્થાનકે વર્તમાનભવનું મનુષ્યાયુ અને પરભવનું દેવાયુ એમ બે આયુષ્યની સત્તા હોય.

c. નરક-તિર્યચ આયુષ્યની સત્તા ૭મા ગુણસ્થાનક સુધી જ હોય, કારણકે નરક-તિર્યચાયુ બાંધેલ જીવ એકપણ શ્રેણિ માંડી ન શકે.

મતાંતરે, તિર્યચાયુ બાંધેલ જીવ સર્વવિરતિ પણ ન પામે. એટલે તિર્યચાયુની સત્તા પાંચમા ગુણસ્થાનક સુધી જ હોય. અને નરકાયુ બાંધેલ જીવ દેશવિરતિ પણ ન પામે, એટલે નરકાયુની સત્તા ૪થા ગુણસ્થાનક સુધી જ હોય.

હવે સત્તાનો કોઠો સરળતાથી બની જશે.

પ્રકૃતિ	ગુણસ્થાનક	
	ક્ષપક	ઉપશામક
જ્ઞાનાવરણ - ૧૪	૧ થી ૧૨	
નિદ્રા - ૨	૧ થી ૧૨નો દ્વિચરમ સમય	
થીણદ્વિ - ૩	૧ થી ૮ ^૧	
શાતા-અશાતા	૧ થી ૧૪ ^૨	
ઉચ્ચ ગોત્ર	૧ થી ૧૪	
નીચ ગોત્ર	૧ થી ૧૪માનો દ્વિચરમ સમય	
નરકાયુ	૧ થી ૭	
તિર્યચ આયુ	૧ થી ૭	
મનુષ્ય આયુ	૧ થી ૧૪	

૧. ૮મે ગુણસ્થાનકે જેનો ક્ષય બતાવ્યો છે, તે પ્રકૃતિઓની સત્તા ૮મા ગુણસ્થાનકના અંત સુધી નથી હોતી. ક્ષયનો ક્રમ પાના નં. ૫૬ પર જોવો.

૨. શાતાના ઉદયમાં નિર્વાણ પામે તેને શાતાની ચરમ સમય સુધી, અશાતાની દ્વિચરમ સમય સુધી સત્તા હોય.

અશાતાના ઉદયમાં નિર્વાણ પામે તેને અશાતાની ચરમ સમય સુધી, શાતાની દ્વિચરમ સમય સુધી સત્તા હોય.

પ્રકૃતિ	ગુણસ્થાનક	
	ક્ષપક	ઉપશામક
દેવાયુ	૧ થી ૭	૧ થી ૧૧
દર્શન - ૭	૧ થી ૭	૧ થી ૧૧
અપ્રત્યાખ્યાન - ૪	૧ થી ૮ ^૧	૧ થી ૧૧
પ્રત્યાખ્યાન - ૪	૧ થી ૮ ^૧	૧ થી ૧૧
સંજવલન ૩	૧ થી ૮ ^૧	૧ થી ૧૧
સં. લોભ	૧ થી ૧૦	૧ થી ૧૧
વેદ - ૩	૧ થી ૮ ^૧	૧ થી ૧૧
હાસ્ય - ૬	૧ થી ૮ ^૧	૧ થી ૧૧
અગુરુલઘુ - ૫	૧ થી ૧૪માનો દ્વિચરમ સમય	
આતપ-ઉદ્યોત	૧ થી ૮ ^૧	૧ થી ૧૧
જિનનામ	૧, ૪ થી ૧૪ ^૨	
ત્રસ-બાદર-પર્યાપ્તિ, સૌભાગ્ય-આદેય-યશ	૧ થી ૧૪	
પ્રત્યેક, સ્થિર-અસ્થિર, શુભ-અશુભ, સુસ્વર-દુસ્વર, અપર્યાપ્તિ, દુર્ભગ, અનાદેય, અપયશ	૧ થી ૧૪ માનો દ્વિચરમ સમય	
સ્થાવર-સૂક્ષ્મ-સાધારણ	૧ થી ૮ ^૧	૧-૧૧
નરક - ૨	૧ થી ૮ ^૧	૧-૧૧
તિર્યચ - ૨	૧ થી ૮ ^૧	૧-૧૧

૧. ૮મે ગુણસ્થાનકે જેનો ક્ષય બતાવ્યો છે, તે પ્રકૃતિઓની સત્તા ૮મા ગુણસ્થાનકના અંત સુધી નથી હોતી. ક્ષયનો ક્રમ પાના નં. ૫૬ પર જોવો.

૨. જિનનામ બાંધવાનું શરૂ થયા પછી બીજે-ત્રીજે ગુણસ્થાનકે જાય જ નહીં.

પ્રકૃતિ	ગુણસ્થાનક	
	ક્ષપક	ઉપશામક
મનુષ્ય ગતિ	૧ થી ૧૪	
મનુષ્ય આનુપૂર્વી	૧ થી ૧૪માનો દ્વિચરમ સમય ^૧	
દેવ - ૨	૧ થી ૧૪માનો દ્વિચરમ સમય	
જાતિ -૪	૧ થી ૮ ^૨	૧-૧૧
પંગ્ચેન્દ્રિય	૧ થી ૧૪	
ઔદારિક-૨, વૈક્રિય-૨, આહારક-૨, તેજસ-૨, બધા બંધન, સંઘાતન.	૧ થી ૧૪માનો દ્વિચરમ સમય	
સંઘયણ-૬, સંસ્થાન-૬, વર્ણ-૪, ખગતિ-૨	૧-૧૪માનો દ્વિચરમ સમય	

૮મા ગુણસ્થાનકે થતી પ્રક્રિયા

અસંખ્ય બહુભાગ કાળ પસાર થયા પછી, છેલ્લા અસંખ્યાતમા ભાગમાં

૧. પુરુષવેદ, સં. ક્રોધ, સં. માન, સં. માયા, સં. લોભનો ક્રમશઃ બંધવિચ્છેદ થાય. (સં. લોભનો બંધવિચ્છેદ ૮માના અંતે થાય.)

૨. ઉપશમશ્રેણિ હોય તો આ ક્રમે ઉપશમ થાય.

- નપુંસકવેદ
- સ્ત્રીવેદ
- હાસ્ય-૬
- પુરુષવેદ
- અપ્રત્યાખ્યાન-પ્રત્યાખ્યાન ક્રોધ (એક સાથે)
- સં. ક્રોધ
- એ જ રીતે અપ્રત્યાખ્યાન, પ્રત્યાખ્યાન અને સં. માન અને માયા

૧. કેટલાક ગ્રંથોમાં મનુષ્ય આનુપૂર્વીની સત્તા ૧૪માના ચરમ સમય સુધી બતાવી છે, પણ ત્યારે તેનો ઉદય ન હોવાથી દ્વિચરમ સમય સુધી જ સત્તા માનવી વધુ યોગ્ય જણાય છે.

૨. ૮મે ગુણસ્થાનકે જેનો ક્ષય બતાવ્યો છે, તે પ્રકૃતિઓની સત્તા ૮મા ગુણસ્થાનકના અંત સુધી નથી હોતી. ક્ષયનો ક્રમ પાના નં. ૫૬ પર જોવો.

h. અપ્રત્યાખ્યાન-પ્રત્યાખ્યાન લોભ

i. બાદર સં. લોભ.

પુરુષ શ્રેણિ માંડે ત્યારે ઉપરનો ક્રમ હોય.

સ્ત્રી માંડે ત્યારે c-d ભેગા ઉપશમે.

નપુંસક માંડે ત્યારે a-b ભેગા ઉપશમે, c-d ભેગા ઉપશમે.

૩. ક્ષપકશ્રેણિ હોય તો

a. અપ્રત્યાખ્યાન-૪, પ્રત્યાખ્યાન-૪, ખપાવવાનું શરૂ કરે.

b. વચ્ચે થીણદ્વિ-૩, નરક-૨, તિર્યચ-૨, જાતિ-૪, આતપ-ઉદ્યોત, સ્થાવર, સૂક્ષ્મ, સાધારણ આ ૧૬ પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે.^૧

c. અપ્રત્યાખ્યાન - ૪, પ્રત્યાખ્યાન - ૪ નો ક્ષય પૂરો કરે.

d. નપુંસક વેદ

e. સ્ત્રી વેદ

f. હાસ્ય - ૬

g. પુરુષવેદ

h. સં. ક્રોધ

i. સં. માન

j. સં. માયા

k. બાદર સં. લોભ નો ક્ષય કરે.

પુરુષ માટે આ ક્રમ છે.

સ્ત્રીવેદે શ્રેણિ માંડનારને f-g નો સાથે ક્ષય થાય.

નપુંસકવેદે શ્રેણિ માંડનારને d-e નો સાથે અને f-g નો સાથે ક્ષય થાય.

સ્ત્રી-નપુંસકવેદે શ્રેણિ માંડનારને બતાવેલ ક્રમ ક્રમ્મપયડી ગ્રંથાનુસારે છે.

મતાંતરે સ્ત્રીવેદે શ્રેણિ માંડનારને નપુંસકવેદ, પુરુષવેદ, હાસ્ય-૬, સ્ત્રીવેદ અને નપુંસકવેદે શ્રેણિ માંડનારને સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, હાસ્ય-૬, નપુંસકવેદ આ ક્રમે ઉપશમ/ક્ષય થાય.

સૂક્ષ્મ લોભનો ઉપશમ/ક્ષય ૧૦મા ગુણસ્થાનકે થાય.

૧. મતાંતરે પહેલાં ૧૬ પ્રકૃતિ ખપાવવાનું શરૂ કરે, વચ્ચે ૮ કષાય ખપાવે, પછી ૧૬નો ક્ષય કરે.

બંધસ્વામિત્વ

(કર્મગ્રંથ - ૩)

માર્ગણા = વિચારવાના સ્થાન.

૧૪ માર્ગણા પ્રસિદ્ધ છે.

ગડ્ડિંદિય ય કાણ, જોણ વેણ કસાય નાણે ય ।

સંજમ-દંસણ-લેસા, ભવ-સમ્મે સન્નિ-આહારે ॥

એના પેટાભેદ આ પ્રમાણે છે.

૧. ગતિ - ૪ - નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ.
૨. ઇન્દ્રિય - ૫ - એકેન્દ્રિય થી પંચેન્દ્રિય.
૩. કાય - ૬ - પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વાઉ, વનસ્પતિ અને ત્રસ.
૪. યોગ - ૩ - મન-વચન-કાયા અને ચૌદમા ગુણસ્થાનકે અયોગી.

મન-વચન યોગ ના ૪-૪ ભેદ છે - સત્ય, અસત્ય, મિશ્ર અને અસત્યામૃષા. જેમાં આંશિક સત્ય-આંશિક અસત્ય હોય તે મિશ્ર. જેમ કે જે વનમાં મોટા ભાગે અશોકના વૃક્ષ હોય, કેટલાક બીજા હોય તેવા વનને અશોકવન કહેવું. જેમાં સત્ય-અસત્ય બેમાંથી એકે ન હોય તે અસત્યામૃષા. જેમ કે 'આવ,' 'જા'.... ઇત્યાદિ રૂપ આજ્ઞા, પ્રશ્ન વિ...

કાયયોગના ૭ ભેદ.

- a. ઔદારિક - મનુષ્ય/તિર્યચને શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી.
- b. ઔદારિક મિશ્ર - મનુષ્ય/તિર્યચને જન્મ પછી શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી^૧ અને કેવલિસમુદ્ધાતમાં ૨-૬-૭મા સમયે.
- c. વૈક્રિય - દેવ-નરકને શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી; લબ્ધિધર મનુષ્ય, તિર્યચ, વાયુકાયને ઉત્તરવૈક્રિય શરીરમાં.
- d. વૈક્રિય મિશ્ર - દેવ/નરકને જન્મથી શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતાં સુધી અને મનુષ્ય/તિર્યચને ઉત્તરવૈક્રિય બનાવતી વખતે.^૨

૧. કેટલાકના મતે સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતા સુધી મિશ્ર યોગ હોય છે, અને લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવને મૃત્યુ સુધી ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ હોય છે.

૨. કેટલાકના મતે વૈક્રિય અને આહારક શરીર છોડતી વખતે મિશ્ર યોગ હોય છે.

- e. આહારક - લબ્ધિધારી ચૌદ પૂર્વધરને.
 f. આહારક મિશ્ર - આહારક શરીર બનાવતી વખતે.
 g. કાર્મણ - બીજું એકે શરીર ન હોય ત્યારે હોય.
 ૧. વિગ્રહગતિ
 ૨. કેવલિ સમુદ્ધાતમાં ૩-૪-૫ મા સમયે
૫. વેદ - ૩-નપુંસક, સ્ત્રી, પુરુષ. ૮મા ગુણસ્થાનકે વેદનો ઉદયવિચ્છેદ થયા પછી અવેદી.
 ૬. કષાય - ૪-ક્રોધ-માન-માયા-લોભ. ૧૧મા ગુણસ્થાનકથી અકષાયી.
 ૭. જ્ઞાન - મતિ-શ્રુત-અવધિ-મનઃપર્યવ-કેવલ એ પાંચ જ્ઞાન અને મતિઅજ્ઞાન-શ્રુતઅજ્ઞાન-વિભંગજ્ઞાન એ ૩ અજ્ઞાન એમ કુલ ૮.
 ૮. સંયમ - સામાયિક-છેદોપસ્થાપનીય-પરિહારવિશુદ્ધિ-સૂક્ષ્મ સંપરાય-યથાખ્યાત એ પાંચ ચારિત્ર, દેશવિરતિ અને અવિરતિ એમ ૭.^૧
 ૯. દર્શન - ૪-ચક્ષુ - અચક્ષુ - અવધિ - કેવલ.
 ૧૦. લેશ્યા - ૬-કૃષ્ણ - નીલ - કાપોત - તેજો - પદ્મ - શુક્લ; ચૌદમા ગુણસ્થાનકે અલેશી.^૨

૧. ● છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર

- a. વડીદીક્ષા પછી
 b. એક તીર્થંકરના સાધુ બીજા તીર્થંકરના શાસનમાં આવે ત્યારે (જેમકે કેશી સ્વામી).
 c. મૂળગુણનો ઘાત થવાથી ફરી મહાવ્રતારોપણ કરે તેને હોય.

● સામાયિક ચારિત્ર

- a. દીક્ષાથી વડીદીક્ષા સુધી
 b. વચ્ચેના ૨૨ તીર્થંકરના શાસનમાં અને મહાવિદેહમાં દીક્ષા લે ત્યારથી હોય.
 ● પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર પરિહારવિશુદ્ધિ તપ કરનારને હોય. તેમાં શ્રેણિ ન માંડે.
 ● સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર ૧૦મા ગુણસ્થાનકે હોય.
 ● યથાખ્યાત ચારિત્ર ૧૧ થી ૧૪ મા ગુણસ્થાનકે હોય.

૨. નારક - એકેન્દ્રિય - વિકલેન્દ્રિય ને ૩ અશુભ લેશ્યા હોય પણ દેવગતિમાંથી તેજોલેશ્યા લઈને આવેલા જીવને બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વી, અપ્, પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં અંતર્મુહૂર્ત સુધી તેજોલેશ્યા હોય.

૧૧. ભવ્ય - ૨-ભવ્ય - અભવ્ય.
 ૧૨. સમ્યક્ત્વ - દ-ક્ષાયિક, ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક, સાસ્વાદન,
 મિશ્ર અને મિથ્યાત્વ^૧.
 ૧૩. સંજી - ૨-સંજી - અસંજી; ૧૩મા ગુણસ્થાનકથી નોસંજિ-
 નોઅસંજિ^૨.
 ૧૪. આહારી - ૨-આહારી - અણાહારી.
 કાર્મણ કાયયોગ હોય ત્યારે, ચૌદમા ગુણસ્થાનકે અને
 મોક્ષમાં અણાહારી હોય.

આ ચૌદ માર્ગણામાંની દરેક માર્ગણામાં સિદ્ધ ભગવંતો સિવાય સર્વ જીવોનો સમાવેશ થાય છે.

સિદ્ધ ભગવંતોને ગતિ, ઇન્દ્રિય, કાય માર્ગણા નથી. તે સિવાય અયોગી, અવેદી, અકષાયી, કેવળજ્ઞાન, નોચારિત્રી - નોઅચારિત્રી, કેવલદર્શન, અલેશી, નોભવ્ય-નોઅભવ્ય, ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, નોસંજિ-નોઅસંજિ, અણાહારી માર્ગણા છે.

સિદ્ધ ભગવંતોને મહાવ્રતાદિરૂપ ચારિત્ર ન હોવાથી નોચારિત્રી - નોઅચારિત્રી છે. કેટલાકના મતે આત્મસ્વભાવમાં રમણતારૂપ/સ્થિરતારૂપ ચારિત્ર છે. મોક્ષમાં જવા યોગ્ય જીવ ભવ્ય કહેવાય છે. સિદ્ધો મોક્ષ પામી ચૂક્યા હોવાથી ભવ્ય નથી; તેથી નોભવ્ય-નોઅભવ્ય છે.

વાસ્તવમાં બાસઠ માર્ગણામાં અયોગી, અવેદી વગેરેનો સમાવેશ નથી, પણ કેવલિ ભગવંતોને ચૌદ માર્ગણામાં સમાવવા માટે તેની વિચારણા કરાય છે. હવે, બાસઠ માર્ગણામાં કઈ-કઈ પ્રકૃતિનો બંધ હોય, તે વિચારીશું.

● ભવનપતિ - વ્યંતરને ચાર, જ્યોતિષને ચોથી, વૈમાનિકને ૩ શુભ લેશ્યા હોય.

● ૭મા ગુણસ્થાનકથી ૩ શુભલેશ્યા હોય. ૮ મા ગુણસ્થાનકથી માત્ર શુક્લલેશ્યા હોય.

૧. ક્ષાયિક વિ. સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ ચોથા કર્મગ્રંથમાં 'ભાવ' પ્રકરણમાંથી જાણી લેવું. (પાના નં. ૯૨)

૨. કેવલિને દ્રવ્યમન છે. પણ ભાવમન ન હોવાથી નોસંજિ - નોઅસંજિ કહેવાય છે.

ગતિ માર્ગણા

નિયમો

A. નરકગતિ

- ૧ થી ૬ નરકનો જીવ મરીને સંજ્ઞી પર્યાપ્ત મનુષ્ય/તિર્યચમાં જ જાય અને ૭ મી નરકનો જીવ મરીને સંજ્ઞી પર્યાપ્ત તિર્યચમાં જ જાય. એટલે નરકના જીવો દેવ, નરક, એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય, અસંજ્ઞી કે અપર્યાપ્ત પ્રાયોગ્ય બંધ ન કરે.
- જિનનામ બાંધેલ જીવ ૪ થી ૭ નરકમાં ન જાય એટલે ૪ થી ૭ નરકમાં જિનનામની સત્તા - બંધ ન હોય.
- ૭ મી નરકનો જીવ તિર્યચાયુ જ બાંધે, તે પણ ૧લા ગુણસ્થાનકે જ બાંધે. ૧લા-૨જા ગુણસ્થાને તિર્યચ-૨, નીચગોત્ર જ બાંધે; મનુષ્ય-૨, ઉચ્ચગોત્ર ન બાંધે.

B. દેવગતિ

- ભવનપતિ, વ્યંતર, જયોતિષ અને ૧ લા-૨જા દેવલોકના જીવો મરીને સંજ્ઞી પર્યાપ્ત મનુષ્ય/તિર્યચ કે બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વી, અપ્, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયમાં જાય.
- ૩ થી ૮ દેવલોકના દેવો મરીને સંજ્ઞી પર્યાપ્ત મનુષ્ય/તિર્યચમાં જ જાય.
- ૮ થી ઉપરના દેવલોકના દેવો મરીને સંજ્ઞી પર્યાપ્ત મનુષ્યમાં જ જાય. એટલે
 - દેવના જીવો વિકલેન્દ્રિય, અસંજ્ઞી, અપર્યાપ્ત, તેઉ-વાઉ, સૂક્ષ્મ અને સાધારણ પ્રાયોગ્ય બંધ ન કરે.
 - બાદર પર્યાપ્ત પૃથ્વી, અપ્ અને પ્રત્યેક પ્રાયોગ્ય બંધ-ભવનપતિ, વ્યંતર, જયોતિષ અને ૧લા-૨જા દેવલોકના દેવો જ કરે.
 - ૮ મા દેવલોકથી ઉપરના દેવો તિર્યચ પ્રાયોગ્ય બંધ ન કરે. દેવ-નરકના જીવો સંખ્યાત વર્ષનું જ આયુષ્ય બાંધે છે, યુગલિક મનુષ્ય/તિર્યચમાં જતા નથી.

- C. તિર્યચગતિ** - જિનનામ બાંધેલ જીવ તિર્યચમાં ન જાય એટલે તિર્યચને જિનનામના બંધ - સત્તા ન હોય.

પ્રકૃતિબંધ

નરકગતિ

ગુણ-સ્થાન	ઓઘબંધ	૧ થી ૩ નરક		૪ થી ૬ નરક		૭ મી નરક	
		ઘટાડવાની પ્રકૃતિ	બંધ	ઘટાડવાની પ્રકૃતિ	બંધ	ઘટાડવાની પ્રકૃતિ	બંધ
સામાન્ય	૧૨૦	નરક-૩, દેવ-૩, વૈક્રિય-૨, આહારક-૨, જાતિ-૪, સ્થાવર-૪, આતપ	૧૦૧	જિનનામ	૧૦૦	મનુષ્યાયુ	૯૯
૧	૧૧૭	નરક-૩, દેવ-૩, વૈક્રિય-૨, જાતિ-૪, સ્થાવર-૪, આતપ ^૧	૧૦૦	-	૧૦૦	મનુષ્ય-૩, ઉચ્ચગોત્ર	૯૬
૨	૧૦૧	દેવ-૩, વૈક્રિય-૨ ^૨	૯૬	-	૯૬	મનુષ્ય-૩, ઉચ્ચગોત્ર, તિર્યચાયુ	૯૧
૩	૭૪	દેવ-૨, વૈક્રિય-૨ ^૩	૭૦	-	૭૦	-	૭૦
૪	૭૭	દેવ-૩, વૈક્રિય-૨	૭૨	જિનનામ	૭૧	મનુષ્યાયુ	૭૦

૧. ૧લા ગુણસ્થાનકે ઓઘબંધમાં જ આહારક-૨ ન હોવાથી તે ઘટાડવાની નથી રહેતી.

૨. બાકીની ૧૨ પ્રકૃતિનો ૧લે ગુણસ્થાનકે બંધવિચ્છેદ હોવાથી ૨જા ગુણસ્થાનકે ઓઘબંધમાં જ નથી, તેથી ઘટાડવાની નથી.

૩. દેવાયુષ્ય ૩જે ગુણસ્થાનકે ઓઘબંધમાં જ નથી, તેથી ઘટાડવાનું નથી.

દેવગતિ

ગુણ-સ્થાન	૧ થી ૩ નરકનો બંધ	ઈશાનાંત દેવો		૩ થી ૮ દેવલોક	૮ થી ઉપરના દેવલોક ^૧	
		નરકના બંધમાં વધારવાની	બંધ	બંધ	નરકના બંધમાં ઘટાડવાની	બંધ
સામાન્ય	૧૦૧	એકેન્દ્રિય, સ્થાવર, આત્મ	૧૦૪	૧૦૧	તિર્યચ-૩, ઉદ્યોત	૮૭
૧	૧૦૦	”	૧૦૩	૧૦૦	”	૮૬
૨	૮૬	-	૮૬	૮૬	”	૮૨
૩	૭૦	-	૭૦	૭૦	-	૭૦
૪	૭૨	-	૭૨ ^૨	૭૨	-	૭૨

તિર્યચ - મનુષ્યગતિ

ગુણ-સ્થાન	ઓઘબંધ	મનુષ્યગતિ		તિર્યચગતિ	
		ઘટાડવાની	બંધ	ઘટાડવાની	બંધ
સામાન્ય	૧૨૦	-	૧૨૦	આહારક-૨, જિનનામ	૧૧૭
૧	૧૧૭	-	૧૧૭	-	૧૧૭
૨	૧૦૧	-	૧૦૧	-	૧૦૧
૩	૭૪	મનુષ્ય-૨, ઔદારિક-૨, ૧ લું સંઘયણ	૬૮	-	૬૮
૪	૭૭	મનુષ્ય-૩, ઔદારિક-૨, ૧ લું સંઘયણ	૭૧	જિનનામ	૭૦
૫	૬૭	-	૬૭	જિનનામ	૬૬
૬ થી ૧૩	-	ઓઘબંધ		-	-

૧. અનુત્તર દેવોને ૪થું ગુણસ્થાનક જ હોય.

૨. ભવનપતિ-વ્યંતર-જયોતિષમાં જિનનામ વિના ૭૧; કારણકે જિનનામનો બંધ કરેલ જીવ વૈમાનિક દેવલોકમાં જ જાય.

ઈન્દ્રિય માર્ગણા-કાય માર્ગણા

નિયમ :

૧. એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવો દેવ-નરકમાં જતા ન હોવાથી દેવ-નરક પ્રાયોગ્ય બંધ કરતા નથી.
૨. બાદર પર્યાપ્તિ પૃથ્વી, અપ્, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાય અને વિકલેન્દ્રિયને બીજું ગુણસ્થાનક નહું આવતું નથી; પણ ગયા ભવમાં બીજા ગુણસ્થાનકે મૃત્યુ પામેલ જીવ તેમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે કંઈક ન્યૂન ૬ આવલિકા સુધી બીજું ગુણસ્થાનક હોઈ શકે. ત્યાં સુધીમાં શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતી નથી. એટલે આ જીવોને બીજા ગુણસ્થાનકે
 - a. મિશ્ર કાયયોગ જ હોય
 - b. આયુષ્ય ન બંધાય
 - c. પૃથ્વીકાયને આતપ નામકર્મનો ઉદય ન થાય.
૩. તેઉકાય-વાઉકાયને ૧લું જ ગુણસ્થાન હોય, અને તિર્યચ પ્રાયોગ્ય બંધ જ કરે. એટલે મનુષ્ય-૩, ઉચ્ચગોત્ર ન બાંધે.

ઈન્દ્રિય માર્ગણા/કાય માર્ગણા

ગુણ-સ્થાન	ઓઘબંધ	એકેન્દ્રિય થી ચઉરિન્દ્રિય		પૃથ્વી-અપ્-વનસ્પતિ	તેઉ-વાઉ	
		ઘટાડવાની	બંધ		ઘટાડવાની	બંધ
સામાન્ય	૧૨૦	નરક-૩, દેવ-૩, વૈકિય-૨, આહારક-૨, જિનનામ	૧૦૮	૧૦૮	મનુષ્ય-૩, ઉચ્ચગોત્ર	૧૦૫
૧	૧૧૭	નરક-૩, દેવ-૩, વૈકિય-૨	૧૦૮	૧૦૮	”	૧૦૫
૨	૧૦૧	દેવ-૩, વૈકિય-૨, મનુષ્યાયુ, તિર્યચાયુ	૮૪	૮૪	-	-

પંચેન્દ્રિય અને ત્રસકાય - ગુણસ્થાનક ૧ થી ૧૪ - ઓઘબંધ

યોગમાર્ગણા

નિયમ :

૧. એકેન્દ્રિયને વચનયોગ નથી.
૨. અસંજી જીવોને માત્ર અસત્યામૃષા વચનયોગ જ હોય.
૩. કેવલીને સત્ય અને અસત્યામૃષા મન-વચનયોગ હોય.
૪. ૧૧-૧૨મા ગુણસ્થાનકે રાગ-દ્વેષ નથી પણ અજ્ઞાન હોવાથી અસત્ય અને મિશ્ર મન-વચન યોગ પણ હોય. એટલે ચારે મન-વચન યોગ હોય.
૫. કેવલિ સમુદ્ઘાતમાં ૨-૬-૭ મા સમયે ઔદારિક મિશ્ર અને ૩-૪-૫મા સમયે કાર્મણ કાયયોગ હોય.
૬. અપર્યાપ્તિ અવસ્થામાં(મિશ્ર કાયયોગમાં) નરક પ્રાયોગ્ય બંધ ન થાય અને દેવ પ્રાયોગ્ય બંધ સમકિતી મનુષ્ય/તિર્યચ જ કરે.
૭. અપર્યાપ્તિ જીવ પણ ૩ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કર્યા પછી જ આયુષ્યનો બંધ કરે, અને મિશ્ર કાયયોગ શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતા સુધી જ હોય; એટલે મિશ્ર કાયયોગમાં આયુષ્ય ન બંધાય^૧.

ઔદારિક કાયયોગ -

ગુણસ્થાનક ૧ થી ૧૩, બંધ મનુષ્યગતિવત્.

ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ -

જન્મ સમયે ૧લું, ૨જું, ૪થું અને કેવલિ સમુદ્ઘાતમાં ૧૩મું ગુણસ્થાનક હોય.

ગુણસ્થાનક	ઓઘબંધ	ઘટાડવાની	બંધ	રીમાર્ક
૧	૧૧૭	આયુ-૪, નરક-૨, દેવ-૨, વૈક્રિય-૨	૧૦૭ ^૨	-
૨	૧૦૧	આયુ-૩, દેવ-૨, વૈક્રિય-૨	૮૪	-

૧. મતાંતરે લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવ મિશ્ર કાયયોગમાં પણ આયુષ્ય બાંધે છે.

૨. લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવોને મૃત્યુ સુધી મિશ્ર કાયયોગ જ માનીએ તો મનુષ્ય-તિર્યચ આયુષ્યનો બંધ હોવાથી ૧૦૮નો બંધ હોય.

૪	૭૭	આયુ-૨, મનુષ્ય-૨, ઔદારિક-૨, ૧લું સંઘયણ	૭૦	ઔદારિકમિશ્ર કાયયોગ મનુષ્ય/ તિર્યચને જ હોવાથી જથે દેવ પ્રાયોગ્ય બંધ જ થાય.
૧૩	૧	-	૧	

વૈક્રિય કાયયોગ - ગુણસ્થાનક - ૧ થી ૪- બંધ દેવગતિવત્.

વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ - ગુણસ્થાનક - ૧, ૨, ૪ - બંધ દેવગતિવત્ પણ મનુષ્ય અને તિર્યચ આયુ ન બાંધે.

ગુણસ્થાન	દેવને બંધ	વૈક્રિય મિશ્ર	
૧	૧૦૩	૧૦૧	મનુષ્ય/તિર્યચ આયુ વિના.
૨	૮૬	૮૪	મનુષ્ય/તિર્યચ આયુ વિના.
૪	૭૨	૭૧	મનુષ્ય આયુ વિના.

ત્રીજા કર્મગ્રંથમાં મૂળ શરીરના વૈક્રિય - વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગને આશ્રયીને આ બંધસ્વામિત્વ કહ્યું છે, મનુષ્ય/તિર્યચના ઉત્તરવૈક્રિય શરીર સંબંધી યોગની વિવક્ષા નથી કરી. પણ ચોથા કર્મગ્રંથમાં તેની જ વિવક્ષા કરાઈ છે, એટલે અત્રે પણ તેની વિવક્ષા કરીને પણ બંધસ્વામિત્વ જણાવાય છે.

વૈક્રિય કાયયોગ -

બીજા - ત્રીજા ગુણસ્થાનકે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર ન હોય, તેથી દેવગતિની જેમ.

પહેલા અને ૪ થી ૭ ગુણસ્થાનકે - ઓઘબંધ

વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ -

ગુણસ્થાનક	ઓઘબંધ	વૈક્રિયમિશ્રને બંધ	રીમાર્ક
૧	૧૧૭	૧૧૩	ચાર આયુ વિના ^૧
૪	૭૭	૭૫	મનુષ્યાયુ - દેવાયુ વિના
૫	૬૭	૬૬	દેવાયુ વિના
૬	૬૩	૬૨	દેવાયુ વિના

લબ્ધિ ફોરવવી તે પ્રમાદ હોવાથી સાતમા ગુણસ્થાનકે વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ ન હોય.

૧. મિશ્ર કાયયોગમાં તથાસ્વભાવે જ આયુષ્ય બંધાતું નથી.

આહારક કાયયોગ - ગુણસ્થાનક ૬-૭ - ઓઘબંધ.

આહારકમિશ્ર કાયયોગ - ગુણસ્થાનક ૬૬-ઓઘબંધ^૧. વૈકિયમિશ્રની જેમ આહારકમિશ્ર કાયયોગ ૭મે ગુણસ્થાનકે નથી.

કાર્મણ કાયયોગ - કાર્મણ કાયયોગ ૧-૨-૪ ગુણસ્થાનકે ચારે ગતિમાં જન્મતા જીવોને વિગ્રહગતિમાં (અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં) હોય. એટલે ત્યાં મિશ્ર કાયયોગવત્ બંધ હોય.

૧-૨-૧૩ ગુણસ્થાનકે ઔદારિક મિશ્રની જેમ.

૪થે ગુણસ્થાનકે ઓઘની ૭૭માંથી દેવાયુ અને મનુષ્ય આયુ ઘટાડતાં.

= ૭૫.

સત્ય, અસત્યામૃષા મન-વચન યોગ - ગુણસ્થાનક ૧ થી ૧૩ - ઓઘબંધ.

અસત્ય, મિશ્ર મન-વચન યોગ - ગુણસ્થાનક ૧ થી ૧૨ - ઓઘબંધ.

મૂળ માર્ગણા	પેટા માર્ગણા	ગુણસ્થાનક	બંધ
વેદ માર્ગણા	ત્રણે વેદ	૧ થી ૯	ઓઘબંધ
કષાય માર્ગણા	ક્રોધ-માન-માયા	૧ થી ૯	ઓઘબંધ
	લોભ	૧ થી ૧૦	ઓઘબંધ
	અનંતાનુબંધી	૧ થી ૨	ઓઘબંધ
	અપ્રત્યાખ્યાન	૧ થી ૪	ઓઘબંધ
	પ્રત્યાખ્યાનાવરણ	૧ થી ૫	ઓઘબંધ
	સંજવલન	૧ થી ૧૦	ઓઘબંધ
જ્ઞાન માર્ગણા	૩ જ્ઞાન	૪ થી ૧૨	ઓઘબંધ
	મન:પર્યવજ્ઞાન	૬ થી ૧૨	ઓઘબંધ
	કેવલજ્ઞાન	૧૩ થી ૧૪	ઓઘબંધ
	૩ અજ્ઞાન	૧ થી ૩ ^૨	ઓઘબંધ

૧. ત્રીજા કર્મગ્રંથમાં આહારકમિશ્ર કાયયોગમાં ઓઘબંધ બતાવ્યો છે. જો મિશ્ર કાયયોગમાં આયુષ્યબંધ ન થતો હોય તો દેવાયુષ્ય વિના દર પ્રકૃતિનો બંધ થાય.

૨. કેટલાકના મતે બીજા-ત્રીજા ગુણસ્થાનકે જ્ઞાન મનાય છે.

સંયમ માર્ગણા	સામાયિક	૬ થી ૮	ઓઘબંધ
	છેદોપસ્થાનીય	૬ થી ૮	ઓઘબંધ
	પરિહાર વિશુદ્ધિ	૬-૭	ઓઘબંધ
	સૂક્ષ્મ સંપરાય	૧૦	ઓઘબંધ
	યથાખ્યાત	૧૧ થી ૧૪	ઓઘબંધ
	દેશવિરતિ	૫મું	ઓઘબંધ
	અવિરતિ	૧ થી ૪	ઓઘબંધ
દર્શન માર્ગણા	ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ	૧ થી ૧૨	ઓઘબંધ
	કેવલ	૧૩-૧૪	ઓઘબંધ
ભવ્ય માર્ગણા	ભવ્ય	૧ થી ૧૪	ઓઘબંધ
	અભવ્ય	૧લું	ઓઘબંધ
સમ્યક્ત્વ માર્ગણા	ક્ષાયોપશમિક	૪ થી ૭	ઓઘબંધ
	ક્ષાયિક	૪ થી ૧૪	ઓઘબંધ
	સાસ્વાદન	૨ જું	ઓઘબંધ
	મિશ્ર	૩ જું	ઓઘબંધ
	મિથ્યાત્વ	૧ લું	ઓઘબંધ
સંજ્ઞી માર્ગણા-	સંજ્ઞી	૧ થી ૧૩	ઓઘબંધ
આહારી માર્ગણા	આહારી	૧ થી ૧૩	ઓઘબંધ

ઔપશમિક સમ્યક્ત્વમાં આયુષ્ય બંધાતું નથી. એટલે

ગુણસ્થાનક	ઓઘબંધ	બંધ	રિમાર્ક
૪	૭૭	૭૫	દેવાયુ-મનુષ્ય આયુ વિના
૫	૬૭	૬૬	દેવાયુ વિના
૬	૬૩	૬૨	દેવાયુ વિના
૭	૫૮	૫૮	દેવાયુ વિના
૮ થી ૧૧	ઓઘબંધ		

અસંજી : અસંજી પંચેન્દ્રિય જીવ નરક અને દેવ પ્રાયોગ્ય બંધ પણ કરે.

પૂર્વે (પાનું ૪૪) જણાવ્યા મુજબ અસંજીને બીજું ગુણસ્થાન પરભવથી લાવેલું, ન્યૂન ૬ આવલિકા સુધી જ હોય, ત્યારે ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ જ હોય એટલે

ગુણસ્થાન - ૧- ઓઘબંધ

૨- ઔદારિકમિશ્ર કાયોગવત્^૧

અણાહારી : પૂર્વે (પાનું ૫૯) જણાવ્યા મુજબ અણાહારીપણું કાર્મણ કાયયોગ સમયે અને ચૌદમા ગુણસ્થાને જ હોય છે, એટલે કાર્મણ કાયયોગવત્. ચૌદમા ગુણસ્થાને બંધ નથી.

લેશ્યા માર્ગણા

નિયમ :

૧. તેજોલેશ્યામાં નરક, અપર્યાપ્તિ, સૂક્ષ્મ, સાધારણ અને વિકલેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બંધ ન થાય. ઈશાનાંત દેવો, બાદર પર્યાપ્તિ પૃથ્વી - અપ્ - પ્રત્યેક વનસ્પતિ પ્રાયોગ્ય બંધ કરે તે સિવાય એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બંધ પણ ન થાય.
૨. પદ્મલેશ્યામાં એકેન્દ્રિય પ્રાયોગ્ય બંધ પણ ન થાય.
૩. શુક્લલેશ્યામાં તિર્યચ પ્રાયોગ્ય બંધ પણ ન થાય.^૨

૧. ત્રીજા કર્મગ્રંથમાં અસંજી માર્ગણામાં બીજા ગુણસ્થાનકે ૧૦૧નો બંધ જણાવ્યો છે; તે વિચારણીય જણાય છે.

૨. તત્ત્વાર્થસૂત્રના મતે ૬-૭-૮મા દેવલોકના દેવો શુક્લ લેશ્યામાં તિર્યચ પ્રાયોગ્ય બંધ કરે છે.

કર્મગ્રંથ - ૪

A. ચૌદ ગુણસ્થાને યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા વગેરે

૩જા કર્મગ્રંથમાં યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા માર્ગશામાં ગુણસ્થાનક બતાવેલા છે જ, તે જ પદાર્થને અહીં ઊંધો કરીને ગુણસ્થાનકે યોગ વગેરે કહેવાના છે.

૧. ચૌદ ગુણસ્થાને યોગ

નિયમો માટે જુઓ પાનું ૬૪

ગુણ- સ્થાન	મનો- યોગ	વચન- યોગ	ઔદા- રિક	વૈક્રિય	આહારક	કાર્મણ	કુલ
૧	૪	૪	૨	૨		૧	૧૩
૨	૪	૪	૨	૨		૧	૧૩
૩	૪	૪	૧	૧			૧૦
૪	૪	૪	૨	૨		૧	૧૩
૫	૪	૪	૧	૨			૧૧
૬	૪	૪	૧	૨	૨		૧૩
૭	૪	૪	૧	૧	૧		૧૧
૮	૪	૪	૧				૯
૯	૪	૪	૧				૯
૧૦	૪	૪	૧				૯
૧૧	૪	૪	૧				૯
૧૨	૪	૪	૧				૯
૧૩	૨	૨	૨			૧	૭
૧૪	અયોગી						૦

- ૧૩ મે ગુણસ્થાનકે સત્ય-અસત્યામૃષા મન-વચન યોગ હોય.
- ઔદારિક-વૈક્રિય-આહારક - ૧ હોય ત્યાં મિશ્ર ન ગણવો.
- ત્રીજા ગુણસ્થાનકનો કાળ અલ્પ હોવાથી ઉત્તર વૈક્રિય શરીર ન બનાવે તેથી વૈક્રિય મિશ્ર યોગ ન હોય.

કર્મગ્રંથોમાં વૈક્રિય-રના ઉદયની વિચારણા સમયે ઉત્તરવૈક્રિયને ગણવામાં આવતું નથી, અર્થાત્ ઉત્તરવૈક્રિય શરીર બને ત્યારે વૈક્રિય-ર નો ઉદય હોવા છતાં ગણતરીમાં લેવાતો નથી. પરંતુ વૈક્રિય યોગની વિચારણા વખતે ઉત્તરવૈક્રિય શરીર બને ત્યારે વૈક્રિય મિશ્ર/વૈક્રિય બંને યોગ ગણાય છે.

૨. ચૌદ ગુણસ્થાને ઉપયોગ

ગુણસ્થાન	જ્ઞાન	અજ્ઞાન	દર્શન	કુલ
૧		૩	૩ ^૧	૬
૨		૩	૩	૬
૩		૩	૩	૬
૪	૩		૩	૬
૫	૩		૩	૬
૬	૪		૩	૭
૭	૪		૩	૭
૮	૪		૩	૭
૯	૪		૩	૭
૧૦	૪		૩	૭
૧૧	૪		૩	૭
૧૨	૪		૩	૭
૧૩	૧		૧	૨
૧૪	૧		૧	૨

૩. ચૌદ ગુણસ્થાનકે લેશ્યા - નિયમો માટે જુઓ પાનું ૫૯.

ગુણસ્થાન	લેશ્યા
૧ થી ૬	૬
૭	૩ શુભ
૮ થી ૧૩	૧ (શુકલ)
૧૪	અલેશી

૧. વિભંગજ્ઞાન પૂર્વે અવધિદર્શનની વિવક્ષા ન કરીએ તો ૧-૨-૩ ગુણસ્થાનકે ૨ દર્શન હોય.

૪. ચૌદ ગુણસ્થાનકે બંધ-ઉદય - ઉદીરણા - સત્તા

	ગુણસ્થાનક	પ્રકૃતિ	રિમાર્ક
બંધ	૧, ૨, ૪ થી ૭	૭/૮	આયુબંધ ભવમાં ૧ વાર થાય ત્યારે ૮, બાકી ૭
	૩, ૮-૯	૭	આયુ વિના
	૧૦	૬	મોહનીય વિના
	૧૧ થી ૧૩	૧	માત્ર વેદનીય
	૧૪	૦	-
ઉદય	૧ થી ૧૦	૮	
	૧૧-૧૨	૭	મોહનીય વિના
	૧૩-૧૪	૪	માત્ર અઘાતીનો હોય.
ઉદીરણા	૧, ૨, ૪ થી ૬	૭/૮	ભવની ચરમ આવલિકામાં આયુ વિના ૭, બાકી ૮
	૩	૮	(મૃત્યુ ન થાય)
	૭ થી ૧૦ માની દ્વિચરમ આવલિકા	૬	આયુ/વેદનીય વિના
	૧૦ માની ચરમ આવલિકાથી ૧૨ માની દ્વિચરમ આવલિકા	૫	મોહનીય વિના
	૧૨ માની ચરમ આવલિકાથી ૧૩	૨	માત્ર નામ-ગોત્રની હોય.
	૧૪	૦	
સત્તા	૧ થી ૧૧	૮	
	૧૨	૭	મોહનીય વિના
	૧૩-૧૪	૪	માત્ર અઘાતીની

પ. ચૌદ ગુણસ્થાનકે અલ્પબહુત્વ

ગુણસ્થાનક	જીવો	રીમાર્ક
૧૧	અલ્પ	ઉત્કૃષ્ટથી ૫૪ જીવો એક સાથે ઉપશમ શ્રેણિ ચડે. ^૧
૧૨-૧૪	S ^૨	ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮ જીવો એક સાથે ક્ષપક શ્રેણિ ચડે. ^૧
૮-૯-૧૦	V	ઉપશમ શ્રેણિ ચડતાં / પડતાં + ક્ષપકશ્રેણિ બધામાં આવે. ^૧
૧૩	S	૨ થી ૮ કોડ
૭	S	૨૦૦૦ થી ૮૦૦૦ કોડ
૬	S	૨૦૦૦ થી ૮૦૦૦ કોડ, ૭મા કરતાં દરેક ગુણસ્થાનકે જીવ સંખ્યાત ગણો કાળ રહે
૫	a	ક્ષેત્ર p/a.
૨-૩-૪	ક્રમશઃ a	
સિદ્ધો	A	૫ મે અનંતે
૧	A	૮ મે અનંતે

૧. આ બધા ગુણસ્થાનકે પહેલેથી રહેલા જીવો ઉત્કૃષ્ટથી શતપૃથક્ત્વ હોઈ શકે. જણાવેલ અલ્પબહુત્વ ઉત્કૃષ્ટ પદનું છે. અન્યથા કોઈ વિવક્ષિત સમયે બારમા ગુણસ્થાનકે એક પણ જીવ ન હોય; અને અગિયારમા ગુણસ્થાનકે ઘણા જીવો હોય, તેવું બની શકે.

૨. V = વિશેષાધિક

S = સંખ્યાત ગુણ

a = અસંખ્ય ગુણ

A = અનંત ગુણ

p/a = પલ્પોપમનો અસંખ્યાતમો ભાગ

ચૌદ ગુણસ્થાનકે જીવસ્થાન અને ચૌદ જીવસ્થાનકે ગુણસ્થાન

ચૌદ જીવસ્થાન : સૂક્ષ્મ અને બાદર એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, સંજ્ઞી અને અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય એ ૭ના પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિ એમ કુલ ચૌદ જીવસ્થાન છે.

નિયમો :

૧. બધા લબ્ધિ અપર્યાપ્તિને પહેલું જ ગુણસ્થાનક હોય.
૨. લબ્ધિ પર્યાપ્તિ સૂક્ષ્મ ને પણ પહેલું જ ગુણસ્થાનક હોય.
૩. લબ્ધિ પર્યાપ્તિ બાદર એકેન્દ્રિય, વિકલેન્દ્રિય અને અસંજ્ઞી એમ પાંચ જીવોને કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં પહેલું-બીજું એમ બે ગુણસ્થાન હોય; કરણ પર્યાપ્તિ દશામાં પહેલું જ હોય.
૪. લબ્ધિ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞીને કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં ૧લું-૨જું-૪થું એમ ત્રણ ગુણસ્થાન હોય. કરણ પર્યાપ્તિ દશામાં ચૌદે ગુણસ્થાન હોય.

ગુણસ્થાન	લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ	લબ્ધિ પર્યાપ્તિ	
		કરણ અપર્યાપ્તિ	કરણ પર્યાપ્તિ
૧	૭	૭	૭
૨	-	૬ (સૂક્ષ્મ વિના)	૧ (સંજ્ઞી)
૩	-	-	૧ (સંજ્ઞી)
૪	-	૧ (સંજ્ઞી)	૧ (સંજ્ઞી)
૫ થી ૧૪	-	-	૧ (સંજ્ઞી)

ચૌદ જીવસ્થાનકે યોગ-ઉપયોગ વગેરે...

ચૌદ જીવસ્થાનકે યોગ

નિયમો :

૧. ચારે મનોયોગ માત્ર કરણ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞીને જ હોય.
૨. ચારે ચાર વચનયોગ પણ કરણ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞીને જ હોય. કારણકે મનના વિચાર વગર સત્ય વગેરે ભાષા બોલાતી નથી, માત્ર અસત્યામૃષા ભાષા જ બોલાય છે. એટલે બાકીના જે જીવોને વચનયોગ મળ્યો છે તે - કરણ પર્યાપ્તિ વિકલેન્દ્રિય અસંજ્ઞી તથા ભાષા પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરેલ કરણ અપર્યાપ્તિ

સંજીને માત્ર અસત્યામૃષા વચન યોગ જ હોય.

૩. કાર્મણ કાયયોગ અને ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ અપર્યાપ્ત દશામાં જ હોય. એટલે સાતે લબ્ધિ અપર્યાપ્ત જીવને હોય અને સાતે લબ્ધિ પર્યાપ્ત જીવને કરણ અપર્યાપ્ત દશામાં જ હોય. ઉપરાંત કરણ પર્યાપ્ત સંજીને સમુદ્ઘાતમાં હોય.
૪. ઔદારિક કાયયોગ જો શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી માનીએ, તો અપર્યાપ્ત દશામાં પણ આવે એટલે સાતે લબ્ધિ અપર્યાપ્ત જીવોને હોય, અને સાતે લબ્ધિ પર્યાપ્ત જીવોને કરણ પર્યાપ્ત - અપર્યાપ્ત બંને દશામાં હોય. જો સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી માનીએ તો સાતે લબ્ધિ પર્યાપ્ત જીવોને, કરણ પર્યાપ્ત દશામાં જ હોય.
૫. વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ લબ્ધિ પર્યાપ્તિ સંજી(દેવ-નરક)ને કરણ અપર્યાપ્ત દશામાં અને ઉત્તર વૈક્રિય બનાવતી વખતે કરણ પર્યાપ્તિ બાદર વાયુકાય અને સંજી જીવોને હોય.
૬. વૈક્રિય કાયયોગ કરણ પર્યાપ્તિ બાદર વાયુકાય અને સંજી જીવોને હોય. જો શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી વૈક્રિય કાયયોગ માનીએ તો લબ્ધિ પર્યાપ્તિ સંજી(દેવ-નરક)ને કરણ અપર્યાપ્ત દશામાં પણ હોય.
૭. આહારક અને આહારક મિશ્ર કાયયોગ કરણ પર્યાપ્તિ સંજીને જ હોય.

જીવ		યોગ	
કરણ	છ ભેદ	કાર્મણ, ઔદારિકમિશ્ર, ઔદારિક	૩
અપર્યાપ્ત ^૧	સંજી	કાર્મણ, ઔદારિકમિશ્ર, ઔદારિક, વૈક્રિય, વૈક્રિયમિશ્ર, અસત્યામૃષા વચનયોગ	૬
કરણ	સૂક્ષ્મ	ઔદારિક	૧
પર્યાપ્ત	બાદર એકેન્દ્રિય	ઔદારિક, વૈક્રિય, વૈક્રિયમિશ્ર	૩
	વિકલેન્દ્રિય	ઔદારિક, અસત્યામૃષા વચનયોગ	૨
	અસંજી	ઔદારિક, અસત્યામૃષા વચનયોગ	૨
	સંજી	બધા	૧૫

૧. લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવો કરણ અપર્યાપ્તિ જ હોય, તેથી તેની જેટલા યોગો હોય.

ચૌદ જીવસ્થાનકે ઉપયોગ

નિયમો :

૧. પાંચે જ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન, અવધિ-કેવલદર્શન એ ૮ ઉપયોગ લબ્ધિ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞીને જ હોય. તેમાંથી કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં મન:પર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન ન હોય.
૨. ચક્ષુદર્શન કરણ પર્યાપ્તિ ચૌરિન્દ્રિય, અસંજ્ઞી અને સંજ્ઞીને જ હોય. કેટલાકના મતે ઈન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી ચક્ષુદર્શન હોય છે, તે મતે લબ્ધિ પર્યાપ્તિ અને કરણ અપર્યાપ્તિ એવા ચૌરિન્દ્રિય, અસંજ્ઞી, સંજ્ઞીને પણ હોય.
૩. બે અજ્ઞાન અને અચક્ષુદર્શન સર્વ જીવોને હોય.

જીવ	ઉપયોગ	સંખ્યા
પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિ સૂક્ષ્મ, બાદર એકેન્દ્રિય બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય	મતિ-શ્રુત અજ્ઞાન, અચક્ષુદર્શન	૩
ચૌરિન્દ્રિય + અસંજ્ઞી	લબ્ધિ-કરણ અપર્યાપ્તિ	૩
	કરણ પર્યાપ્તિ	૪
લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ સંજ્ઞી	મતિ-શ્રુત અજ્ઞાન, અચક્ષુદર્શન	૩
લબ્ધિ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞી	કરણ અપર્યાપ્તિ	૩ જ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન, અચક્ષુદર્શન, અવધિદર્શન
	કરણ પર્યાપ્તિ	બધા
		૧૨

ચૌદ જીવસ્થાનકે લેશ્યા.

નિયમો :

૧. બધા લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જીવને ૩ અશુભ લેશ્યા જ હોય.
૨. તેજોલેશ્યા - લબ્ધિ પર્યાપ્તિ બાદર એકેન્દ્રિયને કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં; અને લબ્ધિ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞીને (કરણ પર્યાપ્તિ- અપર્યાપ્તિ બંને દશામાં) જ હોય.
૩. પદ્મ - શુક્લ લેશ્યા, લબ્ધિ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞીને (કરણ પર્યાપ્તિ-અપર્યાપ્તિ બંને દશામાં) જ હોય.

જીવ			લેશ્યા
પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ, વિકલેન્દ્રિય			૩ અશુભ
બાદર એકેન્દ્રિય	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત		૩ અશુભ
	લબ્ધિ	કરણ અપર્યાપ્ત	૪
	પર્યાપ્ત	કરણ પર્યાપ્ત	૩
અસંજી	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત		૩
	લબ્ધિ પર્યાપ્ત		૩
સંજી	લબ્ધિ અપર્યાપ્ત		૩
	લબ્ધિ પર્યાપ્ત		૬

ચૌદ જીવસ્થાનકે બંધ, ઉદય, ઉદીરણા, સત્તા

કરણ પર્યાપ્ત સંજીને ચૌદ ગુણસ્થાનકે જણાવેલ બંધાદિ હોય. (પાનુ નં.૭૨)

બાકીના ૧૩ જીવભેદમાં

બંધ -	આયુષ્ય બાંધે ત્યારે	૮
	આયુષ્ય ન બાંધે ત્યારે	૭
ઉદય -		૮
ઉદીરણા -	ભવની ચરમ આવલિકામાં -	૭
	બાકીના સમયમાં -	૮
સત્તા -		૮

૮ ૨ માર્ગણામાં ગુણસ્થાન વગેરે

૧. ૬ ૨ માર્ગણામાં ગુણસ્થાન - બંધસ્વામિત્વમાં જણાવ્યા મુજબ.

૨. ૬ ૨ માર્ગણામાં જીવસ્થાન^૧

૧. સર્વત્ર લબ્ધિ પર્યાપ્ત/અપર્યાપ્ત જીવો ગણવા. જ્યાં લબ્ધિ પર્યાપ્ત જીવમાં કરણ પર્યાપ્ત/અપર્યાપ્તની વિચારણા છે, તે જણાવી છે.

૧. ગતિ -	નરક, દેવ	સંજ્ઞી પર્યાપ્તિ - ૧
	મનુષ્ય	સંજ્ઞી પર્યાપ્તિ/અપર્યાપ્તિ, અસંજ્ઞી અપર્યાપ્તિ - ૩
	તિર્યચ	૧૪
૨. ઇન્દ્રિય-	એકેન્દ્રિય	સૂક્ષ્મ/બાદર-પર્યાપ્તિ/અપર્યાપ્તિ - ૪
	બેઇન્દ્રિય	પર્યાપ્તિ/અપર્યાપ્તિ - ૨
	તેઇન્દ્રિય	પર્યાપ્તિ/અપર્યાપ્તિ - ૨
	ચતુર્ઇન્દ્રિય	પર્યાપ્તિ/અપર્યાપ્તિ - ૨
	પંચેન્દ્રિય	સંજ્ઞી/અસંજ્ઞી-પર્યાપ્તિ/અપર્યાપ્તિ - ૪
૩. કાય -	પાંચ સ્થાવર	સૂક્ષ્મ/બાદર-પર્યાપ્તિ/અપર્યાપ્તિ - ૪
	ત્રસ	બાકીના ૧૦.
૪. યોગ - જુઓ પાનું ૭૪ (જીવસ્થાને યોગ)	ચાર મનોયોગ	કરણ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞી-૧
	ત્રણ વચનયોગ	કરણ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞી-૧
	અસત્યામૃષા વચનયોગ	કરણ પર્યાપ્તિ વિકલેન્દ્રિય, અસંજ્ઞી, સંજ્ઞી અને કરણ અપર્યાપ્તિ સંજ્ઞી-૬
	કાર્મણ, ઔદારિક મિશ્ર	લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ-૭ લબ્ધિ પર્યાપ્તિ-૭ (કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં અને કેવલિ સમુદ્ઘાતમાં)
	ઔદારિક	લબ્ધિ પર્યાપ્તિ-૭ (કરણ પર્યાપ્તિ દશામાં) (શરીર પર્યાપ્તિ પછી ઔદારિક કાયયોગ માનીએ તો લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ - ૭ પણ આવશે.)
	વૈક્રિયમિશ્ર	બાદર પર્યાપ્તિ એકેન્દ્રિય સંજ્ઞી પર્યાપ્તિ (કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં દેવ-નરકને અને કરણ પર્યાપ્તિ દશામાં ઉત્તરવૈક્રિય)-૨
	વૈક્રિય	બાદર પર્યાપ્તિ, સંજ્ઞી કરણ પર્યાપ્તિ-૨

	આહારક, આહારકમિશ્ર	કરણ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞી-૧
૫. વેદ -	નપુંસક વેદ	૧૪
	પુરુષ-સ્ત્રીવેદ	સંજ્ઞી પર્યાપ્તિ - ૧ (મતાંતરે અસંજ્ઞી પર્યાપ્તિને પણ હોય)
૬. કષાય -	ચારે કષાય	૧૪
૭. જ્ઞાન - જુઓ પાનું ૭૬ (જીવસ્થાને ઉપયોગ)	મતિ-શ્રુત અજ્ઞાન	૧૪
	પાંચ જ્ઞાન, વિભંગજ્ઞાન	સંજ્ઞી પર્યાપ્તિ - ૧ (મન:પર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન કરણ પર્યાપ્તિ દશામાં જ હોય).
૮. સંયમ -	અવિરતિ	૧૪
	દેશવિરતિ, પાંચ ચારિત્ર	કરણ પર્યાપ્તિ સંજ્ઞી - ૧
૯. દર્શન - જુઓ પાનું ૭૬ (જીવસ્થાને ઉપયોગ)	અચક્ષુદર્શન	૧૪
	ચક્ષુદર્શન	પર્યાપ્તિ ચૌરિન્દ્રિય, અસંજ્ઞી, સંજ્ઞી - ૩
	અવધિ, કેવલ	સંજ્ઞી પર્યાપ્તિ - ૧. (કેવલદર્શન કરણ પર્યાપ્તિ દશામાં જ હોય.)
૧૦. લેશ્યા - જુઓ પાનું ૭૬ (જીવસ્થાને લેશ્યા)	૩ અશુભ લેશ્યા	૧૪
	તેજોલેશ્યા	પર્યાપ્તિ બાદર એકેન્દ્રિય, સંજ્ઞી-૨ (એકેન્દ્રિયને કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં જ હોય.)
	પદ્મ-શુકલલેશ્યા	સંજ્ઞી પર્યાપ્તિ - ૧
૧૧. ભવ્ય -	ભવ્ય-અભવ્ય	૧૪
૧૨. સમ્યક્ત્વ - જુઓ પાનું ૭૪ (જીવસ્થાને યોગ)	મિથ્યાત્વ	૧૪
	સાસ્વાદન	પર્યાપ્તિ બાદર, વિકલેન્દ્રિય, અસંજ્ઞી, સંજ્ઞી - ૬ (સંજ્ઞી સિવાયનાને કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં જ હોય.)

	મિશ્ર, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક, ઔપશમિક.	સંજી પર્યાપ્તિ - ૧ (મિશ્ર અને ઔપશમિક કરણ પર્યાપ્તિ દશામાં જ હોય.)
૧૩. સંજી -	સંજી	પર્યાપ્તિ/અપર્યાપ્તિ સંજી - ૨
	અસંજી	બાકીના ૧૨
૧૪. આહારી -	આહારી	૧૪
	અણાહારી	૭ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ અને લબ્ધિ પર્યાપ્તિને કરણ અપર્યાપ્તિ દશામાં (વિગ્રહગતિમાં), સંજી કરણ પર્યાપ્તિ (કેવલિ સમુદ્ઘાત, ૧૪ મે ગુણસ્થાનકે) - ૧૪

૩. બાસઠ માર્ગશામાં યોગ

જ્યાં ૬-૭મું ગુણ સંભવે છે, ત્યાં જ આહારક - યોગ આવશે.

મૂળ માર્ગશા	પેટા માર્ગશા	મનોયોગ	વચનયોગ	ઔદારિક	વૈક્રિય	આહારક	કાર્મણ	કુલ
ગતિ	નરક, દેવ	૪	૪	-	૨	-	૧	૧૧
	તિર્યંચ	આહારક-૨ વિના						૧૩
	મનુષ્ય	બધા						૧૫
ઈન્દ્રિય	એકેન્દ્રિય	-	-	૨	૨ (વાયુકાયને)		૧	૫
	વિકલેન્દ્રિય	-	૧ (અસત્યામૃષા)	૨	-		૧	૪
	પંચેન્દ્રિય	બધા						૧૫
કાય	પૃથ્વી, અપ્, તેઉ, વનસ્પતિ	-	-	૨	-	-	૧	૩
	વાયુ	-	-	૨	૨	-	૧	૫
	ત્રસ	બધા						૧૫
યોગ	બધી	સ્વસ્થાન (પોતાનો જ યોગ)						
વેદ	પુરૂષ નપુંસક	બધા						૧૫
	સ્ત્રી	આહારક-૨ વિના						૧૩
કષાય	૪ કષાય	બધા						૧૫
જ્ઞાન	૩ અજ્ઞાન	આહારક-૨ વિના						૧૩
	૩ જ્ઞાન	બધા						૧૫
	મન:પર્યવજ્ઞાન	ઔદારિક મિશ્ર, કાર્મણ વિના						૧૩
	કેવલજ્ઞાન	૨	૨	૨	-	-	૧	૭
સંયમ	સામાયિક છેદોપસ્થાપનીય	ઔદારિક મિશ્ર, કાર્મણ વિના						૧૩
	પરિહાર વિશુદ્ધિ સૂક્ષ્મ સંપરાય	૪	૪	૧	લબ્ધિ ન ફોરવે		-	૮
	યથાખ્યાત	૪	૪	૨	-	-	૧	૧૧
	દેશવિરતિ	૪	૪	૧	૨	-	-	૧૧
	અવિરતિ	આહારક-૨ વિના						૧૩
દર્શન	૩ દર્શન	બધા						૧૫
	કેવલદર્શન	૨	૨	૨	-	-	૧	૭
લેશ્યા	૬ લેશ્યા	બધા						૧૫

મૂળ માર્ગણા	પેટા માર્ગણા	મનોયોગ	વચનયોગ	ઔદારિક	વૈક્રિય	આહારક	કાર્મણ	કુલ
ભવ્ય	ભવ્ય	બધા						૧૫
	અભવ્ય	આહારક-૨ વિના						૧૩
સમ્યક્ત્વ	મિથ્યાત્વ સાસ્વાદન	આહારક-૨ વિના						૧૩
	મિશ્ર ઔપશમિક	૪	૪	૧ ^૧	૧	(જન્મ ન થાય, લબ્ધિ ન ફોરવે)		૧૦
	ક્ષાયોપશમિક ક્ષાયિક	બધા						૧૫
સંજ્ઞી	સંજ્ઞી	બધા						૧૫
	અસંજ્ઞી	-	૧ (અસત્યામૃષા)	૨	૨ (વાયુકાયને)	-	૧	૬
આહારી	આહારી	કાર્મણ વિના						૧૪
	અણાહારી	-	-	-	-	-	૧	૧
યોગ ^૨	૪ મનોયોગ ૪ વચનયોગ ઔદારિક	ઔદારિક મિશ્ર, કાર્મણ વિના						૧૩
	ઔદારિક મિશ્ર	-	-	૧ (પોતે)	-	-	-	૧
	વૈક્રિય	૪	૪	૧	૧	-	-	૧૦
	વૈક્રિય મિશ્ર ^૩	૪	૪	૧	૧	-	-	૧૦
	આહારક	૪	૪	૧	-	૧	-	૧૦
	આહારક મિશ્ર ^૩	૪	૪	૧	-	૧	-	૧૦
	કાર્મણ	-	-	-	-	-	૧	૧

૧. ચોથા કર્મગ્રંથમાં ઉપશમ સમ્યક્ત્વમાં ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ બતાવ્યો છે, તે વિચારણીય જણાય છે.

૨. ઉપયોગથી દરેક યોગમાં પોતાનો જ યોગ હોય.

૩. વૈકિય મિશ્ર કે આહારક મિશ્ર સમયે, ઔદારિક શરીરને આશ્રયી મન-વચન-યોગ સંભવે છે.

૪. બાસઠ માર્ગણામાં ઉપયોગ

મૂળ માર્ગણા	પેટા માર્ગણા	જ્ઞાન	અજ્ઞાન	દર્શન	કુલ
ગતિ	નરક, દેવ, તિર્યચ	૩	૩	૩	૯
	મનુષ્ય	૫	૩	૪	૧૨
જાતિ	એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય	-	૨	૧	૩
	ચઉરિન્દ્રિય	-	૨	૨	૪
	પંચેન્દ્રિય	૫	૩	૪	૧૨
કાય	સ્થાવર-૫	-	૨	૧	૩
	ત્રસ	૫	૩	૪	૧૨
યોગ	સત્ય-અસત્યામૃષા મન-વચન યોગ	૫	૩	૪	૧૨
	અસત્ય-સત્યામૃષા મન-વચન યોગ	૪	૩	૩	૧૦
	ઔદારિક	૫	૩	૪	૧૨
	ઔદારિક મિશ્ર, કાર્મણ ^૧	૪	૩	૩	૧૦
	વૈક્રિય, વૈક્રિય મિશ્ર	૪	૩	૩	૧૦
	આહારક, આહારક મિશ્ર	૪	-	૩	૭
વેદ	ત્રણે વેદ ^૨	૪	૩	૩	૧૦
કષાય	ચારે કષાય ^૨	૪	૩	૩	૧૦

૧. અપર્યાપ્ત દશામાં = ઔદારિક મિશ્ર, કાર્મણ કાયયોગ અને અજ્ઞાહારી માર્ગણામાં ચક્ષુદર્શન - મન:પર્યવજ્ઞાન હોતા નથી.

૨. કેવળજ્ઞાનીને અવેદી, અકષાયી, નોસંજી-નોઅસંજી કહ્યા હોવાથી વેદ-કષાય-સંજી માર્ગણામાં કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન હોતા નથી.

મૂળ માર્ગણા	પેટા માર્ગણા	જ્ઞાન	અજ્ઞાન	દર્શન	કુલ
જ્ઞાન	૪ જ્ઞાન	૪	-	૩	૭
	કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન	૧	-	૧	૨
	૩ અજ્ઞાન	-	૩	૩ ^૧	૬
સંયમ	સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ, સૂક્ષ્મ સંપરાય	૪	-	૩	૭
	યથાખ્યાત	૫	-	૪	૯
	દેશવિરતિ	૩	-	૩	૬
	અવિરતિ	૩	૩	૩	૯
દર્શન	અચક્ષુ, ચક્ષુ અવધિદર્શન	૪	૩ ^૨	૩	૧૦
	કેવળદર્શન	૧	-	૧	૨
લેશ્યા	પાંચ લેશ્યા	૪	૩	૩	૧૦
	શુક્લલેશ્યા	૫	૩	૪	૧૨
ભવ્ય	ભવ્ય	૫	૩	૪	૧૨
	અભવ્ય	-	૩	૩ ^૧	૬
સમ્યક્ત્વ	ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક	૪	-	૩	૭
	ક્ષાયિક	૫	-	૪	૯
	સાસ્વાદન, મિશ્ર મિથ્યાત્વ	-	૩	૩	૬
સંજ્ઞી	સંજ્ઞી ^૧	૪	૩	૩	૧૦
	અસંજ્ઞી	-	૨	૨	૪
આહારી	આહારી	૫	૩	૪	૧૨
	અણાહારી ^૧	૪	૩	૩	૧૦

૧. વિભંગજ્ઞાનમાં અવધિદર્શનની વિવક્ષા ન કરીએ તો ૨ દર્શન હોય.

૨. વિભંગજ્ઞાનમાં અવધિદર્શનની વિવક્ષા ન કરીએ તો અવધિદર્શન માર્ગણામાં ૩ અજ્ઞાન ન હોય.

પ. બાસઠ માર્ગણામાં લેશ્યા.

મૂળ માર્ગણા	પેટા માર્ગણા	લેશ્યા
ગતિ	નરક	૩ અશુભ
	તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવ	૬
ઈન્દ્રિય	એકેન્દ્રિય	૪ દેવમાંથી આવેલાને જન્મ સમયે તેજોલેશ્યા હોય
	વિકલેન્દ્રિય	૩ અશુભ
	પંચેન્દ્રિય	૬
કાય	પૃથ્વી, અપ્, વનસ્પતિ	૪ દેવમાંથી આવેલાને જન્મ સમયે તેજોલેશ્યા હોય
	તેઉ-વાઉ	૩ અશુભ
	ત્રસ	૬
યોગ	બધા	૬
વેદ	ત્રણે	૬
કષાય	ચારે	૬
જ્ઞાન	ચાર જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન	૬
	કેવળજ્ઞાન	શુક્લ
સંયમ	અવિરતિ, દેશવિરતિ, સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ	૬
	સૂક્ષ્મ સંપરાય, યથાખ્યાત	શુક્લ
દર્શન	ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ	૬
	કેવલદર્શન	શુક્લ

લેશ્યા	બધી	૬
ભવ્ય	ભવ્ય, અભવ્ય	૬
સંજી	સંજી	૬
	અસંજી	૪ ^૧
આહારી	આહારી, અણાહારી	૬

૬. ૬૨ માર્ગણામાં અલ્પબહુત્વ

પદાર્થો -

૧. બાદર તેઉકાય અઢી દ્વીપમાં, કર્મભૂમિમાં, જ હોય.
અવસર્પિણીમાં ઉજા આરાના અંતે, ચોથા-પાંચમા આરામાં જ હોય.
ઉત્સર્પિણીમાં ઉજો આરો, ચોથો આરો અને પાંચમા આરાના પ્રારંભમાં હોય.
૨. ગર્ભજ મનુષ્ય સંખ્યાત છે. સંમૂર્ચિભ મનુષ્ય અસંખ્ય છે.
૩. પુરુષ કરતાં સ્ત્રી - મનુષ્યમાં ૩ ગણી ૩ અધિક
દેવમાં ૨૭ ગણી ૨૭ અધિક
તિર્યંચમાં ૩૨ ગણી ૩૨ અધિક
૪. સમકિતીમાં દેવો સંખ્યાત બહુભાગ છે.
૫. કાપોત-નીલ-કૃષ્ણલેશ્યાનો કાળ ક્રમશઃ વિશેષાધિક છે
૬. એક જીવનું આયુષ્ય અસંખ્ય સમય છે. એટલે કુલ જીવોનો અસંખ્યાતમો ભાગ હંમેશા જન્મ-મરણ કરતો હોય. તેમાંના ઘણાંખરા (સંખ્યાત બહુભાગ) જીવો ૩-૪-૫ સમયની વિગ્રહગતિમાં હોય. એટલે કુલ જીવોના અસંખ્યાતમા ભાગના જીવો હંમેશા અણાહારી મળે.

૧. અહીં ધ્યાન રાખવું કે અસંજી પંચેન્દ્રિયને ત્રણ જ લેશ્યા હોય છે. પણ અસંજી માર્ગણામાં એકેન્દ્રિયનો પણ સમાવેશ થાય, તેને આશ્રયીને અહીં ૪ લેશ્યા ગણવાની છે.

૧. ગતિ	મનુષ્ય	સ્તોક	
	નરક	a	
	દેવ	a	
	તિર્યચ	A (એકેન્દ્રિય - અનંત)	
૨. ઈન્દ્રિય	પંચેન્દ્રિય થી બેઠેન્દ્રિય ક્રમશઃ a એકેન્દ્રિય - A.		
૩. કાય	ત્રસકાય	અલ્પ	
	તેઉકાય	a	સૂક્ષ્મ તેઉકાય સર્વલોકમાં હોવાથી
	પૃથ્વીકાય	v	બાદર તેઉકાય માત્ર અઢીઢીપમાં હોવાથી
	અપ્કાય	v	દરેક પૃથ્વીની નીચે ઘનોદધિ છે.
	વાઉકાય	v	સમસ્ત ૧૪ રાજલોકમાં છે.
	વનસ્પતિકાય	A	નિગોદ અનંત છે.
૪. યોગ	મનોયોગી	થોડા	સંજ્ઞી જીવોને જ હોય
	વચનયોગી	a	બેઠેન્દ્રિય વગેરેને જ હોય
	કાયયોગી	A	એકેન્દ્રિયને પણ હોય
૫ વેદ	પુરુષવેદ	અલ્પ	
	સ્ત્રીવેદ	s	
	નપુસંકવેદ	A	નિગોદને હોય
૬. કષાય	માન	સ્તોક	કાળ ક્રમશઃ અધિક છે. (મા. કો. મા. લો.)
	ક્રોધ	v	
	માયા	v	
	લોભ	v	

૭. જ્ઞાન	મન:પર્યવજ્ઞાની	સ્તોક	
	કેવલજ્ઞાન(ભવસ્થ)	s	
	અવધિજ્ઞાન	a	દેવોને હોય
	મતિ-શ્રુતજ્ઞાન (પરસ્પર તુલ્ય)	v	સમકિતીમાં દેવો સં. બહુભાગ છે. તે બધાને અવધિજ્ઞાન છે. બાકીના સમકિતી અલ્પ છે.
	વિભંગજ્ઞાન	a	મિથ્યાત્વી દેવો
	કેવલજ્ઞાન(સિદ્ધો)	A	પાંચમા અનંતે
	મતિ-શ્રુત અજ્ઞાન (પરસ્પર તુલ્ય)	A	એકેન્દ્રિયને હોય
૮. સંયમ	સૂક્ષ્મ સંપરાય	અલ્પ	શતપૃથક્ત્વ
	પરિહાર વિશુદ્ધિ	s	સહસ્રપૃથક્ત્વ
	યથાખ્યાત(ભવસ્થ)	s	કેવલિઓ કોડ પૃથક્ત્વ
	છેદોપસ્થાપનીય	s	શતકોડ પૃથક્ત્વ
	સામાયિક	s	મહાવિદેહમાં હોય સહસ્રકોડ પૃથક્ત્વ
	દેશવિરતિ	a	તિર્યચોને પણ હોય
	સિદ્ધો	A	પાંચમા અનંતે
	અવિરત	A	એકેન્દ્રિય
૯. દર્શન	કેવલદર્શન (ભવસ્થ)	સ્તોક	
	અવધિદર્શન	a	દેવો
	ચક્ષુદર્શન	a	ચૌરિન્દ્રિયને પણ હોય
	કેવલદર્શન (સિદ્ધો)	A	પાંચમા અનંતે
	અચક્ષુદર્શન	A	એકેન્દ્રિય

૧૦. લેશ્યા	શુક્લ	અલ્પ	
	પન્ન	s	નીચે-નીચેના દેવલોકમાં સંખ્યાત ગણાં જીવો છે.
	તેજો	s	નીચે-નીચેના દેવલોકમાં સંખ્યાત ગણાં જીવો છે.
	કાપોત	A	એકેન્દ્રિયને હોય
	નીલ	v	કાળ v છે.
	કૃષ્ણ	v	કાળ v છે.
૧૧. ભવ્ય	ભવ્ય	અલ્પ	૪થે અનંતે
	અભવ્ય	A	૮મે અનંતે
૧૨. સમ્યક્ત્વ	સાસ્વાદન	અલ્પ	કાળ સૌથી ઓછો છે.
	ઔપશમિક	s	
	મિશ્ર	a	
	ક્ષાયોપશમિક	a	મિશ્ર કરતાં કાળ ઘણો વધારે છે.
	ક્ષાયિક (સિદ્ધો)	A	પાંચમા અનંતે
	મિથ્યાત્વ	A	એકેન્દ્રિય
૧૩. સંજી	સંજી	અલ્પ	
	અસંજી	A	એકેન્દ્રિય
૧૪. આહારી	અણાહારી	અલ્પ	
	આહારી	a	

બંધહેતુ

કર્મબંધના ચાર હેતુ છે. મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય, યોગ

૧. મિથ્યાત્વ - પાંચ પ્રકારના છે.

અનાભોગિક - અસંજી જીવોને હોય.

આભિગ્રહિક - મિથ્યાદર્શનની પકડ હોય.

અનાભિગ્રહિક - કોઈ દર્શનની પકડ ન હોય, બધાને સમાન માને.

આભિનિવેશિક - જૈનાગમના જ કોઈ વચનની એકાંત પકડ હોય.

સાંશયિક - જિનવચન સાચા હશે કે ખોટા ? એવી શંકા હોય.

પાંચે મિથ્યાત્વ પહેલા ગુણસ્થાનકે જ હોય.

૨. અવિરતિ - ષટ્કાયની અવિરતિ, પાંચ ઈન્દ્રિય - મનનો અસંયમ એમ બાર પ્રકારે છે. ચોથા ગુણસ્થાનક સુધી બારે અવિરતિ હોય. પાંચમા ગુણસ્થાનકે માત્ર ત્રસકાયની વિરતિ હોવાથી ૧૧ અવિરતિ છે. છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકથી સંપૂર્ણ વિરતિ હોય.

૩. કષાય - ૧૬ કષાય, ૮ કષાય-બીજા કર્મગ્રંથમાં જણાવેલ ઉદયની જેમ જાણવું.

૪. યોગ - ૧૫ યોગ. ગુણસ્થાનકે યોગ (પાના નં. ૭૦) ની જેમ જાણવા.

ચૌદ ગુણસ્થાનકે બંધ હેતુ

ગુણ- સ્થાન	મિથ્યાત્વ	અવિરતિ	કષાય		યોગ	કુલ
			કષાય	નોકષાય		
૧	૫	૧૨	૧૬	૮	૧૩	૫૫
૨		૧૨	૧૬	૮	૧૩	૫૦
૩		૧૨	૧૨	૮	૧૦	૪૩
૪		૧૨	૧૨	૮	૧૩	૪૬
૫		૧૧	૮	૮	૧૧	૩૮
૬			૪	૮	૧૩	૨૬
૭			૪	૮	૧૧	૨૪
૮			૪	૮	૮	૨૨
૯			૪	૩	૮	૧૬
૧૦			૧		૮	૧૦
૧૧					૮	૮
૧૨					૮	૮
૧૩					૭	૭
૧૪					૦	૦

ભાવ

૧. પારિણામિક - વસ્તુનો સ્વભાવ - જેમ કે જીવનું જીવત્વ, ભવ્યત્વ, અભવ્યત્વ વગેરે.

૨. ઔદયિક - કર્મના ઉદયથી થાય તે...

- ઘાતી કર્મોના ઉદયથી અજ્ઞાન વગેરે અભાવો થાય છે.
- અઘાતીકર્મોના ઉદયથી સુખ-દુઃખ, ઊંચ-નીચપણું, મનુષ્યાદિ ગતિ, શરીર-જાતિ-ઇન્દ્રિય વગેરે થાય છે.

૩. ક્ષાયિક - કર્મના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થાય તે.

- જ્ઞાનાવરણના ક્ષયથી કેવલજ્ઞાન, દર્શનાવરણના ક્ષયથી કેવલદર્શન, મોહનીયના ક્ષયથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને ક્ષાયિક ચારિત્ર, અંતરાયના ક્ષયથી દાનાદિ પાંચ લબ્ધિ આમ ૯ ક્ષાયિક ભાવો છે.

- અઘાતી કર્મના ક્ષયથી થતા અરૂપીપણું વગેરે અભાવરૂપ હોવાથી સ્વતંત્ર ભાવો નથી ગણાતા.

ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શન - ૪થા ગુણસ્થાનકથી આવે.

ક્ષાયિક ચારિત્ર - ૧૨મા ગુણસ્થાનકથી આવે.

કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન, પાંચ લબ્ધિ - ૧૩મા ગુણસ્થાનકથી આવે.

૪. ઔપશમિક - કર્મના ઉપશમથી થાય તે.

- ઉપશમ માત્ર મોહનીય કર્મનો જ થાય છે.
- ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ અને ઔપશમિક ચારિત્ર એમ બે ભાવ છે.

૪.૧ : ઉપશમ સમ્યક્ત્વ

તેના બે પ્રકાર છે.

પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અને શ્રેણિગત ઉપશમ સમ્યક્ત્વ.

A. પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ -

અનાદિકાળથી કદી સમકિત ન પામેલ સંજ્ઞી પર્યાપ્ત મિથ્યાત્વી જીવ ૩ કરણ (અધ્યવસાય) થી આ સમ્યક્ત્વ પામે.

A૧. યથાપ્રવૃત્તકરણ - નદીમાં ઘસડાતો પથ્થર ગોળ થઈ જાય; તેમ સંસારમાં

ભટકતો જીવ, મોહનીય કર્મની સત્તા ૧ કોડાકોડી સાગરોપમની અંદર (અંતઃ કો.કો.સા.) કરે. (તેથી વધુ સ્થિતિ ન બાંધે તેથી ધીમે ધીમે સત્તા ઘટતા ઘટતા તેટલી થઈ જાય.)

- અભવ્ય જીવો પણ યથાપ્રવૃત્તકરણ દ્વારા સત્તા અલ્પ કરે; ત્યારે દ્રવ્યથી જિનશાસન, શ્રુતજ્ઞાન, વિરતિ વગેરે પામે.
- યથાપ્રવૃત્તકરણ અનંતવાર થાય.
- જે યથાપ્રવૃત્તકરણ પછી અપૂર્વકરણ થાય, તે ચરમ યથાપ્રવૃત્તકરણ કહેવાય.

તેમાં દરેક સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધ અધ્યવસાય હોય છે. તેનો કાળ અંતર્મુહૂર્ત છે.

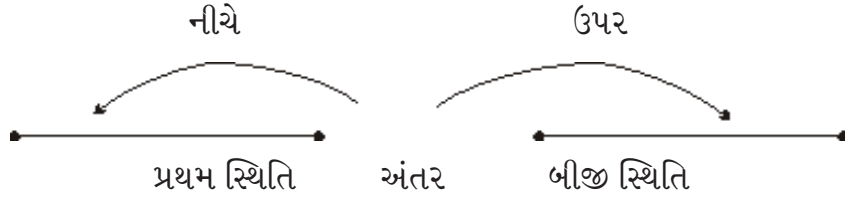
A૨. અપૂર્વકરણ

- પ્રત્યેક સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધ થાય.
- સ્થિતિઘાત કરે - સ્થિતિસત્તા ઘટાડે.
- રસઘાત કરે.
- દરેક અંતર્મુહૂર્તે નવો સ્થિતિબંધ પૂર્વ કરતા અસંખ્ય ગુણ હીન કરે.
- ગુણશ્રેણિ કરે. સામાન્યથી નિષેક રચનામાં દલિકો ક્રમશઃ હીન હોય છે. ગુણશ્રેણિમાં દલિકો વર્તમાન સમયથી અંતર્મુહૂર્ત સુધી ક્રમશઃ અસંખ્ય ગુણ અધિક કરે. જેથી અંતર્મુહૂર્તમાં ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય.
- આ અપૂર્વકરણમાં મિથ્યાત્વનો ગુણસંક્રમ નથી હોતો. પ્રત્યેક સમયે ક્રમશઃ અસંખ્ય ગુણ દલિકોને બીજી પ્રકૃતિમાં (જેમ કે અશાતામાંથી શાતામાં) નાખવા, તે ગુણસંક્રમ છે.
- ગ્રંથિભેદ કરે.
- સિદ્ધાંત મતે અપૂર્વકરણના ચરમ સમયે મિથ્યાત્વ મોહનીયમાંથી મિશ્ર-સમ્યક્ત્વ મોહનીયના દલિકો બનાવે; તેથી મોહનીયની સત્તા ૨૮ ની થાય.
- શુભ લેશ્યા, પરાવર્તમાન પ્રકૃતિઓમાં^૧ શુભ પ્રકૃતિઓનો બંધ હોય.

૧. જે પ્રકૃતિઓ પરસ્પર વિરોધી હોવાથી તેમાંથી એકનો જ બંધ કે ઉદય થઈ શકે તેવી છે, તેને પરાવર્તમાન કહેવાય - જેમકે શાતા-અશાતા...

A૩. અનિવૃત્તિકરણ

- કોઈપણ કાળે આ કરણમાં પ્રવેશેલા જીવના અધ્યવસાયો સમાન જ હોય છે. તેથી એને અનિવૃત્તિકરણ કહેવાય. (પહેલા સમયવાળા બધાના સમાન, બીજા સમયવાળા બધાના સમાન એ રીતે.)
- મિથ્યાત્વ મોહનીયનું અંતર કરે.
અર્થાત્ નિષેક રચનામાંથી અંતર્મુહૂર્ત જેટલા કાળમાં રહેલા મિથ્યાત્વ મોહનીયના પ્રદેશોને ઉપર (બીજી સ્થિતિ) કે નીચે (પ્રથમ સ્થિતિમાં) નાખીને ખાલી કરે.

- પહેલી સ્થિતિ ઉદય દ્વારા ભોગવીને અંતરમાં પ્રવેશ કરે, ત્યારે મિથ્યાત્વ મોહનીયના દલિકો જ ન હોવાથી તેનો પ્રદેશોદય પણ ન હોય. તેથી ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે.
- બીજી સ્થિતિમાં રહેલા દલિકો (ઉદીરણ કે અપવર્તના દ્વારા) વહેલા ઉદયમાં ન આવી જાય, તે રીતે દબાવી રીખે, તે ઉપશમ છે.
- કાર્મગ્રંથિક મતે અંતરમાં પ્રથમ સમયે મિથ્યાત્વ મોહનીયમાંથી મિશ્ર-સમ્યક્ત્વ મોહનીયના દલિકો બનાવીને રટ ની સત્તા કરે.
- અંતર પૂરું થતાં.
 - માત્ર અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય થાય તો સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે જઈ પછી મિથ્યાત્વે જાય.
 - મિથ્યાત્વનો ઉદય થાય તો સીધો મિથ્યાત્વે જાય.
 - મિશ્રનો ઉદય થાય તો મિશ્ર ગુણસ્થાને જાય.
 - સમ્યક્ત્વનો ઉદય થાય તો ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પામે.
- સિદ્ધાંત મતે અનિવૃત્તિકરણમાં અંતર કર્યા વગર સીધું ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ પણ પામી શકે છે.

વિશેષ -

- એકવાર સમ્યક્ત્વ પામવાથી મોહનીયની ૨૮ ની સત્તા થાય. પણ પછી મિથ્યાત્વે જઈને p/a કાળ રહે, તો પહેલા p/a કાળમાં સમ્યક્ત્વ મોહનીયની સત્તા (ઉદ્વલના દ્વારા) ક્ષય પામે અને ૨૭ ની સત્તા થાય. પછી બીજા p/a કાળમાં મિશ્ર મોહનીયની સત્તાનો ક્ષય થતાં ૨૬ ની સત્તા થાય.
- મોહનીયની આ રીતે ૨૬ ની કે ૨૭ ની સત્તા કરી હોય, તે જીવ પણ ૩ (૨) કરણ દ્વારા ઉપશમ સમ્યક્ત્વ જ પામી શકે. સમ્યક્ત્વ મોહનીયની સત્તા ન હોવાથી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ ન પામી શકે.
- મોહનીયની ૨૮ ની સત્તામાં પણ સમ્યક્ત્વ મોહનીયની સ્થિતિસત્તા જો અત્યંત અલ્પ (p/a) થઈ ગઈ હોય તો તે પણ ઉદયને અયોગ્ય થવાથી ક્ષાયોપશમિક સમકિત ન પામે, ઉપશમ સમ્યક્ત્વ જ પામે.
- આ રીતે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ અસંખ્યવાર પામી શકાય છે, છતાં સમાન પ્રક્રિયા થતી હોવાથી તેને પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ જ કહેવાય છે.
- આ ઉપશમ સમ્યક્ત્વમાં આયુર્બંધ, જન્મ-મરણ, લબ્ધિનો ઉપયોગ વગેરે સંભવિત નથી.
- કોઈ જીવ પ્રથમ ઉપશમ સમ્યક્ત્વની સાથે જ દેશવિરતિ (પાંચમું ગુણસ્થાનક) કે સર્વવિરતિ (છઠ્ઠું ગુણસ્થાનક) પણ પામી શકે છે.
- જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ કાળ અંતર્મુહૂર્ત છે.
- આ સમ્યક્ત્વમાં અનંતાનુબંધી કષાયનો ક્ષાયોપશમ હોય છે.

B. દ્વિતીય (શ્રેણિગત) ઉપશમ સમ્યક્ત્વ

- ઉપશમ શ્રેણિ ચડતાં પૂર્વે જીવ ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામે છે. તે દ્વિતીય ઉપશમ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે.
- સમગ્ર સંસારમાં એક જીવ વધુમાં વધુ ૪ વાર આ સમ્યક્ત્વ પામી શકે છે. એક પણ વાર પામ્યા વગર પણ મોક્ષમાં જઈ શકે છે.
- પહેલા ત્રણ સંઘયણવાળો, સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્ય વાળો અબદ્ધાયુ અથવા બદ્ધદેવાયુ ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વી મનુષ્ય ઉપરોક્ત રીતે

૩ કરણ કરીને અનંતાનુબંધી કષાય અને દર્શન-૩ નું અંતર કરીને - ઉપશમન કરીને આ સમ્યક્ત્વ પામે છે. (અથવા અનંતાનુબંધી-૪ ની વિસંયોજના અને દર્શન-૩ નું અંતર કરીને પામે.)

- આ સમ્યક્ત્વમાં પણ આયુબંધ-લબ્ધિનો ઉપયોગ વગેરે થતાં નથી, પણ મૃત્યુ સંભવિત છે. એટલે જઘન્ય કાળ (મૃત્યુ થાય તો) ૧ સમય, ઉત્કૃષ્ટ કાળ અંતર્મુહૂર્ત છે.
- આ સમ્યક્ત્વમાં મૃત્યુ પામે તો વૈમાનિક દેવલોકમાં જ (કેટલાકના મતે અનુત્તરમાં જ) ઉત્પન્ન થાય.
- આ સમ્યક્ત્વમાં મૃત્યુ પામીને દેવલોકમાં જનારને પ્રથમ સમયે જ સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ઉદય થઈ જવાથી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ આવી જાય. કેટલાક મતે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ લઈને પણ જન્મ થાય છે.

૪.૨ ઔપશમિક ચારિત્ર

- ઉપરોક્ત દ્વિતીય ઉપશમ સમ્યક્ત્વ પામેલ અથવા ક્ષાયિક સમકિતી મનુષ્ય ઉપશમશ્રેણિ ચડીને, મોહનીયની ૨૧ (દર્શન-૭ સિવાયની) પ્રકૃતિનું અંતર કરીને - ઉપશમન કરીને ૧૧ મા ગુણસ્થાનકે ઔપશમિક ચારિત્ર પામે છે.
- તેનો કાળ (મૃત્યુ પામે તો) જઘન્યથી ૧ સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૫૧૨ આવલિકા છે.
- ત્યારબાદ ક્રમશઃ સંજવલન લોભ વગેરેનો ઉદય થતાં ક્ષાયોપશમિક ચારિત્ર આવે.
- મૃત્યુ પામે તો દેવલોકમાં અપ્રત્યાખ્યાન કષાયનો ઉદય થવાથી અવિરતિ આવે.

૫. ક્ષાયોપશમિક ભાવ

- ઘાતી કર્મોનો જ ક્ષયોપશમ થાય છે.
- ક્ષયોપશમ બે પ્રકારે હોય છે.
 - a. શુદ્ધ ક્ષયોપશમ - જેમાં માત્ર પ્રદેશોદય હોય, વિપાકોદય ન હોય.
 - b. ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ - વિપાકોદયની સાથે ક્ષયોપશમ હોય.

- ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ દેશઘાતી^૧ પ્રકૃતિનો જ હોય છે. કારણકે તેમાં ગુણ આંશિક પ્રગટ થાય છે. અને સર્વઘાતીના ઉદયમાં તો ગુણ આંશિક પણ પ્રગટ થઈ શકે નહીં, તેથી સર્વઘાતીનો ઉદય સાથે ક્ષયોપશમ ન હોય.

પ.૧ જ્ઞાનાવરણ - દર્શનાવરણ - અંતરાય.

- સર્વ જીવોને મતિ-શ્રુત જ્ઞાન કે અજ્ઞાન, અચક્ષુદર્શન અને દાનાદિ પાંચે લબ્ધિ અલ્પ પ્રમાણમાં પણ હોય જ છે. એટલે સર્વ જીવોને તેનો ક્ષયોપશમ હોય જ છે. અને સાથે આંશિક ઉદય પણ હોય જ છે, કારણકે સંપૂર્ણ જ્ઞાનાદિ તો ક્ષયથી જ ઉત્પન્ન થાય. તેથી મતિજ્ઞાનાવરણ, શ્રુતજ્ઞાનાવરણ, અચક્ષુદર્શનાવરણ અને પાંચે અંતરાયનો ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ જ હોય.

શંકા : ઉત્કૃષ્ટ ૧૪ પૂર્વધરને સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાન ન હોય ?

સમાધાન : બધા અભિલાષ્ય ભાવોનું જ્ઞાન થાય, તો સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાન થાય. પણ અભિલાષ્ય ભાવોના અનંતમા ભાગના ભાવો જ શ્રુતનિબદ્ધ છે, એટલે ઉત્કૃષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનીને પણ અભિલાષ્ય ભાવોના અનંતમા ભાગનું જ જ્ઞાન હોવાથી સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાની ન કહેવાય. શાસ્ત્રોમાં ક્યાંક સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાની કહ્યા છે, તે શ્રુતનિબદ્ધ સર્વ ભાવોનું જ્ઞાન હોવાથી સમજવા. વાસ્તવમાં શ્રુતજ્ઞાનનો વિષય બની શકતા સર્વ અભિલાષ્ય ભાવોનું જ્ઞાન કેવલી સિવાય કોઈને થતું નથી. તેમ મતિજ્ઞાનનું પણ સમજી લેવું.

- અવધિ - મન:પર્યવજ્ઞાન, ચક્ષુ - અવધિદર્શન આ ચાર કેટલાક જીવોને જરાપણ નથી હોતા, તેમને અવધિજ્ઞાનાવરણ વગેરેનો માત્ર ઉદય હોય છે, ક્ષયોપશમ નહીં. જેમને આંશિકપણે તે જ્ઞાન થાય, તેમને ક્ષયોપશમ હોય છે; સાથે પૂર્ણ જ્ઞાન ન હોવાથી ઉદય પણ હોય જ છે, તેથી ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ હોય છે.

શંકા : પરમાવધિજ્ઞાનવાળાને અવધિજ્ઞાનાવરણનો ઉદય શી રીતે માનવો ?

૧. જે કર્મના ઉદયમાં ગુણ સંપૂર્ણ આવરાઈ જાય તે સર્વઘાતી.

જે કર્મના ઉદયમાં ગુણ આંશિક પ્રગટ રહે તે દેશઘાતી.

કેવલજ્ઞાનાવરણ, કેવલદર્શનાવરણ, પાંચ નિદ્રા, મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને

૧૨ કષાય - એમ ૨૧ પ્રકૃતિ સર્વઘાતી છે.

સમાધાન : પરમાવધિજ્ઞાનીને સર્વ રૂપી દ્રવ્યો જણાય છે, પણ તેના સર્વ પર્યાયો જણાતા નથી. વળી અસંખ્ય કાળ પૂર્વે - પછીના રૂપી દ્રવ્યો જણાતા નથી.

શંકા : નિર્મળ આંખવાળાને ચક્ષુદર્શનાવરણનો ઉદય કઈ રીતે ?

સમાધાન : અમુક અંતરથી દૂર રહેલી વસ્તુ દેખાતી નથી.

શંકા : વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનીને મનઃપર્યવજ્ઞાનાવરણનો ઉદય શી રીતે ?

સમાધાન : તેમને પણ અસંખ્યકાળ પૂર્વે - પછીના મનના પુદ્ગલો દેખાતા નથી.

- કેવલજ્ઞાનાવરણ - કેવલદર્શનાવરણનો ક્ષયોપશમ થતો નથી. છન્નસ્થને ઉદય અને કેવલીને ક્ષય હોય છે.
- નિદ્રા સર્વઘાતી હોવાથી તેનો ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ નથી.
- ૭મા ગુણસ્થાનક થી થીણદ્વિ-૩ નો શુદ્ધ ક્ષયોપશમ હોય.
- ક્ષપકને ૮મા ગુણસ્થાનકથી નિદ્રા-૨ નો શુદ્ધ ક્ષયોપશમ હોય.
- ૧ થી ૬ ગુણસ્થાનકે ૧ નિદ્રાના ઉદયે, બાકીની ૪ નિદ્રાનો અનુદય હોય.

જ્યારે એક પણ નિદ્રાનો ઉદય ન હોય, ત્યારે પણ ઉદયની યોગ્યતા હોવાથી અનુદય જ છે, ક્ષયોપશમ નહીં.

શંકા : આવતી ઊંઘને જીવ પુરૂષાર્થ દ્વારા નિષ્ફળ કરે, તો ક્ષયોપશમ કેમ ન મનાય ?

સમાધાન : તો પણ, તે ગુણસ્થાનકે ઉદયને સર્વથા અયોગ્ય નથી; અમુક સમય પછી અવશ્ય ઉદય થાય જ છે, તેથી ક્ષયોપશમ નથી મનાતો.

પ.૨ મોહનીય કર્મ

- મિથ્યાત્વ મોહનીય સર્વઘાતી હોવાથી ત્રીજા ગુણઠાણે અને ક્ષાયોપશમિક સમકિતીને ૪ થી ૭ ગુણઠાણે શુદ્ધ ક્ષયોપશમ હોય છે. પહેલે ઉદય, બીજે ઉપશમ હોય છે.
- મિશ્ર મોહનીયનો પણ ક્ષાયોપશમિક સમકિતીને ક્ષયોપશમ હોય છે, ત્રીજે ઉદય હોય છે. બીજે ઉપશમ હોય છે. પહેલે ગુણઠાણે તેનો ઉદય કલ્પો નથી, કારણકે વધારે રસવાળું મિથ્યાત્વ ઉદયમાં હોવાથી, મિશ્ર મોહનીયના ઉદયનું કોઈ ફળ નથી. ત્યાં તેનો વિપાકોદય નથી, પણ

ક્ષયોપશમ પણ નથી.

- સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ક્ષાયોપશમિક સમક્રિતીને ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ હોય છે. તેનો ઉદય શંકાદિ અતિચારો લગાડે છે. ક્ષયોપશમની તરતમતાથી જ સમ્યક્ત્વની નિર્મળતા મલિનતા થાય છે.
- બીજે સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો ઉપશમ હોય છે. પહેલે - ત્રીજે ઉદય જણાવ્યો નથી, તેનું કારણ મિશ્ર મોહનીયની જેમ જાણવું.
- પહેલા ૧૨ કષાયો સર્વઘાતી હોવાથી તેનો ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ નથી હોતો.

અનંતાનુબંધી	૧લે - ૨જે ઉદય	૩જા થી શુદ્ધક્ષયોપશમ
અપ્રત્યાખ્યાન	૧ થી ૪ ઉદય	૫માથી શુદ્ધ ક્ષયોપશમ
પ્રત્યાખ્યાનાવરણ	૧ થી ૫ ઉદય	૬ઠ્ઠાથી શુદ્ધ ક્ષયોપશમ

- સંજવલન કષાયો અને ૮ નોકષાય નો ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનકે ઉદય હોય છે, ૬ઠ્ઠાથી ઉદયાનુવિદ્ધ ક્ષયોપશમ હોય છે. તેના ઉદયથી ચારિત્રમાં અતિચાર લાગે છે. ક્ષયોપશમની તરતમતાથી સંયમની નિર્મળતા/ મલિનતા થાય છે.
- પુંવેદના ઉદય સમયે સ્ત્રીવેદનો ઉદય નથી હોતો, પણ તે પરાવર્તમાનતાના કારણે નથી હોતો. તેથી તેને ક્ષયોપશમ નથી કહેવાતો, ઉદયની યોગ્યતા છે, માત્ર વિપક્ષ પ્રકૃતિ ઉદયમાં હોવાથી અનુદય છે. તેવું કોઘાદિમાંથી એક કષાયના ઉદયે બાકીના ત્રણ કષાયો માટે, હાસ્ય-શોક કે રતિ-અરતિ માટે સમજવું.
- ૧ થી ૫ ગુણસ્થાનકે પણ ભય - જુગુપ્સાનો ઉદય વિકલ્પે છે. પણ જ્યારે તેનો ઉદય ન હોય ત્યારે પણ અનુદય જ કહેવાય છે, ક્ષયોપશમ નહીં, કારણકે ઉદયની યોગ્યતા છે.

આમ, ક્ષાયોપશમિક ભાવમાં ૪ જ્ઞાન, ૩ દર્શન, ૫ લબ્ધિ, સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્ર એમ કુલ ૧૪ ગુણો છે -

શાસ્ત્રોમાં ૩ અજ્ઞાન જુદા કહ્યા છે. વાસ્તવમાં જ્ઞાન - અજ્ઞાન વચ્ચે મોહનીય કર્મના ઉદયથી ભેદ પડે છે, જ્ઞાનાવરણના ઉદયથી નહીં. જ્ઞાનાવરણનો

ક્ષયોપશમ તો બંનેમાં સમાન હોય છે.

- ક્ષાયોપશમિક ચારિત્રના દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ એમ બે ભેદ છે.
તેથી કુલ $૧૪+૩+૧=૧૮$ ભેદ થાય.

ભાવના સ્વામી

- પારિણામિક ભાવ - સર્વ જીવો
- ઔદયિક ભાવ - સર્વ સંસારી જીવો - ૧ થી ૧૪ ગુણસ્થાનક.
- ક્ષાયોપશમિક ભાવ - સર્વ છન્નસ્થ જીવો - ૧ થી ૧૨ ગુણસ્થાનક. (જ્ઞાન/
અજ્ઞાન તો હોય જ.)
- ઔપશમિક ભાવ - ઉપશમ સમકિતી - ૪ થી ૧૧ ગુણસ્થાનક. ક્ષાયિક
સમકિતી - ઉપશમ ચારિત્રી - ૧૧ મા ગુણસ્થાનકે.
- ક્ષાયિક ભાવ - ક્ષાયિક સમકિતી - ૪ થી ૧૪ ગુણસ્થાનકે.

નં.	ગુણસ્થાનક	જીવ	પારિણામિક	ઔદયિક	ક્ષાયોપશમિક	ઓપશમિક	ક્ષાયિક	કુલ
૧	૧-૩	સમ્યક્ત્વ વિનાનો	✓	✓	✓	-	-	૩
૨	૪-૭	ક્ષાયોપશમિક સમકિતી	✓	✓	✓	-	-	૩
૩	૪-૧૧	ઉપશમ સમકિતી	✓	✓	✓	✓	-	૪
૪	૪-૧૦, ૧૨	ક્ષાયિક સમકિતી	✓	✓	✓	-	✓	૪
૫	૧૧	ક્ષાયિક સમકિતી	✓	✓	✓	✓	✓	૫
૬	૧૩-૧૪	કેવલિ	✓	✓	-	-	✓	૩
૭	સિદ્ધો		✓	-	-	-	✓	૨

પહેલા - બીજામાં સરખા ભાવ હોવાથી કુલ ૬ રીતે ભાવો હોય છે.

સંખ્યાત - અસંખ્ય - અનંત

૧. જંબૂદ્વીપ જેટલા ૧ લાખ યોજન પહોળા, ૧૦૦૦ યોજન ઊંડા + ૮ યોજન જગતી + ૨ ગાઉ વેદિકા ના માપના ગોળાકાર ૪ ખાલા કલ્પવા. તેના નામ
 ૧. અનવસ્થિત = જેની પહોળાઈ બદલાય (ઊંડાઈ ૧૦૦૦ યોજન જ રહે.)
 ૨. શલાકા.
 ૩. પ્રતિશલાકા.
 ૪. મહાશલાકા. (શલાકા = સાક્ષી)
૨. અનવસ્થિત ખાલો, સરસવના દાણાથી સશિખ - હવે ૧ પણ દાણો નાંખીએ તો ટકે નહીં, પડી જ જાય, તે રીતે - ભરવો.
૩. તેમાંથી જંબૂદ્વીપથી શરૂ કરીને ૧-૧ દ્વીપ સમુદ્રમાં ૧-૧ દાણો નાખતા જવો.
૪. ખાલી થાય એટલે શલાકામાં ૧ દાણો નાખવો. (માત્ર પહેલીવાર અનવસ્થિત ખાલી થાય ત્યારે ન નાખવો)^૧
૫. જ્યાં ખાલી થયો, તે દ્વીપ - સમુદ્રની પહોળાઈ જેટલો, ૧૦૦૦ યોજન ઊંડો નવો અનવસ્થિત ખાલો કલ્પવો.
૬. હવે નં. ૨ થી ૫ પુનઃ પુનઃ કરવા કે જેથી શલાકા સશિખ ભરાઈ જાય.
૭. શલાકામાંથી ૧ - ૧ દાણો ત્યાંથી આગળ ૧ - ૧ દ્વીપ સમુદ્રમાં નાખવો.
૮. શલાકા ખાલી થાય એટલે પ્રતિશલાકામાં ૧ દાણો નાખવો.
૯. નં. ૨ થી ૮ પુનઃ પુનઃ કરવા કે જેથી પ્રતિશલાકા સશિખ ભરાઈ જાય.
૧૦. હવે પ્રતિશલાકામાંથી ૧ - ૧ દાણો ત્યાંથી આગળ ૧ - ૧ દ્વીપ સમુદ્રમાં નાખવો.
૧૧. ખાલી થાય એટલે મહાશલાકામાં ૧ દાણો નાખવો.
૧૨. નં. ૨ થી ૧૧ પુનઃ પુનઃ કરવા કે જેથી મહાશલાકા ભરાય.
૧૩. નં. ૨ થી ૮ પુનઃ પુનઃ કરીને પ્રતિશલાકા ભરવો.

૧. તે દાણો અનવસ્થિત ખાલામાંથી જ લેવો કે નવો દાણો લેવો તેમાં મતાંતર છે.

૧૪. નં. ૨ થી ૫ પુનઃ પુનઃ કરીને શલાકા ભરવો.

૧૫. અનવસ્થિત પણ ભરવો.

૧૬. ચાર ખાલામાં રહેલા દાણામાં અત્યાર સુધી નાખેલા દાણા ઉમેરતાં જે સરવાળો થાય તે ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત છે.

અસંખ્ય અને અનંત

૧લું અસંખ્ય ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત + ૧

૪થું અસંખ્ય ૧લા અસંખ્ય નો રાશિ અભ્યાસ

૭મું અસંખ્ય ૪થા અસંખ્યના રાશિ અભ્યાસ (મતાંતરે વર્ગ)
(રાશિ અભ્યાસ = તે સંખ્યાને તે જ સંખ્યા વડે, તેટલી જ વાર ગુણવી.)

૩જું અસંખ્ય = ૪થું અસંખ્ય - ૧

૨જું અસંખ્ય = ૧લા - ૩જાની વચ્ચેનું બધું

૬ઠું અસંખ્ય = ૭મું અસંખ્ય - ૧

૫મું અસંખ્ય = ૪થા - ૬ઠાની વચ્ચેનું બધું.

૧લું અનંત = ૭મા અસંખ્ય નો રાશિ અભ્યાસ

મતાંતરે - ૭મા અસંખ્યનો ૩ વાર વર્ગ કરીને પછી ૧૦ વસ્તુ ઉમેરો.

○ ધર્માસ્તિકાય, અર્માસ્તિકાય, લોકાકાશ,

૧ જીવના પ્રદેશો

○ પ્રત્યેક શરીરો, નિગોદ શરીરો

○ ૧ કાળચક્રના સમયો

○ સ્થિતિબંધના અધ્યવસાય સ્થાનો

○ રસબંધના અધ્યવસાય સ્થાનો

○ યોગના નિર્વિભાજ્ય અંશો.

પછી ૩ વાર વર્ગ કરો.

૮મું અસંખ્ય = ૧લું અનંત - ૧

૮મું અસંખ્ય = ૭મા - ૮મા ની વચ્ચેનું બધું.

૨ થી ૮ અનંત, ૨ થી ૮ અસંખ્યની જેમ જાણવા.

૮મું અનંત નથી.

મતાંતરે ૮મું અનંત = ૭મા અનંતનો ૩ વાર વર્ગ કરી

- લોકાકાશ - અલોકાકાશના પ્રદેશો
- સર્વ પુદ્ગલ પરમાણુઓ
- સર્વ કાળના સમયો
- સિદ્ધના જીવો
- નિગોદના જીવો
- વનસ્પતિના જીવો

આ ૬ વસ્તુ ઉમેરવી. ફરી વાર ૩ વાર વર્ગ કરવો.

પછી કેવળજ્ઞાન - કેવળદર્શનના પર્યાયો ઉમેરવા.

નોંધ :-

- આવલિકાના સમયો - ૪ થા અસંખ્યે છે.
- અભવ્ય જીવો - ૪થે અનંતે, સિદ્ધના જીવો - ૫મે અનંતે, પતિત સમકિતી - ૫મે અનંતે, સર્વજીવો - ૮મે અનંતે છે.

મતાંતરો

૧. સાસ્વાદન અને મિશ્ર ગુણસ્થાનકે સમ્યગ્દર્શન ન હોવાથી કેટલાક ગ્રંથકારો મતિ-અજ્ઞાન અને શ્રુત-અજ્ઞાન હોય એમ માને છે. કેટલાક ગ્રંથકારો મિથ્યાત્વ ન હોવાથી મતિ-જ્ઞાન, શ્રુત-જ્ઞાન હોય તેમ માને છે.
૨. કેટલાક ગ્રંથકારો શરીર પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતાં સુધી જ ઔદારિક / વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ માને છે. ત્યારબાદ ઔદારિક / વૈક્રિય કાયયોગ માને છે. કેટલાક ગ્રંથકારો સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થતાં સુધી ઔદારિક / મિશ્ર કાયયોગ જ માને છે..
૩. કેટલાક ગ્રંથકારો ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી ચક્ષુદર્શન માને છે. કેટલાક ગ્રંથકારો સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા પછી ચક્ષુદર્શન માને છે.
૪. કેટલાક ગ્રંથકારો વિભંગજ્ઞાન પૂર્વે અવધિદર્શન હોય - તેવી વિવક્ષા કરે છે, કેટલાક નથી કરતા...
૫. કેટલાક ગ્રંથકારો ક્ષપકશ્રેણિમાં નિદ્રાદ્વિકનો ઉદય માને છે, કેટલાક નથી માનતા.
૬. કેટલાક ગ્રંથકારો અસંજિ પંચેન્દ્રિય તિર્યચને માત્ર નપુંસકવેદ માને છે. કેટલાક ત્રણે વેદ માને છે. કેટલાક લિંગથી ત્રણે વેદ અને ભાવથી માત્ર નપુંસકવેદ માને છે.
૭. કેટલાક ગ્રંથકારો પાંચમા - છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકે છએ લેશ્યા માને છે, કેટલાક ત્રણ શુભ લેશ્યા જ માને છે.
૮. કેટલાક ગ્રંથકારો ઉપશમ સમ્યક્ત્વમાં મૃત્યુ પામેલ જીવને પરભવમાં જન્મ સમયે ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વ આવી જાય, તેવું માને છે. કેટલાક જન્મ સમયે ઉપશમ સમ્યક્ત્વ માને છે.
૯. કેટલાક ગ્રંથકારો ઉત્તરવૈક્રિય / આહારક શરીર બનાવતી વખતે અનુક્રમે વૈક્રિય મિશ્ર / આહારક મિશ્ર યોગ માને છે. કેટલાક ઔદારિક મિશ્ર યોગ માને છે. (દેવ/નારકને ઉત્તરવૈક્રિય બનાવતી વખતે તો વૈક્રિયમિશ્ર જ હોય.)
૧૦. કેટલાક ગ્રંથકારો જન્મના પ્રથમ સમયે ઔદારિક કે વૈક્રિય મિશ્ર કાયયોગ

માને છે. કેટલાક કાર્મણ કાયયોગ માને છે.

૧૧. કેટલાક ગ્રંથકારો શુક્લ લેશ્યામાં તિર્યચ પ્રાયોગ્ય બંધ નથી માનતા. કેટલાક છઠ્ઠા-સાતમા-આઠમા દેવલોકમાં શુક્લ લેશ્યામાં તિર્યચ પ્રાયોગ્ય બંધ માને છે.

૧૨. કેટલાક ગ્રંથકારો સર્વ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરેલ જીવને કરણ પર્યાપ્તિ કહે છે. કેટલાક ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરેલ જીવને કરણ પર્યાપ્તિ કહે છે.

૧૩. કેટલાક ગ્રંથકારો ક્ષપકશ્રેણિમાં પહેલાં ૮ કષાયનો ક્ષય શરૂ થાય, વચ્ચે નામકર્મની ૧૬ પ્રકૃતિનો ક્ષય થાય અને પછી ૮ કષાયનો ક્ષય પૂર્ણ થાય - તેવું માને છે.

કેટલાક ગ્રંથકારો પહેલાં નામકર્મની ૧૬ પ્રકૃતિનો ક્ષય શરૂ થાય, વચ્ચે ૮ કષાયનો ક્ષય થાય અને પછી ૧૬ પ્રકૃતિનો ક્ષય પૂરો થાય - તેવું માને છે.

૧૪. સ્ત્રીવેદે / નપુંસકવેદે ઉપશમ અને ક્ષપકશ્રેણિમાં થતા ઉપશમ અને ક્ષયના ક્રમના વિષયમાં મતાંતર છે - જુઓ પાનું ૫૫.

૧૫. કેટલાક ગ્રંથકારો સાતમા ગુણસ્થાનકે આહારક કાયયોગ માને છે, કેટલાક નથી માનતા.

૧૬. કેટલાક ગ્રંથકારો સાતમા ગુણસ્થાનકે માત્ર શુક્લ લેશ્યા માને છે, કેટલાક ત્રણ શુભ લેશ્યા માને છે.

૧૭. કેટલાક ગ્રંથકારો આહારક મિશ્ર કાયયોગમાં આયુષ્યનો બંધ નથી માનતા, કેટલાક માને છે.

૧૮. કેટલાક ગ્રંથકારો સાતમા ગુણસ્થાનકનો જઘન્ય કાળ ૧ સમય માને છે, કેટલાક અંતર્મુહૂર્ત માને છે.

૧૯. કેટલાક ગ્રંથકારો સંઘયણનો અર્થ હાડકાંની રચના કરે છે, કેટલાક તેવી મજબૂતાઈ હોય, તેવું કહે છે.

૨૦. કેટલાક ગ્રંથકારો છઠ્ઠે લેશ્યામાં આહારક અને આહારક મિશ્ર કાયયોગ માને છે. કેટલાક ત્રણ શુભ લેશ્યામાં જ માને છે.

૨૧. કેટલાક ગ્રંથકારો ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગમાં વિભંગજ્ઞાન નથી માનતા.
(અર્થાત્ વિભંગજ્ઞાન લઈને મનુષ્ય/તિર્યચમાં જન્મ નથી માનતા.)
કેટલાક માને છે.
૨૨. કેટલાક ગ્રંથકારો કાર્મણ-વૈક્રિય મિશ્ર યોગમાં વિભંગજ્ઞાન નથી માનતા.
(અર્થાત્ દેવ/નરકમાં પર્યાપ્ત થયા પછી જ વિભંગજ્ઞાન આવે - તેવું માને
છે.) કેટલાક માને છે.
૨૩. કેટલાક ગ્રંથકારો બંધાયેલા કર્મોના પુદ્ગલોને જ કાર્મણ શરીર રૂપ માને
છે, કેટલાક કાર્મણ શરીર, બંધાયેલા કર્મો કરતાં જુદું હોય તેવું માને છે.
૨૪. કેટલાક ગ્રંથકારો મિશ્ર ગુણસ્થાનકે નવું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર ન બનાવે
- વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ ન હોય તેવું માને છે. કેટલાક ગ્રંથકારો મિશ્ર
ગુણસ્થાનકે નવા ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની વિકૃત્વજ્ઞા, વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ
માને છે.
૨૫. કેટલાક ગ્રંથકારો તિર્યચાયુ બાંધ્યું હોય તેવો જીવ સર્વવિરતિ પામી શકે
નહીં, તેમ માને છે. કેટલાક ગ્રંથકારો પામી શકે, તેમ માને છે.
૨૬. કેટલાક ગ્રંથકારો નરકાયુ બાંધ્યું હોય તેવો જીવ દેશવિરતિ પામી શકે
નહીં, તેમ માને છે. કેટલાક ગ્રંથકારો પામી શકે, તેમ માને છે.
૨૭. કેટલાક ગ્રંથકારો એકેન્દ્રિયને સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક માને છે, કોઈક
નથી માનતા.
૨૮. કેટલાક ગ્રંથકારો ઉપઘાત નામકર્મથી શરીરને નડતર રૂપ અંગો મળે
એવું માને છે. કેટલાક માને છે કે ઉપઘાત નામકર્મથી બીજા જીવો વડે
અનેક વાર હણાય અથવા આપઘાત કરીને મરે.

પૂ. મુ. શ્રી ભવ્યસુંદરવિ. મ. સા. લિખિત/સંપાદિત અધ્યયનોપયોગી સાહિત્ય

► શ્રુત-રત્ન-નિધિ (સૂક્ત-રત્ન-મંજૂષા)

પ્રત્યેક શ્રમણ-શ્રમણીએ અવશ્ય કંઠસ્થ કરવા યોગ્ય

ચરણકરણાનુયોગના પદાર્થો ધરાવતાં ૬૫ ગ્રંથોમાંથી ચૂંટેલા ૩૦૦૦ શ્લોકોનો અર્થ સહિતનો સંગ્રહ.

૧૦૮ ગાથાનો એક એવા ૨૮ ગ્રંથો,

૧૦ ભાગમાં પ્રકાશિત.

► વ્યાપ્તિ પંચક - માથુરી - ગુજરાતી વિવેચન

અન્યત્ર અનુપલબ્ધ એવી - આપત્તિ શી રીતે આપી શકાય ? વારણ શી રીતે શોધી શકાય ? તેની મુદ્દાસર વિચારણાઓ, દરેક શબ્દના રહસ્યને ખોલતું વિવેચન.

► વ્યુત્પત્તિવાદ - દ્વિતીયા કારક - પ્રથમ ભાગ.

ગુજરાતી વિવેચન

► કર્મગ્રંથ ૧ થી ૪ - પદાર્થ સંગ્રહ

માત્ર ૧ મહિનામાં ચાર કર્મગ્રંથ ભણી-ભણાવી શકાય તેવી નૂતન શૈલીનો પદાર્થ સંગ્રહ.

► દશવૈકાલિક સૂત્ર - સાર્થ ભાગ ૧-૨

ટીકા/ચૂર્ણિના આધારે સુગમ અર્થો, ચૂંટેલી ગાથાઓને અલગ રંગમાં પ્રકાશિત કરતું પ્રથમ પ્રકાશન....